

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

**İŞÇİ AİLELERİNDE SERMAYE TÜRLERİ AKTARIMI:
ADANA ÖRNEĞİ**

TUĞBA KÜSİN YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
PROF. DR. FERHAT TEKİN

KONYA-2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	TUĞBA KÜSİN YILMAZ		
	Numarası	21810301005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji Ana Bilim Dalı/ Sosyoloji Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	İşçi Ailelerinde Sermaye Türleri Aktarımı: Adana Örneği			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Tuğba KÜSİN YILMAZ

İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Tuğba KÜSİN YILMAZ		
	Numarası	21810301005		
		Sosyoloji Ana Bilim Dalı/ Sosyoloji Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. FERHAT TEKİN		
Tezin Adı	İşçi Ailelerinde Sermaye Türleri Aktarımı: Adana Örneği			

Bu çalışmanın amacı, işçi ailelerinde aktarılan sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye miktarını ayrıntılı bir şekilde ortaya koyarak, bu sermayenin çocuklarının yatınlıkları üzerindeki etkilerini keşfetmektir. Bu çerçevede, Adana Mobilyacılar Sitesi ve Adana Organize Sanayi Bölgesi'nde çalışan işçilerle ve onların çocuklarıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni benimsenerek 14 erkek işçi ve yaşları 16-29 arasında değişen 9 çocukla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, toplumsal konuların yeniden üretiminde sermaye faktörünün önemli bir belirleyen olduğu gözlemlenmiş, ancak babadan çocuğa meslek aktarımının giderek zayıfladığı ve bu geleneğin yavaşça kırılmaya başladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşçi, Sermaye Miktarı, Yeniden Üretim, İşçilerin çocukları, Aile

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Tuğba KÜSİN YILMAZ		
	Student Number	21810301005		
		Sociology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Ferhat TEKİN		
Title of the Thesis/Dissertation	Transfer of Capital Types in Worker Families: The Example of Adana			

The aim of this study is to thoroughly examine the amount of social, cultural, and economic capital transmitted within working-class families and explore the effects of this capital on the inclinations of their children. In this context, the study was conducted with workers from the Adana Furniture Makers' Site and the Adana Organized Industrial Zone, as well as their children, using the case study design, a qualitative research method. Semi-structured interviews were conducted with 14 male workers and 9 children aged between 16 and 29. The findings indicate that while the capital factor plays a significant role in the reproduction of social positions, the transmission of occupations from father to child has gradually weakened, and this tradition is slowly beginning to break down.

Keywords: Worker, Capital Amount, Reproduction, Workers' Children, Family

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Her çalışmanın bir hikâyesi vardır ve bu çalışmanın ortaya çıkmasında da etkili olan bir hikâye bulunmaktadır. Lisans yıllarımdan bu yana, Pierre Bourdieu'nun toplumsal sınıfların kültürel ayrımlarına dikkat çektiği araştırmalar, her zaman ilgimi çekmiş ve üzerinde çalışmak istediğim bir konu olmuştur. Bunun yanı sıra, ailemin esnaf olması ve çevremizde hem işçilerin hem de işverenlerin bulunması, bu ilgimi besleyen ve nihayetinde bu çalışmanın ortaya çıkmasına neden olan önemli bir faktör olmuştur. Bu bağlamda, çalışmamın benim için özel ve anlamlı bir yeri vardır.

Tez sürecim boyunca görüşleriyle beni yönlendiren, desteğini esirgemeyen ve sabırla bu süreci yürütmeme yardımcı olan danışmanım Prof. Dr. Ferhat Tekin'e çok teşekkür ederim. Lisans ve lisansüstü eğitimim boyunca üzerimde çok büyük emeği bulunan, nasihatleri ve yol gösterici tavrıyla bu sürece olan ilgimi canlı tutan Dr. Öğr. Üyesi Nuh Akçakaya'ya ayrıca teşekkür ederim. Lisans sürecimde öğrencisi olma ayrıcalığına sahip olduğum ve üzerimde çok emekleri bulunan Prof. Dr. Mehmet Ali Aydemir'e teşekkürü borç bilirim. Tezime dair kıymetli görüş ve yapıcı eleştirilerde bulunan, aynı zamanda hayata ve akademiye dair değerli nasihatlerini esirgemeyen Doç. Dr. Faruk Karaarslan'a teşekkür ederim.

Hayatım boyunca sevgisini ve ilgisini benden esirgemeyen, her zaman yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli annem Melek Küsin'e ve kıymetli babam Atilla Küsin'e sonsuz teşekkür ederim. Araştırmamın saha sürecinde yanımda olan ve işçilere ulaşmamı sağlayan kıymetli abim Muhammet Turgut Küsin'e ve canım kardeşim Enes Küsin'e varlıkları için teşekkür ederim. Son olarak, tez sürecinin tüm stresini benimle paylaşan, beni motive eden ve bu süreci daha kolay geçirmem için elinden gelen tüm fedakârlığı yapan sevgili eşim ve yol arkadaşım Ahmet Yılmaz'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlikler.....	5
1.2.Pierre Bourdieu'nun Tabakalaşma Yaklaşımı.....	11
1.2.1. Habitus.....	11
1.2.2. Sermaye Türleri.....	15
1.2.3. Kültürel Sermaye.....	16
1.2.4. Ekonomik Sermaye.....	19
1.2.5. Sosyal Sermaye.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METEDOLOJİSİ

2.1.Araştırmanın Yöntemi.....	27
2.2. Araştırmanın Amacı.....	27
2.3. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	28
2.4.Çalışma Grubu.....	28
2.5.Veri Toplama Teknikleri.....	29

2.6. Verilerin Analizi.....	30
2.7. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1.İŞÇİLERE DAİR BULGULAR.....	32
3.1.1 Sosyodemografik Özellikler.....	32
3.1.2. Eğitim Süreçleri ve Mesleğe Başlama Hikayeleri: “47 Senedir İşçiyim”.....	34
3.1.3. Gündelik Hayat Pratikleri: “Evden İşe İşten Eve”.....	36
3.1.4. Kültürel Bagajları ve Boş Zamanları Değerlendirme Biçimleri.....	39
3.1.4.1. Sinema, Tiyatro ve Müzeye Gitme pratikleri	40
3.1.4.2.Kitap ve Dergi Okuma Pratikleri.....	42
3.1.4.3. Televizyon İzleme Alışkanlıkları.....	43
3.1.4.4.Boş Zamanları Değerlendirme Biçimleri.....	44
3.1.5. Ekonomik Sermayeleri.....	46
3.1.6. Sosyal Sermayeleri.....	47
3.1.7. Din- İbadet ile Kurulan İlişki.....	48
3.1.8. Çocuklarına Verdikleri Nasihatler.....	49
3.2. İŞÇİLERİN ÇOCUKLARINA DAİR BULGULAR.....	52
3.2.1. Sosyodemografik Bilgiler.....	52
3.2.2. Eğitim Süreçleri ve Bu Süreçte Yaşanan Zorluklar	55
3.2.3. Meslek- İş Durumları.....	59

3.2.4. Boş Zamanları Değerlendirme Biçimleri	60
3.2.5. Geleceğe Yönelik İstekleri	62
SONUÇ	65
KAYNAKÇA	71
EKLER	78
Ek 1: İşçilere yönelik Görüşme Formu.....	78
Ek 2: İşçilerin Çocuklarına Yönelik Görüşme Formu.....	80

GİRİŞ

18. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle Batı Avrupa’da üretim ilişkilerinde meydana gelen köklü değişiklikler, toplumsal yapıda önemli kırılmalara yol açmış ve bu süreç, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi hızlandırmıştır. Üretim ilişkilerindeki bu dönüşüm, toplumsal yapıyı önemli ölçüde dönüştürerek, kırdan kente göçün artmasına ve iş gücünün fabrikalarda yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda, ucuz iş gücüne olan talep giderek artarak işçi sınıfının oluşmasına sebep olmuştur. Sanayileşmeyle birlikte, uzun çalışma saatleri, düşük ücretler ve sağlıksız çalışma koşulları altında çalışan işçilerin yaşadığı zorluklar, dönemin önemli tartışma meseleleri arasında yer almıştır (Giddens A. , 2009). Nitekim, işçilerin mevcut durumu ve serencamı, Engels’in *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu* (1997) ve *Konut Sorunu* (2003) adlı çalışmalarında, Marx’ın ise *Kapital* (2019) adlı yapıtında ayrıntılı bir şekilde ele alınarak tartışılmıştır. Ancak ifade edilmelidir ki, işçilerin yaşadıkları sorunlar ve maruz kaldıkları olumsuz koşullar, yalnızca o döneme ait bir durum olmaktan ziyade, geçmişten günümüze devam eden bir döngü içinde yer almakta olup, günümüzde de sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan dezavantajlı konumlarını hâlâ sürdürdükleri, yapılan araştırmalar ışığında görülmektedir. Bu bağlamda, Pierre Bourdieu ve çalışma arkadaşları tarafından 1993 yılında yayımlanan *Dünyanın Sefaleti* (2022) adlı eser, Fransız toplum yapısını ve işçilerin bu toplum içindeki yerini saha verileri üzerinden analiz etmesi sebebiyle önemli bir başvuru kaynağı oluşturmaktadır. Keza yine Bourdieu tarafından kaleme alınan “*Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*” (2015) adlı eser de üst, orta ve alt sınıflar arasındaki farklılıkları kültürel bir perspektiften ele almakta ve işçi sınıfının sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye bakımından diğer sınıflardan nasıl ayrıldığını ortaya koymaktadır.

Konuya ilişkin yerli literatür incelendiğinde ise, Türkiye’de işçi sınıfını konu alan çalışmaların özellikle 1960’lardan sonra ivme kazandığı ve 1980’ler itibari ile yoğunlaşmaya başladığı gözlemlenmektedir (Çetinkaya, 2014). Bu bağlamda konuya ilişkin yerli çalışmalardan bahsetmek literatürün kapsamını anlamak açısından önem göstermektedir:

Murat Demir’in 2011 yılında gerçekleştirdiği “*Sinemada İşçi Sınıfı Temsilleri*” isimli çalışma işçi sınıfının farklı film türlerinde nasıl yansıtıldığını araştırmaktadır. Demir’e göre 1970 yıllarından günümüze kadar olan süreçte birçok film türünde işçi sınıfı olumsuz bir bakış açısı ile yansıtılmaktadır. Özellikle bilim kurgu ve korku filmlerinde olumsuz bakış açısının daha sık yer aldığı saptanmıştır (Demir , 2011). Bununla birlikte Mustafa Kemal Coşkun’un 2017 yılında yapmış olduğu “*İşçi Sınıfı Kültürü, Deneyim ve Gündelik Hayat*” isimli çalışma ise kuramsal bir bakış açısı sergileyerek işçi sınıfına yönelik teorileri bir araya toplamıştır.

Ayrıca çalışma boyunca sınıf ve kültür arasındaki ilişki sorgulanmıştır (Coşkun , 2017). Diğer yandan Yılmaz Çetin'in 2017 yılında yapmış olduğu “*Özelleştirme Karşıtı Mücadele ve İşçi Sınıfı Bilinci: PETKİM Örneği*” isimli çalışmada ise PETKİM işçilerinin sınıf bilincini anlamaya yönelik saha çalışması yürütülmüştür. Çalışmada karma yöntemler kullanılarak 315 işçi ile görüşme sağlanmıştır. Çalışmanın sonucunda işçilerin özelleştirmeye karşı kolektif bir sınıf bilinci sergilediği görülmüştür (Yılmaz, 2017). Buna ek olarak Mahmut Tezcan'ın 1993 yılında gerçekleştirdiği “*Alamancı Aile Ülkemizde Yeni Bir Aile Türü*” isimli çalışma ise geçmişte Avrupa'ya çalışmak için giden işçilerin ülkelerine döndükten sonra toplumsal yapıda yeni bir aile türünü meydana getirdiklerini savunmaktadır. Bu doğrultuda tezini çeşitli temalara ayırarak çalışma boyunca yeni oluşan aile türü hakkında bilgi vermektedir (Tezcan, 1993). Öte yandan Ahmet Burak Kahraman ve Merve Handan Özden'in 2017 yılında birlikte yapmış olduğu “*Çocuk Yoksulluğu ve Sokakta Çalışan Çocuk İşçiler Üzerine Bir İnceleme: Ankara Sincan Örneği*” isimli çalışma ise saha araştırmasına dayanan nicel bir çalışmadır. Çalışmada sokakta çalışan 100 çocuk ile anket yapılarak çocukların sorunları hakkında bilgi elde etmek amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda yoksul ailelerin ekonomik kazanç elde etmesi amacıyla çocuklarını çalışmaya yönlendirdiği tespit edilmiştir (Kahraman & Özden, 2017). Ayrıca Sidar Çınar'ın 2014 yılında gerçekleştirdiği “*Taşeron Çalışma İlişkilerinde İnşaat İşçileri*” isimli çalışmanın verileri ise saha araştırmasına dayanmaktadır. Çalışma boyunca taşeronlaşmanın inşaat işçilerinin ilişkilerini nasıl etkilediği üzerinde durulmaktadır. Sonuç olarak taşeronlaşmanın ilişki biçimlerini bulanıklaştırdığı ve belirsiz bir hale getirdiği saptanmıştır (Çınar, 2014). Bunun yanı sıra Muazzez Harunoğlu'nun 2016 yılında yapmış olduğu “*Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis örneği*” isimli çalışma ise karma yöntem kullanarak 62 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Kilis kentinde yaşayan Suriyeli çocuk işçilerin içinde bulunduğu sosyoekonomik ve sosyokültürel şartları incelenmiştir. Araştırma sonucunda Suriyeli çocukların çalışırken birçok fiziksel, sosyal ve psikolojik sorunla karşı karşıya kaldıkları saptanmıştır (Harunoğulları, 2016). Son olarak Deniz Gürler'in 2022 yılında gerçekleştirmiş olduğu “*Fabrika Kapanmaları Sonucu Karşılaşılan İşsizlik Riskine İşçi Sınıfının Bir Yanıtı Olarak “Geri Kazanılmış İşletmeler”*” isimli çalışma ise geri kazanılmış fabrikalardaki işçi hareketleri ve ilişkilerini konu almaktadır. Bununla birlikte geri kazanılmış fabrikalar ile yaşanan mekânsal ve sosyal değişimler üzerine odaklanılmıştır (Gürler, 2022).

Yerli literatürde, işçi sınıfını konu alan çalışmaların niceliksel olarak sınırlı olduğu ve mevcut araştırmaların büyük çoğunluğunun Marksist bir perspektiften ekonomik koşullar ile emek-sömürü ilişkisine odaklandığı görülmektedir. Bu çalışmalar, işçilerin yaşamlarını ve

toplumsal konumlarını ağırlıklı olarak ekonomik açılardan ele alırken, işçilerin kültürel yaşamlarına dair yapılan araştırmaların son derece sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, işçilerin çocuklarını doğrudan inceleyen çalışmalara rastlanmaması, bu alandaki önemli bir eksikliği gözler önüne sermektedir. Bu durum, işçilerin ekonomik ve kültürel yaşamlarını, özellikle de yaşam şartlarının çocuklarının yatkınlıkları üzerindeki etkisini inceleyen araştırmaların önemini ve gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu eksiklik, araştırmacının konuya yönelik derin bir merak geliştirmesine ve bu çalışmanın temel çıkış noktasının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Bu merak üzerine tasarlanan bu araştırma, işçi ailelerinde sermaye aktarımının nasıl gerçekleştiğini ve bu aktarımın çocuklarının yatkınlıklarına nasıl yansıdığını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın odaklandığı temel mesele, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı konumda olan işçi ailelerinin sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye düzeyini ortaya koyarak, bu sermayelerin çocuklarının yatkınlıkları, kültürel kodları, meslek seçimleri ve gelecek beklentileri üzerindeki etkilerini incelemektir. Bourdieu'nun kuramsal çerçevesinden faydalanılarak yapılan bu inceleme, toplumsal konumların yeniden üretimi bağlamında işçilerin çocuklarının meslek seçimlerini ve bu seçimlerin ardında yatan sosyal, kültürel ve ekonomik faktörleri derinlemesine analiz etmektedir. Bu yönüyle çalışma hem işçilerin sermaye birikimini kapsamlı bir şekilde analiz etmesi hem de işçilerin çocuklarının hangi konumlarda ve mesleklerde bulunduğunu ortaya çıkarması bakımından literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

Bu bağlamda, Adana Mobilyacılar Sitesi ve Adana Organize Sanayi Bölgesi'nde çalışan, yaşları 39 ile 57 arasında değişen 14 erkek işçi ve bu işçilerin çocuklarından oluşan 9 katılımcı olmak üzere toplamda 23 kişiyle görüşme sağlanmıştır. Araştırmanın verileri, mülakat ve gözlem teknikleri kullanılarak, yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma kapsamında kartopu örneklem tekniği benimsenmiştir. Araştırmacının Adana il merkezinde ikamet etmesi ve araştırma sahasına olan aşinalığı nedeniyle çalışma yalnızca Adana ili ile sınırlandırılmıştır. İşçilerle yapılan görüşmelerin tamamı mesai saatleri içinde, iş yerlerinde yüz yüze gerçekleştirilmiş olup, görüşmeler katılımcıların rızası dahilinde ses kaydına alınmıştır.

İşçi ailelerinin sermaye birikimi ve çocuklarının yatkınlıkları üzerine odaklanan bu araştırmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle, coğrafi açıdan yalnızca Adana iline odaklanması, bulguların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Adana ilinde yaşayan işçi aileleri üzerine yapılan bu araştırma, diğer illerdeki işçi ailelerinin deneyimleriyle paralellik

göstermeyebilir. Diğer bir sınırlılık ise örneklem seçimidir. Araştırma yalnızca erkek işçilerle gerçekleştirilmiş olup, kadın işçilerin dahil edilmemiş olması, çalışmanın önemli sınırlılıkları arasında yer almaktadır. Bir diğer sınırlılık ise veri toplama sürecinin belirli bir zaman diliminde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu durum, işçilerin çocuklarıyla yapılan mülakatların telefonla yapılmasına yol açmıştır. Mesai saatleri, iş yoğunluğu ve şehir dışında olma gibi sebeplerle işçilerin çocuklarıyla yalnızca telefonla görüşme sağlanabilmiş, bu da görüşmelerin derinliğini sınırlayan bir diğer faktör olmuştur.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, kavramsal ve kuramsal çerçeve ele alınmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik konuları genel hatlarıyla tartışılarak, konuya dair teorik bir zemin sunulmaktadır. Ardından, araştırmada benimsenen yaklaşım doğrultusunda Pierre Bourdieu'nun temel kavramları ve toplumsal tabakalaşma konusundaki yaklaşımı ele alınmakta ve bu çerçevede Bourdieu'nun çalışmalarına dair detaylı bir açıklama yapılmaktadır. Bu bölüm, toplumsal konuların üretiminde etkili olan faktörleri, Bourdieu'nun perspektifinden açıklamayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, araştırmanın metodolojisi hakkında bilgi verilmiştir. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması benimsenmiş olup, 14'ü işçi ve 9'u işçilerin çocukları olmak üzere toplamda 23 katılımcıya kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılmış ve görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümü, bulguların detaylı bir şekilde sunulduğu son bölüm olarak yapılandırılmıştır. Bu bölümde, öncelikle işçilerle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, onların sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye birikimlerini, gündelik yaşamlarını ve mesleğe başlama hikayelerini ele alacak şekilde sunulmaktadır. Ardından, çocuklarıyla gerçekleştirilen görüşmeler üzerinden elde edilen bulgular, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı ailelerde büyüyen işçi çocuklarının hangi mesleklerde yer aldıkları, eğitim başarıları, kültürel birikimleri ve geleceğe yönelik hedefleri gibi önemli konuları kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Bu bölüm, işçi sınıfının sermaye birikimini ve sosyoekonomik koşullarını incelemenin yanı sıra, çocuklarının eğitim süreçlerini ve mevcut durumlarını da ele alarak bütünsel bir perspektif sunmayı hedeflemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE EŞİTSİZLİKLER

Toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlikler sosyal bilimler literatüründe sıkça ele alınan ve derinlemesine tartışılan temel konulardan biridir. Genel olarak, toplumsal tabakalaşma, benzer ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal avantajlar ya da dezavantajlar taşıyan birey ve grupların bu faktörlere dayalı olarak farklı katmanlar şeklinde gruplanması ve bu katmanlar arasında hiyerarşik bir güç ilişkisinin bulunmasını ifade eder (İnce M. , 2017). Tarihsel bağlamda, çeşitli toplumlarda farklı tabakalaşma biçimleri gözlemlenmiştir; bunlar arasında kast, kölelik ve zümre gibi yapılar ön plana çıkarken, modern toplumlarda ise sınıf ve statü temelli bir tabakalaşma sistemi belirginleşmektedir. Bu sistemler, toplumsal ayrımların ve eşitsizliklerin belirginleşmesinde ve yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, kısaca genel hatlarıyla bu sistemlere değinmek faydalı olacaktır.

Kölelik, günümüzde daha az rastlanan bir tabakalaşma biçimi olmakla birlikte, tarihsel olarak önemli bir yer tutmaktadır. Antik Yunan'a kadar uzanan kölelik sistemi, 19. yüzyılın sonlarına kadar farklı biçimlerde varlık göstermiştir. Bu sistemde bireyler, mülkiyet olarak kabul edilir, alınıp satılabilir, miras bırakılabilir ve özgürlüklerinden mahrum bırakılabilirler. Köleliğin ekonomik işlevi, büyük ölçüde iş gücü sağlama üzerinedir. Ayrıca, köle sahipliği, sosyal prestij ve güç göstergesi olarak da önemli bir rol oynamıştır. Tarih sahnesinde kölelik sistemi, özellikle Antik Yunan, Afrika ve Amerika gibi toplumlarda yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Bottomore, 2019).

Bir diğer önemli tabakalaşma biçimi olan kast sistemi, bireylerin doğuştan ait oldukları ve yaşamları boyunca değiştiremeyecekleri sosyal gruplara (kastlara) bağlı olduğu, sosyal hareketliliğin neredeyse imkânsız olduğu bir yapıyı ifade etmektedir. Bu sistem, bireylerin dini, etnik kimliği, ten rengi ve ebeveynlerinin kastı gibi değiştiremeyecekleri faktörlere dayalı olarak toplumun belirli katmanlara ayrılmasını ve her katmanın belirli roller üstlenmesini ifade etmektedir (Atay, 1991). Kastlar arasında evlilik, meslek seçimi ve sosyal etkileşim gibi alanlarda katı sınırlamalar bulunmaktadır. Sistemin yapısı hem bireylerin yaşamını hem de toplumun işleyişini derinden etkiler ve eşitsizliği pekiştirir. Günümüzde, özellikle Hindistan olmak üzere bazı Asya ülkelerinde hala varlığını sürdüren kast sistemi, sosyal eşitsizliğin önemli bir kaynağıdır.

Zümre tipi tabakalaşma modeli ise toplumun sosyoekonomik ve siyasal şartlara göre gruplara ayrıldığı bir sistemi ifade etmektedir. Tarihsel olarak, bu sistem özellikle feodal toplumlarda yaygın olarak görülür. Avrupa'da bu yapı, ruhbanlar, aristokratlar ve köylüler gibi sınıflara ayrılırken, Osmanlı İmparatorluğu'nda ise askerler, bürokratlar, tüccarlar ve reaya gibi zümrelerden oluşmaktadır. Kast sistemine kıyasla, zümre tipi tabakalaşma daha geçişken bir yapı sunar, ancak burada da zümreler arası katı sınırlamalar bulunmaktadır. Bu sistem, sosyal hareketliliği sınırlı tutarken, zümrelerin kendilerine özgü görev ve sorumluluklarla toplumu düzenlemektedir. Günümüzde de zümre tipi tabakalaşmanın bazı toplumlarda hala varlığını sürdürdüğü söylenebilir.

Kölelik, kast ve zümre gibi yapılar, toplumsal tabakalaşmanın tarihsel süreçte öne çıkan örneklerini oluştururken, modern toplum yapısında ise sınıf temelli bir tabakalaşma modelinin belirginleştiği söylenebilir. Bu dönüşüm, özellikle 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarına tekabül eden dönemde, sanayi devrimi ve kapitalizmin yükselişiyle doğrudan ilişkilidir. Bu süreç, toplumların büyük ölçüde ekonomik faktörlere dayalı olarak katmanlara ayrılmasına ve yeni toplumsal sınıfların oluşmasına neden olmuştur. Bu yapıda sınıflar arası hareketlilik, kast, kölelik ve zümre tipi tabakalaşma modellerine kıyasla daha esnek bir yapı sunsa da sınıflar arasındaki eşitsizlikler önemli ölçüde belirginliğini korumaktadır. Modern toplumlarda sınıflar arasındaki farklar çoğunlukla ekonomik faktörlere dayalı olarak şekillense de aynı zamanda siyasi, sosyal ve kültürel faktörler de bu farkları derinleştirmektedir.

Nihai olarak modern toplumlarda üç temel sınıfın varlığından söz edilebilir; üst sınıf, orta sınıf ve alt sınıf. Üst sınıf genellikle ekonomik kazanç ve mülkiyet bakımından güçlü olan, çoğu zaman sınıfsal yapının en üst düzeyinde yer alan ve nüfusun küçük bir bölümünden oluşan toplumsal sınıfı tanımlamak üzere kullanılır. Üst sınıflar genellikle ekonomik kazanç açısından avantajlı olmakla birlikte eğitim, kültür, sanat ve siyaset alanında da hâkim konuma sahiplerdir. Günümüzde iş adamları, yöneticiler, ünlüler, fenomenler, siyasetçiler, üst sınıf ailelerin çocukları, mülkiyet sahipleri vb. bu sınıfın mensupları arasında zikredilebilir. Üst sınıfın mensupları ve niteliği zaman içinde toplumdan topluma kültürden kültüre farklılık gösterse dahi temelde benzer özelliklere ve ekonomik çıkarlara sahip oldukları söylenilebilir. Giddens'a göre üst sınıflar, "hem servete hem de güce sahip olan ve bu ayrıcalıklarını çocuklarına geçirebilen bireylerin oluşturduğu küçük bir azınlıktır. Bu sınıf kabaca servet sahiplerinin oluşturduğu yüzde 1'i şeklinde tanımlanabilir" (Giddens A. , 2016). Bu çerçevede Giddens'ın üst sınıf tanımına göre, ekonomik açıdan kazançlı olmanın yanı sıra bu kazancın gelecek kuşaklara aktarılabilir olması da önem göstermektedir.

Üst sınıfa kıyasla orta sınıf kavramının tanımlanması ve sınırlarının çizilmesi ise daha güç bir durumdur. Orta sınıf kavramının kapsamı ve tanımıyla ilgili literatürde oldukça farklı yaklaşımlar yer alsa da eğitilmiş oldukları ve ücretli işlerde çalıştıkları konusunda genel bir mutabakat vardır. Memurlar, öğretmenler, doktorlar, mühendisler, yöneticiler, küçük işletme sahipleri vb. bu sınıfın mensupları arasında yer almaktadır. Ortak özellikleri eğitilmiş olmalarının yanı sıra maaşlı çalışan olmalarında ya da küçük sermaye sahibi olmalarında saklıdır. “Eğitimle edindikleri donanımlar ya da teknik vasıflarıyla orta sınıf üyeleri, kendilerine beden işçilerine göre daha büyük maddi ve kültürel avantajlar sağlayan konumları işgal etmektedir. İşçi sınıfından farklı olarak, orta sınıf üyeleri geçimlerini sağlamak için kendi zihinsel ve fiziksel güçlerini satabilir. Bu ayrım, orta sınıf ile işçi sınıfı arasında kaba bir ayrım oluşturmaktadır” (Giddens & Sutton , Sosyoloji, 2016). Ancak orta sınıfın mensupları ve çıkarları söz konusu olduğunda ortak bir geçmişe ya da kültüre sahip olmadıkları için işçi sınıfında ya da üst sınıfta olduğu gibi homojen bir yapıya sahip olmadıkları, daha çok heterojen bir yapıya sahip oldukları söylenilebilir.

Bu sistemde en dezavantajlı gurubu ise alt sınıf oluşturmaktadır. Alt sınıflar, ekonomik kazanç ve mülkiyet bakımından yoksun olan ve diğer toplumsal sınıflara kıyasla daha düşük ekonomik sermayeye sahip olan gruplardır. Bu sınıflar, genellikle düşük ücretli ve görece daha az nitelikli işlerde çalışmakta olup, eğitim, kültür ve sosyal fırsatlar açısından da diğer sınıflara kıyasla daha dezavantajlı bir konuma sahiptir. Günümüzde, işçiler, işsizler ve geçici işlerde çalışanlar bu sınıfın mensupları arasında zikredilebilir.

Konuya ilişkin literatür incelendiğinde, özellikle Marx, Weber, Durkheim ve Bourdieu gibi sosyologların yaklaşımlarının, toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik alanında zengin bir teorik çerçeve sunduğu görülmektedir. Bu bağlamda düşünürlerin yaklaşımlarına yer verilmesi, konunun daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır:

Modern toplumların tabakalaşma düzeninin açıklanmasında Karl Marx önemli bir yere sahiptir. Tabakalaşma ve sınıf yaklaşımında üretim ilişkilerini merkeze alan Karl Marx’a göre (Marx & Engels, 2008) kapitalist toplumda iki temel sınıf mevcuttur: Üretim araçlarına sahip olan burjuvazi ve emeğini satarak geçinen mülksüz proletarya. İktisadi temellere dayanan kategorik bir ayrım yapan Marx, iki sınıf arasındaki çatışma ve eşitsizlikler üzerine odaklanır. Ona göre temel sorun, mülk sahiplerinin kendi çıkarlarını korumak için toplumsal normları ve dini kullanarak sömürü temelli bir egemenlik alanı oluşturmasıdır. Daha açık bir ifadeyle burjuvanın ekonomik açıdan egemen olmasının yanı sıra din, sanat, siyaset, aile vb. gibi toplumun üst yapı unsurlarını içeren diğer alanlarında da belirleyici olduğunu savunur. Söz

konusu bu anlayışa göre ekonomik açıdan dezavantajlı olan birinin siyaset alanında çıkar sağlaması ne kadar düşük bir olasılıksa, sosyoekonomik açıdan avantajlı olan birinin etkin söz sahibi olması da o kadar yüksek bir olasılıktır. Dolayısıyla Marx'ın sınıf tanımında üretim araçlarına sahip olanlar yani burjuva toplumun her alanında mutlak güç sahibi olurken, salt kol gücüne sahip mülksüzler yani proleterler ise daima dezavantajlı bir konuma sahiptir. Burada gücü belirleyen yegâne unsur üretim araçlarının mülkiyetinde saklıdır.

Weber'in konuya yaklaşımı ise Marx'a benzer şekilde iktisadi temeller üzerine bir tartışma sunmaktadır fakat iktisadi temellerin yanı sıra sosyal ve politik unsurları göz önüne alması sebebiyle daha geçişken ve çok katmanlı bir tabakalaşma anlayışına sahiptir. Ona göre toplumsal eşitsizlik yalnızca üretim araçlarına sahip olmak ya da olmamakla ilintili değildir bununla birlikte sınıf, statü ve partiden kaynaklanan karşılıklı etkileşimleri içerisinde barındıran bireylerin beceri ve niteliklerine dayanan çok boyutlu bir sistemden kaynaklanmaktadır.

“Bir toplulukta sosyal onurun dağılıma katılan tipik gruplar arasında dağıtılma şekline “statü düzeni” adını veririz. Ekonomik düzen yalnızca ekonomik mal ve hizmetlerin dağıtılma ve kullanılma şeklini tanımlar. Şimdi “sınıflar”, “statü grupları” ve “partiler” bir toplum içindeki güç dağılımının olgularıdır” (Weber, 2012, s.292).

Daha açık bir ifadeyle toplumu ekonomi, iktidar ve statü temelinde katmanlara ayırarak her bir katmanın farklı dinamiği olduğunu ifade etmiştir. Buna göre insanların tabakalaşmanın bir boyutunda altta diğer boyutunda üstte yer alması mümkündür; bireyler siyaset alanında üst mertebede, ekonomi alanında alt mertebede yer alabilir. Dolayısıyla Marx'ta olduğu gibi salt ekonomi temelli bir yaklaşım yerine bireyin bilgi ve becerilerini dikkate alan bir yaklaşım söz konusudur.

Toplumsal eşitsizlik ve tabakalaşma yaklaşımında önemli isimlerden bir diğeri olan Pierre Bourdieu ise meseleyi sermaye birikimi üzerinden ele almıştır. Ona göre (Bourdieu , 2024) toplumsal konumlar sosyal, kültürel, ekonomik ve sembolik alanda edinilen sermaye miktarı ile doğrudan orantılıdır. Bu anlayışa göre farklı alanlarda elde edilen sermayeler birbirine dönüştürülebilir olması nedeniyle geçişken bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda kültürel sermayenin ekonomik sermayeye, sosyal sermayenin sembolik sermayeye dönüşebilme potansiyeli vardır. Ona göre toplumsal sınıflar ve konumlar salt ekonomik etmenlerden ziyade sosyal, kültürel ve sembolik sermaye miktarına göre şekillenmektedir. Söz konusu ekonomik sermayesi yetersiz olan birinin kültürel sermayesi aracılığı ile sınıfsal konumunu değiştirebilme imkânı vardır. Bourdieu'nun farklı sermaye türlerine verdiği önemden anlaşılacağı üzere onun

için toplumsal konumlar farklı sermayelerin alanlar içerisindeki niteliği ve miktarı ile doğrudan ilgilidir. En geniş anlamıyla sermaye (sosyal, kültürel, ekonomik ve sembolik) bakımından zengin olan grupları üst sınıfta, yoksun olan grupları ise alt sınıfta konumlandırmıştır. Özellikle birçok yapıtında farklı sınıfların ve sınıfsal fraksiyonların yaşam tarzını ve beğenilerini inceleyerek iktisadi temellerin kültürel faktörler üzerindeki etkisini tartışmıştır. Bunun sonucunda toplumsal tabakalaşmanın salt ekonomik ayrımlara dayanmadığını aynı zamanda güçlü kültürel ayrımları barındırdığını vurgulamıştır.

Nihai olarak, toplumsal tabakalaşmanın kaynağına dair literatürde pek çok tanım ve yaklaşım bulunmaktadır; ancak bunların tamamını burada ele almak mümkün değildir. Bununla birlikte, literatürde yer edinmiş en yaygın tanımlara bakıldığında, ekonomik faktörlerin toplumsal eşitsizliğin önemli bir kaynağı olarak kabul edildiği yönünde genel bir görüş birliği söz konusudur. Ancak, bu eşitsizliğin kaynağını belirleyen kuramcılar, kimi zaman yalnızca ekonomik kaynakları temel alırken, diğer yandan bazı düşünürler sosyal, siyasal ve kültürel faktörleri de dikkate alarak daha kapsamlı bir yaklaşım geliştirmiştir.

Toplumsal tabakalaşma meselesini işçi sınıfı ve yaşam veçheleri üzerinden ele alan önemli yapıtlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda dikkat çeken çalışmalardan ilki, 1957’de Richard Hoggart tarafından yayımlanan “*Okur Yazarlığın Kullanımları: İşçi Sınıfı Yaşamının Veçheleri*” adlı eserdir. Hoggart, İngiltere’deki işçi sınıfı üzerinden, okuryazarlığın bu sınıfın kültürü üzerindeki etkilerini ele alırken, popüler kültür, tüketim, eğitim ve toplumsal değişim gibi konulara da odaklanmıştır. Çalışmanın temel iddiası, medya araçları ve okuryazarlığın kullanımıyla işçi sınıfının özgün kültürünün asimile olduğu ve popüler kültürü benimsediği yönündedir (Hoggart , 2022). 1974 yılında Richard Sennett ve Jonathan Cobb tarafından kaleme alınan “*Sınıfın Gizli Yaraları*” isimli eser de işçi sınıfını konu alan bir başka çalışmadır. Amerikan toplumundaki işçi sınıfını ele alan bu eserde, işçilerin ekonomik şartları üzerine yapılan geleneksel çalışmalardan farklı olarak, psikolojik boyut ve duygusal yaralar ön plana çıkmaktadır. İşçilerin sahip oldukları sınıf ve statüden ötürü maruz kaldıkları psikolojik baskılar ve travmalar, eserin temel konusunu oluşturmaktadır. Sennett ve Cobb, işçilerin yalnızca ekonomik bir sömürüye değil, aynı zamanda psikolojik bir sömürüye de tabi olduklarını vurgulamaktadır (Sennet & Cobb, 2021). İşçi sınıfı üzerine kaleme alınan bir diğer önemli çalışma ise 1977’de Paul Willis tarafından yayımlanan “*İşçiliği Öğrenmek*” adlı eserdir. Willis, bu çalışmanın verilerini İngiltere’deki işçi sınıfı çocuklarının yoğun olarak bulunduğu okullarda gözlem ve araştırma yaparak elde etmiştir. Çalışmanın temel konusu, toplumsal konumların yeniden üretimi çerçevesinde işçi sınıfı çocuklarının nasıl işçi olduğu ve bu sürecin nasıl

şekillendiği yönündedir. Bu çerçevede, çocukların okul başarısı, kültürel değerlerle kurdukları ilişki biçimleri, başkaldırı ve çatışma süreçleri, toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik bağlamında ele alınmıştır (Willis, 2016).

Toplumsal tabakalaşma çalışmalarının dünyadaki seyrine bakıldığında, bu alandaki araştırmaların 19. yüzyılın ortalarından itibaren belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir. Türkiye'de ise toplumsal tabakalaşma üzerine yapılan akademik çalışmalar, genellikle 1990'lar ve 2000'li yılların başı itibariyle daha sistematik bir yapıya kavuşmuştur. İlk dönemde, Osmanlı toplum yapısı ve Cumhuriyet dönemiyle birlikte yaşanan toplumsal değişimler, sınıf ve sosyal hareketlilik bağlamında ele alınırken; zamanla bu çalışmalar, toplumsal tabakalaşmanın ekonomik, sosyal, kültürel ve eğitimsel boyutlarını incelemeye odaklanarak, gündelik hayat üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik daha kapsamlı analizler karşımıza çıkarmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de toplumsal tabakalaşma üzerine yapılan önemli akademik katkılar, Ahmet Zeki Ünal, Sibel Kalaycıoğlu ve Lütfi Sunar gibi önde gelen akademisyenlerin çalışmalarında görülebilmektedir. Söz konusu çalışmalar, literatür açısından dikkate değer bir öneme sahiptir. Her üç akademisyen de toplumsal tabakalaşma olgusunu farklı teorik perspektifler ve yöntemsel yaklaşımlar doğrultusunda ele alarak, sınıf, eşitsizlik, sosyal hareketlilik ve kültürel farklılıklar gibi önemli toplumsal olguları konu edinmektedir.

Bu bağlamda, 2014'te Lütfi Sunar'ın editörlüğünde yayımlanan "*Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*" adlı çalışma, Osmanlı'dan günümüze kadar olan süreçte yaşanan toplumsal değişimleri ve bu değişimi etkileyen unsurları sosyolojik bir bakış açısıyla ele almaktadır. Eser, özellikle siyasal değişimlerle bağlantılı olarak meydana gelen toplumsal kırılmaları incelemektedir. Kırdan kente göç, gecekondulaşma, ekonomik gelişmeler ve dinsel yapıda yaşanan dönüşümleri derinlemesine analiz eden bu çalışma, Türkiye'deki toplumsal yapının değişimini ve evrimini anlamak açısından önemli bir yapıttır (Sunar, 2019). Sunar'ın konuya ilişkin bir başka çalışması ise 2018'de yayımlanan "*Sosyal Tabakalaşma: Kavramlar, Kuramlar ve Temel Meseleler*" adlı eserdir. Bu eser, toplumsal tabakalaşma konusuna dair kapsamlı ve önemli bir yapıt olup, konunun teorik çerçevesini zengin bir şekilde sunmaktadır. Sunar, çalışmasında hem klasik sosyoloji teorileri hem de modern yaklaşımları bir arada değerlendirerek, toplumsal tabakalaşmanın farklı boyutlarını ele almıştır. Ayrıca, Türkiye'deki toplumsal eşitsizliklere dair yaptığı analizlerle de literatüre önemli bir katkı sağlamıştır. Bu eser, Türkiye'nin toplumsal yapısını sosyolojik bir bakış açısıyla inceleyerek, yerel ve küresel bağlamda toplumsal tabakalaşmanın dinamiklerini derinlemesine analiz etmesi açısından önem göstermektedir (Sunar, 2018). Sunar'ın çalışmaları hakkında değinilmesi gereken bir diğer

önemli nokta, toplumsal yapı ve eşitsizlik bağlamında mesleklerin değişen konumu ve itibarına yönelik yaptığı araştırmalardır. Özellikle son yıllarda artış gösteren bu çalışmalar, toplumsal eşitsizliğin yeniden üretimi bağlamında meslekler arasındaki hiyerarşiyi, itibar skalasını ve mesleklerin sosyal eşitsizliklerle olan ilişkisini çeşitli araştırmalarla ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, “*Türkiye’de Mesleki İtibar: Dönüşen Çalışma Hayatı ve Mesleklerin Sosyal Konumu*” (2020), “*Mesleklerin Endüstri Toplumu Sonrası Dönüşümü: Diploma Önemini Kaybediyor Mu?*” (2019) ve “*Türkiye’de İş Ahlakı Çalışmaları: Mevcut Durum ve Yönelimler*” (2010) gibi eserler, Sunar’ın bu alandaki önemli çalışmalarından sadece birkaçıdır. Bu eserlerde mesleklerin toplumsal prestiji ve statüsü hakkındaki değişimler toplumsal eşitsizlik ve yeniden üretim bağlamında tartışılmıştır.

Sonuç olarak, toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik, tarih boyunca toplumlarda farklı biçimlerde seyretmiş olmakla birlikte, insanlık tarihinin her döneminde varlığını sürdürmüştür. Bu konuda yapılan çalışmalar, özellikle sanayi devrimi ve Fransız İhtilali gibi toplumsal yapıyı derinden etkileyen olaylarla paralel olarak, çoğunlukla Avrupa toplumları üzerinde yoğunlaşmıştır. Türkiye’deki çalışmalar ise daha çok Osmanlı’dan günümüze yaşanan sosyoekonomik ve siyasal değişimleri analiz etmeyi amaçlamış; sonrasında ise sosyokültürel faktörlerin etkilerini araştıran sistematik çalışmalar hız kazanmıştır. Tabii ki, tüm yaklaşımlar ve çalışmalar burada ele alınmamaktadır. Ancak bu tez, büyük ölçüde Pierre Bourdieu’nun yaklaşım ve kavramları temelinde şekillendiği için, onun sosyolojik perspektifine daha detaylı bir şekilde yer verilmesi planlanmıştır.

1.2. PIERRE BOURDIEU’NUN TABAKALAŞMA YAKLAŞIMI

1.2.1. Habitus

Pierre Bourdieu’nun kuramsal yaklaşımında merkezi bir öneme sahip olan habitus, faillerin yaşamı boyunca içselleştirdiği yatkınlıklar bütünüdür. Daha açık bir ifadeyle, “bireylerin sosyalleştikleri süre içinde az çok bilinçsiz bir şekilde içselleştirmiş ve benimsemiş oldukları idrak (dünyanın nasıl algılanacağına dair), değerlendirme (nasıl değerlendirileceğine dair), ve eylem (nasıl davranılacağına dair) şablonlarından meydana gelmektedir” (Jourdain & Naulin, 2020). Bu tanımdaki vurgu, habitusun tarihsel bir sürece karşılık gelmesi üzerinedir yani Bourdieu tarihsel bir sürecin neticesinde habitusun oluştuğundan bahsetmektedir (Tatlıcan & Çeğin, 2016). Ona göre habitus, “sürekli deneyime tabi tutulan ve aynı zamanda söz konusu deneyimlerle dönüşen açık bir yatkınlıklar sistemidir”

(Bourdieu & Chartier, 2021). Habitusun dinamik ve dönüşen doğası onu sıklıkla karıştırıldığı alışkanlık kavramından ayırmaktadır. Alışkanlık durağan ve tekrar eden bir sürece karşılık gelirken habitus yapıdan etkilenen ve yapıya etki eden bir konumdur. Bu yüzden Bourdieu birçok çalışmasında iki kavramın farkını ortaya koyarak habitusu tanımlamıştır. Habitus en açık tanımıyla insanların beğenilerini, düşüncelerini, seçimlerini ve pratiklerini içeren açık bir yatkınlıklar sistemidir. İnsanların dünyayı algılama biçimi, yeme içme pratikleri, müzik zevkleri, mekân seçimleri, siyasi görüşleri, hobileri, beğenileri ve tüketim pratikleri gibi birçok unsur habitusu ile bağlantılıdır. Bu yüzden sınıfsal konumların habitus üzerinde yapılandırıcı bir etkisi vardır.

Bourdieu, bireylerin mensup oldukları sınıf ve yaşam koşulları doğrultusunda farklı habituslara sahip olduklarını belirtmektedir. Ona göre benzer sosyoekonomik imkanlara ve yaşam koşullarına sahip insanlar kısmen benzer bir habitusa sahipken farklı sınıf ve yaşam koşullarına sahip insanlar genellikle farklı habituslara sahiptir (Jourdain & Naulin, 2020). Örneğin bir işçinin yeme içme kültürü, siyasi kanaatleri ve boş zamanları değerlendirme biçimi ile bir işverenin bunlara tekabül eden pratikleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Buna mukabil sınıflandırma şemaları, zevkleri ve ilkeleri de özdeş değildir. Birisine güzel gelen diğerine çirkin gelebilir ya da birisine saygın gelen diğerine anlamsız gelebilir (Bourdieu, 2006). Bunun nedeni çocukluktan itibaren içselleştirilen yapılarla ilgilidir. Yani bireyin içine doğduğu aile, yaşadığı mahalle, eğitim aldığı okul ve sahip olduğu sosyal çevre habitusu üzerinde yapılandırıcı bir role sahiptir. Söz konusu entelektüel bir ailede yetişen bireyin habitusu ile işçi bir ailede yetişen bireyin habitusu aynı değildir. Bu yüzden sınıfsal konumlar ile habitus arasında anlamlı bir bağ bulunmaktadır.

Öte yandan Bourdieu habitusun bir kader olmadığını ifade etmiştir. Ona göre habitus, hayatın olağan akışı içinde yeni deneyimlerle karşı karşıya gelen, onlardan etkilenen, güçlenen ya da değişen bir sistemdir (Bourdieu & Wacquant, 2021). Sistem doğası gereği değişime dirençlidir ama sarsılmaz değildir. Fakat bireylerin sosyoekonomik koşullarında radikal bir değişim olmadığı sürece habitusun değişim göstermesi pek muhtemel değildir. Yani arabesk müzikle ilgilenen birinin operaya ilgi duyması ya da alt sınıfa mensup birinin entelektüel sınıfa ulaşması Bourdieu 'ya göre zayıf bir ihtimaldir. Bu yüzden çevresel koşullarda köklü bir değişim olmadığı sürece habitusun yön değiştirmesi beklenen bir durum değildir.

Ancak habitusun kendi tarihsel sürecinden farklılaştığı durumlar da mevcuttur. Bourdieu bu durumu köksüzleşme isimli kitabında “kırık habitus” ya da “yarık habitus” olarak kavramsallaştırmıştır. Kırık habitus, failin tarihsel seyrinden bağımsız ve uyumsuz bir habitus

sergilemesini anlatmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, toplumsal yapıların her zaman uyumlu habituslar oluşturmadığı, aynı zamanda farklı ve uyumsuz habituslar da oluşturabileceği düşüncesi vurgulanmaktadır. Örnek vermek gerekirse, yoksul bir ailede yetişen bireyin gelecek yaşamında üst sınıfa ulaşması ya da sosyokültürel açıdan dezavantajlı bir konuma sahip olan bireyin gelecek yaşamında yüksek kültürel öğelere ulaşması bu kavram açısından oldukça muhtemeldir. Nitekim Bourdieu'nun kendi öz yaşam öyküsü ve habitusu da bu kavramın doğuşuna ilham olmuştur. Fakat kırık habitus kavramının mimarı her ne kadar Bourdieu olsa da kavramın geçerliliği söz konusu olduğunda kendi zihinsel dünyasında çok zayıf bir yere tekabül ettiği hatta geçerliliğinin tartışılır olduğu söylenebilir.

Habitus hakkında değinilmesi gereken bir diğer konu ise aktarılabilir olmasıdır. Bourdieu, *Varisler Öğrenciler ve Kültür* (Bourdieu & Passeron, 2018) adlı eserinde toplumsal köken kaynaklı dezavantaja sahip olan bireylerin, eğitim sisteminde başarılı olamadığı için ailesiyle benzer bir konumu paylaştığından bahsetmektedir. Keza *Yeniden Üretim Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri* (Bourdieu & Passeron, 2019) isimli çalışmasında da benzer bir durumu tartışarak habitusların çeşitli mekanizmalar ve stratejiler ile adil olmayan bir biçimde yeniden üretildiğini ve aktarıldığını ifade etmektedir. Ona göre habitusların aktarılabilir olması, aileden miras alınan sermaye türleri ile ilgilidir. Yani ailenin ekonomik durumu, sınıfsal konumu, sosyal çevresi ve kültürel bagajı bireyin habitusu üzerinde yapılandırıcı bir etkiye sahiptir. Bu yüzden sermaye faktörünün habitus üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Nihai olarak Bourdieu'nun habitusa ilişkin görüşleri yukarıda belirtilen bilgilerden ibaret değildir. O çalışmalarında habitusa beden, cinsiyet, iktidar, tahakküm vb. bağlamlarda da yaklaşmıştır. Tüm bunları göz önüne alarak özetleyecek olursak; Bourdieu habitusu yapı ve fail arasında karşılıklı bir ilişki kurarak ele almış ve bu yaklaşımı ile sınıf çalışmalarına yeni bir perspektif kazandırmıştır. Özellikle alanında en ünlü eseri olan "*Ayrım*" adlı çalışması gerek kendi döneminde gerekse güncel çalışmalarda en çok başvurulan kaynaklar arasında yer almaktadır. Onun kültürel bir perspektif benimseyerek sınıf çalışmalarına yönelmesi de bu alanın gelişmesine ve kendinden sonra yapılacak olan çalışmaların kuramsal bir zemine dayanmasına katkı sağlamıştır.

Habitus çalışmalarının Türkiye'deki seyrine bakıldığında ise Bourdieu ile benzer bir çizgide genellikle sınıf çalışmaları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle 2010'lu yıllardan sonra ivme kazanan çalışmalar, belirli sınıflar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlardan en sık karşılaşılanı ise muhafazakâr ve seküler sınıf üzerine yapılan çalışmalardır. Yapılan

çalışmaların iki sınıf üzerinde yoğunlaşması muhafazakâr ve seküler sınıfın genel hatlarıyla anlaşılmasını sağlamış ancak farklı sınıfsal fraksiyonların gözden kaçırılmasına yol açmıştır. Bu nedenle konuya ilişkin yapılacak olan yeni çalışmalara yerli literatürde ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye’de habitus üzerine yapılan çalışmalardan bahsetmek literatürün kapsamını anlamak açısından önem arz etmektedir. Bu minvalde habitusa ilişkin dikkat çeken çalışmalardan ilki 2018 yılında Aksu Akçaoğlu tarafından yayımlanan “*Zarif ve Dinen Makbul Muhafazakâr Üst- Orta Sınıf Habitusu*” isimli çalışmadır. Siyaset alanında yaşanan değişimin muhafazakâr sınıfın habitusuna nasıl yansıdığını konu alan eser, beğeniler, tercihler ve pratikler üzerinden muhafazakâr sınıfın dönüşümüne odaklanmaktadır. Eserde Ak parti iktidarı ile muhafazakâr habitusun değişim yaşadığı iddia edilmiş ancak yapılan gözlemler ve genellemeler çalışmanın iddiası açısından sınırlı kalmıştır (Akçaoğlu, 2020). 2019 yılında İrfan Özet tarafından yayımlanan “*Fatih Başakşehir Muhafazakâr Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus*” isimli eser de sınıf habitusu üzerine yürütülen bir başka çalışmadır. Fatih ve Başakşehir örneği üzerinden muhafazakâr habitusun dönüşen pratiklerine dikkat çeken çalışma, sosyal kapanma ve dışlama pratikleri üzerinden değişen habituslara odaklanmıştır. Çalışmanın saha araştırmasına dayanması ve karşılaştırmalı analizlerde bulunması literatür açısından önem göstermektedir (Özet, 2020).

Türkiye’de habitus çalışmaları arasında yer alan bir diğer çalışma ise 2021’de Harun Geçer tarafından yayımlanan “*Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân Dindarların Sosyal Medyada Var Olma Sorunu*” isimli çalışmadır. Çalışmada muhafazakâr sınıfın genellikle de kadınların, sosyal medyadaki görünümü üzerinden bir tartışma yürütülmektedir. Eserin temel savı ise muhafazakâr habitusun sanal mekanlarda dönüşüme uğradığı yönündedir. Ancak çalışmanın temel iddiası göz önüne alındığında örneklem grubunun çalışmanın iddiası açısından sınırlı ve yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir. Keza örneklemin belirli bir tipoloji üzerinden yürütülmesi, muhafazakâr habitusun tek bir tipoloji ile sınırlandırılmasına neden olmaktadır (Geçer, 2021).

Habitusu konu alan bir diğer eser ise Murat Şahin’in 2021’de yayımladığı “*Türk Sinemasında Seküler ve Muhafazakâr Sınıf Habitusu*” isimli çalışmadır. Seçmiş olduğu filmler bağlamında sınıfların sinemadaki temsiliyeti üzerine odaklanan eser, seküler ve muhafazakâr sınıfın gündelik yaşamını, beğenilerini ve pratiklerini farklı filmler üzerinden okuyucuya sunmaktadır (Şahin, 2021).

Türkiye’de sınıf habitusuna yönelik öne çıkan çalışmalardan bir diğeri de Lütü Sunar’ın editörlüğünde yayımlanan “Beğeniler Gündelik Hayatta Toplumsal Değişimin Yansımaları” isimli çalışmadır. Toplam altı bölümden oluşan çalışmada, sınıf ve yaşam tarzları ekseninde Türkiye’nin toplumsal yapısı üzerine odaklanılmıştır. Geniş bir yelpazede sınıfların beğenisi üzerine odaklanan bu çalışma, Türkiye’de beğeniler sosyolojisi alanında yapılmış öncül çalışmalar arasında yer almaktadır (Sunar, 2018).

Türkiye’de sınıf ve habitus çalışmaları arasında dikkat çeken bir diğeri çalışma ise 2015 yılında Ferhat Tekin tarafından yayımlanan “*Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Beden ve Habitus*” isimli çalışmadır. Tekin, bu çalışmada Bourdieu perspektifinden beden ve habitus ilişkisini tartışmaktadır. Çalışmanın temel iddiası, bedenin toplumsal ve kültürel bir sürecin ürünü olarak somutlaştığı yönündedir. Bourdieu’nun çalışmaları ile benzer bir çizgide olan bu çalışma, beden ve kültür ilişkisinin anlaşılması açısından önem göstermektedir (Tekin , 2015).

Türkiye’de yürütölen habitus çalışmaları şüphesiz bu çalışmalardan ibaret değildir. Ancak tüm çalışmaların burada zikredilmesi pek mümkün görülmemiştir. Habitus çalışmalarının Türkiye’deki seyrine bakıldığında, yapılmış olan çalışmaların genellikle Bourdieu ile benzer bir çizgide ilerlediği görülürken araştırma grupları arasında birtakım farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Nitekim Bourdieu’nun çalışmaları alt ve üst sınıf üzerine yoğunlaşırken, Türkiye’deki çalışmalar genellikle seküler ve muhafazakâr sınıf üzerinde yoğunlaşmıştır. Araştırma grupları arasında yaşanan bu farklılaşmanın birçok sebebi olabileceği gibi toplumların kendi tarihsel süreçleri bunlardan en önemlisidir. Dolayısıyla konuya ilişkin yerli literatürün hala sınırlılığını koruduğu ve yapılacak olan yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu gözlemlenmiştir.

1.2.2. SERMAYE TÜRLERİ

Araştırma konularına ve nesnelere karşı kapsamlı bir bakış açısı sunan Pierre Bourdieu, çalışmalarında dört farklı sermaye türünden bahsetmektedir. Bunlar; ekonomik sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye ve simgesel sermayedir (Bourdieu, 2010). Ekonomik sermaye, sermaye denilince ilk akla gelen anlamını karşılamaktadır. Burada bahsedilmek istenen bireyin ya da grubun sahip olduğu ekonomik kaynaklar ile ilişkilidir. Sahip olunan tüm mülkler ve maddi kazançlar bu sermaye türüne girmektedir. İkinci sermaye türü ise kültürel sermayedir. Kültürel sermaye, ekonomik sermayenin yanı sıra bireyin yüksek kültürel değerlerle kurduğu ilişki biçimine dikkat çekmektedir. Yani bireyin eğitimi, sanatsal becerileri, spor faaliyetleri, müzik zevkleri, hobileri vb. gibi kültürel bir alanı kapsayan sermaye türüne

denmektedir. Üçüncü sermaye türü ise sosyal sermayedir. Sosyal sermaye kişinin sahip olduğu network ağları ile ilişkilidir. Yani bireyin sosyal çevresi ve tanışıklık ilişkileri bu sermayenin sınırları dahilindedir. Son sermaye türü ise sembolik sermayedir. Sembolik sermaye onur ve saygınlıktan kaynaklanan sermaye türüne karşılık gelmektedir.

1.2.3. Kültürel Sermaye

Bourdieu kültürel sermaye kavramını ilk olarak farklı toplumsal sınıftan gelen çocukların eşit olmayan okul başarısını açıklamak için kullanır (Field, 2008). Kavramın temel çıkış noktası, eğitim sisteminde yaşanan eşitsizliklerin salt bireysel ya da ekonomik nedenlerden kaynaklanmadığı aynı zamanda kültürel bir arka plana sahip olduğu yönüne dayanmaktadır. Ona göre toplumsal araştırmalarda salt ekonomik ya da bireysel nedenler kültürel temelleri ihmal ettiği için sınırlı bir analiz modeli sunmaktadır. Çünkü ekonomik temeller aynı toplumsal sınıftan gelen çocukların farklılaşan okul başarısını açıklamak için yetersiz kalmaktadır. Bourdieu bu noktada entelektüel ailelerden gelen çocukların yoksul ailelerden gelen çocuklara kıyasla okul sisteminde daha başarılı olduğunu saptamıştır¹. Ona göre bu durumun nedenleri arasında ekonomik etmenler olmakla birlikte farklılaşan kültürel sermaye aktarımı da önemli bir yere sahiptir. Çünkü okul sisteminin değerleri ve beklentileri ayrıcalıklı ailelerin kültürü ile benzer özellikler taşımaktadır. Özellikle “okullarda görülen edebiyat dersleri okulöncesinde edinilmiş ön bilgi birikimini gerektirir, ki bu ancak üst sınıftan gelen çocukların aşına olabileceği bir bilgi birikimine karşılık gelir. Aynı şekilde eğitim sisteminin dili hem söz dizimi hem de söz dağarcığı açısından yoksul sınıflardan gelen çocukların gündelik hayatta kullandığı dilden son derece farklılıklar içerir” (Bourdieu, 2023). Bu nedenle entelektüel ailelerden gelen çocuklar yoksul ailelerden gelen çocuklara kıyasla okul sisteminde daha avantajlı bir konuma sahiptir. Bourdieu ’ya göre bu durumun en önemli nedeni; entelektüel ailelerden gelen çocukların okul dışında da öğretmenleriyle benzer bir sınıfa mensup olmasından ve o sınıfın gerektirdiği sermaye birikimine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu ve bunun gibi örnekler her ne kadar basit ve önemsiz gibi görünse de Bourdieu ’ya göre okul sisteminde yaşanan eşitsizliğin temel sebeplerindendir.

Bourdieu, kültürel sermaye kavramını çoğunlukla eğitim ve eşitsizlik bağlamında ele almıştır. Ona göre kavramın net bir tanımını yapmak oldukça zor olsa da “kültürel sermaye” kavramı genel hatları ile şu şekildedir:

¹ Bkz. Vârisler Öğrenciler ve Kültür, Yeniden Üretim Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri.

“Kültürel sermaye dildir. Dille gelen her şeydir. O kültürlü bir ailede edindiğiniz şeydir. Babanızın size anlattığı masallarla, okunan kitaplarla, çocuk kitapları bile olsa edinilir. Bunların tümü sermayedir. Sınırlı kaynaklardır ve eşitsiz olarak dağıtılmışlardır. Ve sermayesi daha çok olanlar, bu eşitsiz dağıtım sebebiyle kitleden bağı olarak kazanç elde ederler. Eğer herkeste bu sermaye eşit oranda bulunsaydı herkes Fransızca’yı mükemmel bir şekilde konuşsaydı, iyi Fransızca konuşuyor olmanın hiçbir değeri ve etkisi olmazdı. Farklılıklar olduğu için iyi Fransızca konuşmak kazanç sağlar.”²

Bu tanımdan anlaşılacağı üzere Bourdieu, kültürel sermaye kavramıyla yüksek kültürle kurulan ilişki biçimine dikkat çekmektedir. Ona göre kültürel sermayenin varlığını ya da yokluğunu etkileyen temel mesele onun niteliğinde yatmaktadır. Söz konusu bir bölgenin yemek kültürü ya da müzik kültürü kültürel sermayenin sınırları dahilinde olmayabilir. Çünkü burada belirleyici olan temel mesele yüksek kültürel pratikleri içermesi üzerinedir. Dolayısıyla Bourdieu’nun kültürel sermayesi çoğunlukla üst sınıf ailelerinde aktarılan ve içselleştirilen bir sermaye birikimine karşılık gelmektedir. Ona göre üst sınıf ailelerinde aktarılan kültürel kaynaklar, sadece sınırlı bir kesimin erişebileceği kaynaklar olduğu için üyelerinin toplumsal uzamda öne çıkmasına ve kazanç sağlamasına neden olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle hobi sahibi olma, müze ziyaretinde bulunma, spor yapma, seyahat etme ve nitelikli bir okulda okuma gibi imkanlar sadece sınırlı bir kesimin ulaşabileceği imkanlardır. Bu yüzden toplumsal uzamda bu imkanlara ulaşan insanlar kültürel birikimiyle diğer insanlardan ayrılmaktadır. Bu anlamda Bourdieu’nun *Ayrım* (2021) adlı çalışması konuya ilişkin büyük bir önem taşımaktadır. Toplumsal sınıfların beğenileri ve sermaye birikimleri üzerine eğilen eser, Fransız toplum yapısında yaşanan farklılaşmayı saha verileri üzerinden okuyucuya sunmaktadır. Temelde dört sınıf üzerinden karşılaştırmalı analizlerde bulunan eser, sınıflar arası ayrımı kültürel bir perspektifte ele almıştır. Çalışmanın temel savı ise, sınıflar arası ayrımın salt ekonomik nedenlerden kaynaklanmadığı aynı zamanda kültürel bir arka plana sahip olduğu yönündedir.

Öte yandan Bourdieu kültürel sermaye kavramı üzerine eğilirken bu sermayenin üç farklı biçiminden söz etmektedir. Bunlardan ilki bireyin toplumsallaşma sürecinde içselleştirdiği beğeni ve yatkınlıklar toplamını oluşturan kültürel birikimidir. “Bourdieu ’ya göre kültürel malların maddi mallardan farkı, insanların yalnızca anlamlarını kavramak suretiyle temellük edebilmeleri ya da tüketebilmeleridir. Bu müzik, sanat eserleri, bilim formülleri kadar popüler kültür ürünleri için de geçerlidir. Yani kültürel sermayenin

² <https://www.youtube.com/watch?v=saZQigTgpFU&t=2654s>

somutlaşmış hali vurgulanmaktadır” (Swartz, 2018). Kültürel sermayenin ikinci hali ise nesneleşmiş halidir. Bourdieu bununla kullanımı kültürel bilgi birikimi ve beceri gerektiren kitap, dergi, sanatsal araçlar ve bilimsel gereçler gibi nesnelere işaret etmektedir. Kültürel sermayenin son hali ise kurumsallaşmış halidir. Bourdieu burada okul sisteminin piyasalaşmasına ve eşitsizliğin yeniden üretilmesine vurgu yapmaktadır.

Bourdieu'nun kültürel sermaye hakkında bahsettiği bir diğer nokta ise ekonomik sermayeye dönüşme potansiyelidir. Ona göre ekonomik sermayenin kültürel sermayeye dönüşme potansiyeli oldukça zayıf bir ihtimaldir. Özellikle bedenselleşen kültürel sermayeyi satın almak neredeyse imkânsız bir durumdur (Bourdieu , 2021). Fakat kültürel sermayenin kurumsallaşmış halini satın almak Bourdieu'ya göre pek muhtemeldir. Nitekim üst sınıf ailelerin özel okul tercihleri bu durumun en iyi örneklerindedir. Ancak Bourdieu'nun asıl ilgilendiği mesele kültürel sermayenin ekonomik sermayeye dönüşme potansiyelidir. Yani kültürel sermayenin dolaysız bir şekilde ekonomik sermayeye dönüşebileceği fikrine sahiptir. Örneğin ünlü bir futbolcunun alana özgü başarısı ve sermayesi, taraftarları cezbedecek belirli ürünler çıkartmasına veya mevcut ürünleri imzalayarak ekonomik kazanç sağlamasına imkân tanıyabilir (Calhoun, 2016). Ya da ünlü bir ressamın alana özgü yeteneği tablolarının satışa sunulmasına ve maddi kazanç elde etmesine fayda sağlayabilir. Dolayısıyla kültürel sermaye kendi bünyesinde başka bir sermaye türüne dönüşme potansiyeline sahiptir ancak başka bir sermaye türünün kültürel sermayeye dönüşmesi oldukça zor ve zaman alan bir süreçtir.

Kültürel sermaye hakkında değinilmesi gereken bir diğer nokta ise Bourdieu'nun okul sistemi ile Maxwell'in cini arasında yaptığı benzetmedir. Ona göre okul sistemi, kültürel malların birikimini göz önüne alarak ayırım yapmakta ve bu ayırımın muhafazası için çaba göstermektedir. Okul sisteminde yaşanan bu ayırım da aynı Maxwell'in cini gibi işleyerek toplumsal eşitsizliğin yeniden üretimine katkı sağlamaktadır. Söz gelimi başarı temelli sınıflar ya da sınavlar kültürel birikimi göz önüne alarak sermayesi daha fazla olanları sermayesi daha az olanlardan ayırma işlevi görmektedir. Nitekim Bourdieu' ya göre bunun en temel nedeni, var olan mevcut konumların muhafazasını sağlamak ve toplumsal konumların yeniden üretimine katkı sağlamaktır.

“Maxwell, az ya da çok sıcak, yani az ya da çok hareketli tanecikler arasında bir cin olduğunu hayal eder. Bu iblis tanecikleri ayırır; en hızlılarını ısıtı artan bir kaba, en yavaşlarını da ısıtı azalan bir kaba atar. Bunu yaparken de işlem başka türlü yapıldığında ortadan kalkacak olan farklılığı, düzeni korumuş olur. Okul sistemi de Maxwell'in cini gibi çalışır: Ayıklama işlemi için gereken enerji pahasına, eskiden

mevcut olan düzeni, yani birbirine eşit olmayan kültürel sermayeyle donanmış öğrenciler arasındaki farkı korur. Daha kesin biçimde söylemek gerekirse, bir dizi ayıklama işlemi aracılığıyla, miras yoluyla kültürel sermayeye sahip olanları, bu sermayeden yoksun olanlardan ayırır. Yetenek farklılıkları ise, miras edinilen kültürel sermayeye göre oluşan toplumsal farklılıklardan ayrılamayacağından, eskiden var olan toplumsal farklılıkları böylece ayakta tutar.” (Bourdieu, 2006, s.36).

Nihai olarak Bourdieu, toplumsal eşitsizliğin sadece ekonomik kaynaklarla açıklanamayacağını aynı zamanda kültürel ayrımların da göz önüne alınması gerektiğini vurgulayarak kültürel sermaye kavramını geliştirmiştir. Bu kavrama yüklediği anlam itibari ile ilk önce eğitim sisteminde daha sonra ise diğer kurumlarda meydana gelen eşitsizlikleri analiz etmiştir. Ona göre toplumsal uzamda meydana gelen eşitsizlikler salt ekonomik kaynaklarla ilintili değildir aynı zamanda kültürel malların varlığı ya da yokluğu toplumsal eşitsizliği etkileyen en önemli etkenlerdendir. Bu bağlamda yapmış olduğu çalışmalar da tezini destekler niteliktedir³.

1.2.4. Ekonomik Sermaye

Bourdieu ekonomik sermayeyi, maddi kazanca dönüştürülebilen ya da mülkiyet haklarını içeren sermaye türü olarak tanımlamaktadır. Ona göre ekonomik sermaye kazanç, gelir, araç, toprak ve mülk gibi maddi unsurları kapsayan sermaye türüne denmektedir. Ekonomik sermayenin diğer sermaye türlerinden ayrılan en temel özelliği ise maddi değerinin bulunması ve istenildiği zaman paraya çevrilebilir olmasıdır. Bu nedenle Bourdieu'nun ekonomik sermaye tanımı maddi malların birikimini esas alan bir anlayış üzerine kurulmuştur.

Bourdieu ekonomik sermaye kavramını Marx'tan esinlenerek kullanmıştır. Marx, bireyin toplumsal uzamdaki konumunu üretim ilişkileri bağlamında dolayısıyla ekonomik boyuta indirgeyerek anlamaya çalışmıştır. Bourdieu ise ekonomik sermayeyi salt bağımsız bir etkenden ziyade diğer sermaye türleriyle ilişki içinde ve bütünleşik bir perspektifte ele almıştır. Burada ekonomik sermayenin salt belirleyen olmadığı aynı zamanda diğer sermaye türleriyle ilişki içinde olduğuna dikkat çekmektedir. Nitekim bu yaklaşıma göre diğer sermaye türlerinin ekonomik sermaye üzerinde etkisi olduğu gibi ekonomik sermayenin de diğer sermaye türleri üzerinde etkisi olduğu kabul edilir. Aynı zamanda bir sermaye türünün fazlalığı ya da azlığı diğer sermaye türünün üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etki yaratabileceği gibi nötr bir etki de yaratabileceği düşüncesi kabul edilir. Bu yüzden Bourdieu'nun ekonomik sermaye tanımı,

³ Bkz. Varisler Öğrenciler ve Kültür. Yeniden Üretim Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri.

Marksist kuramdan aşına olduğumuz ekonomik indirgemeci yaklaşım yerine ilişkiyel yaklaşımı temel alan bütüncül bir perspektif üzerine temellenmektedir.

Öte yandan Bourdieu, toplumsal eşitsizliğin yeniden üretiminde ekonomik sermayenin yadsınamaz bir öneme sahip olduğunu ifade etmektedir. Ona göre ekonomik malların dağıtım ve aktarım toplumsal uzamda yer alan birçok alanı etkilemekte ve mevcut konumların yeniden üretimine katkı sağlamaktadır. Bu minvalde yapmış olduğu çalışmalarda da eğitim seviyesi ile ekonomik sermaye arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır:

“Babası üst düzey bir yönetici olan erkek çocuğunun, babası tarım işçisi olan bir erkek çocuğuna göre seksen, babası sanayi işçisi olan bir erkek çocuğuna göre de kırk kat daha fazla üniversiteye girme şansı vardır. Böyle bir çocuğun üniversiteye girme şansı, babası orta düzeyde yönetici olan bir erkek çocuğununkinin iki katıdır. En yoksun kesimlerin, çocuklarını üniversiteye gönderme şansları bugün artık sadece semboliktir” (Bourdieu & Passeron, 2018, s.15).

Nitekim eğitim seviyesi ve ekonomik kazanç arasında kurduğu karşılıklı ilişki en sık başvurduğu örnekler arasındadır. Bu yönde yapmış olduğu çalışmalar da ekonomik sermayenin eğitim seviyesi üzerinde etken olduğunu göstermektedir.⁴ Buna göre ekonomik sermaye arttıkça eğitim seviyesi de artmaktadır. Bu sonucun birçok sebebi olabileceği gibi ekonomik sermaye yetersizliğinin kültürel sermaye yetersizliğine yol açtığı en baskın görüşlerindedir. Yani ekonomik sermaye arttıkça yüksek eğitime erişimin de nispeten kolaylaşacağını savunmaktadır. Nitekim özel okullar ya da ücretli kurs merkezleri bunlardan en bilinenleri arasındadır. Ancak Bourdieu 'ya göre bu durumun tam tersi olma ihtimali de vardır. Buna göre ekonomik sermayesi fazla olan birinin kültürel sermayesi düşük ya da sosyal sermayesi zayıf olabilir. Bu nedenle Bourdieu için ekonomik sermaye her ne kadar önemini korusa da diğer sermaye türleriyle ilişki içinde okunmalıdır.

1.2.5. Sosyal Sermaye

Pierre Bourdieu'nun kuramsal yaklaşımında öne çıkan bir diğer kavram ise sosyal sermayedir. Bourdieu burada iletişim ağlarının önemine ve gücüne dikkat çekerek sosyal sermaye kavramını tanımlamaya çalışmaktadır. Ona göre sosyal sermaye en basit anlamıyla bireyin veya grubun sosyal hayatını kolaylaştıracak nitelikli iletişim ağlarına sahip olmasını ve

⁴ Bkz. “Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri”. “Varisler: Öğrenciler ve Kültür”.

o ağları sürdürülebilir kılmasını anlatmaktadır. Burada sosyal sermayenin kazanılan ve sürdürülen işlevine yönelik bir vurgu söz konusudur. Daha açık bir ifadeyle sadece sosyal sermaye ağlarına sahip olmanın yeterli olmadığını, bununla birlikte o ağların dolaşım içindeki devamlılığını ve sürdürülebilirliğini korumanın da önemli olduğu vurgulamaktadır. Bu anlamda Bourdieu'nun sosyal sermayenin işlevine ve niteliğine yönelik olumlu bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Ona göre:

“Sosyal sermaye az ya da çok kurumsallaşmış karşılıklı tanışıklık ve tanıma ilişkilerinden oluşan uzun ömürlü bir networke sahip olmayla bağlantılı, kendi üyelerine kolektivitinin sahip olduğu sermayenin desteğini, kelimenin farklı anlamlarıyla kredi hakkı tanıyan bir “referans” sağlayan fiili ya da potansiyel kaynaklar kümesidir” (Bourdieu, 2010, s.60).

Bahsedilmesi gereken bir diğer konu ise sosyal sermayenin diğer sermaye türlerine dönüşebilme potansiyeline sahip olmasıdır. Buna göre sosyal sermaye doğrudan ya da dolaylı olarak aktörlerin ekonomik çıkarına ya da kültürel bagajına katkı sağlama imkanına sahiptir. Bu nedenle diğer sermaye türlerinde olduğu gibi sosyal sermayenin de salt kendi başına değerlendirilmemesi, diğer sermaye türleriyle ilişki içinde okunması gerekmektedir. Bu bağlamda sosyal sermayenin ekonomik kazanca ya da kültürel birikime dönüşmesi oldukça muhtemel bir durumdur. Söz konusu işe alımlarda gerçekleşen referanslar, grup içinde yapılan evlilikler, dayanışmayı sağlamak amacıyla yapılan alışverişler konuya ilişkin örnekler arasındadır. Fakat Bourdieu'nun düşünce dünyasında her ne kadar sosyal sermayenin niteliğine ve işlevine yönelik bir olumlama olsa da toplumsal eşitsizliğin yeniden üretimi söz konusu olduğunda bu durumun tam tersine rastlamak mümkündür. Bu nedenle sosyal sermayenin işlevine ve etkisine yönelik görüşlerinde salt bir olumlamadan ya da yanlışılamadan ziyade ilişkisel bir yaklaşımın hâkim olduğu söylenilebilir.

Sosyal sermaye kavramı konuya ilişkin literatürde her ne kadar Bourdieu ile birlikte zikrediliyor olsa dahi kavramın gelişimine dair birçok kuramcının katkısı ve çalışması bulunmaktadır. Burada her birinden bahsetmek ne kadar mümkün olmasa dahi öne çıkan isimlerden bahsetmek konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Bu anlamda James S. Coleman, Robert D. Putnam ve Francis Fukuyama sosyal sermaye alanında öne çıkan isimler arasındadır. Her bir düşünürün inceleme nesnesi ve konuya olan yaklaşımı farklı olmasına rağmen, sosyal sermayenin varlığına yönelik düşüncelerinde olumlu bir tavra sahip oldukları söylenilebilir. Özellikle eğitim üzerine yaptığı çalışmalarla öne çıkan Amerikalı sosyolog James S. Coleman, sosyal sermayenin sadece elitlerle ya da üst sınıf ile sınırlı kalmadığını, aynı

zamanda alt sınıflar ve dezavantajlı gruplar için de önemli faydalar sağladığını göstermeye çalışmıştır (Field, 2008). Onun için sosyal sermaye güçsüzlerin veya yoksulların yararına fayda sağlayabilecek potansiyel bir kaynaktır. Bu nedenle sosyal sermayeye ilişkin görüşlerinde Bourdieu'ya kıyasla daha aydınlık bir perspektife sahip olduğu söylenebilir. Benzer şekilde Putnam'da sosyal sermaye rezervinin güçlü olduğu toplumlarda hayatın daha kolay ilerlediğini savunmaktadır. Ona göre:

“Birçok nedenden dolayı, sosyal sermaye stoğunun kayda değer olduğu toplumlarda hayat daha kolaydır. Öncelikle, sivil katılım ağları genel karşılıklılığın güçlü normlarını besler ve sosyal güvenin ortaya çıkmasını sağlar. Bu tip bağlantılar iş birliğini ve iletişimi kolaylaştırır, itibarı artırır ve böylece kolektif eylemin ikilemelerinin çözülmesini sağlar. Ekonomik ve politik pazarlıklar, sosyal etkileşimin yoğun ağlarında yerleşik olduğunda, fırsatçılığı besleyen dürtüler azalır. Aynı zamanda, sivil katılım ağları, iş birliğinde geçmişteki başarıları tecessüm ettirerek gelecekteki iş birliği için kültürel bir model işlevi görecektir. Son olarak, yoğun etkileşim ağları muhtemelen katılımcıların benlik hislerini genişletecek, “ben”i “biz”e dönüştürebilecek ya da (rasyonel seçim teorisyenlerin söylediği gibi) kolektif kazançlara yönelik katılımcıların “iştah”ını arttıracaktır” (Putnam, 2010, s.125).

Bu tanımdan anlaşılacağı üzere Putnam, sosyal sermaye kavramıyla sosyal ilişkiler ve bu ilişkilerin temin edebileceği faydalar üzerine odaklanmıştır. Ona göre sosyal sermaye, toplumsal eşitsizliği üreten bir araç olmaktan ziyade yaşamı kolaylaştıran, toplumsal güveni ve dayanışmayı sağlayan önemli bir araçtır. Bu nedenle kavrama ilişkin görüşlerinde Bourdieu'ya kıyasla daha ılımlı bir perspektife sahip olduğu söylenilebilir.

Nihai olarak sosyal, kültürel, sembolik ve ekonomik sermaye türlerini konu alan çalışmaların Türkiye'deki seyrine bakıldığında, yapılan çalışmaların 2010'lu yıllardan itibaren ivme kazandığı, özellikle son yıllarda araştırmacılar tarafından yoğun bir ilgiyle karışıldığı görülmektedir. Bu anlamda yabancı literatürde yer alan konuya ilişkin birincil kaynakların Türkçe çevirilerinin yapılması da bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca son yıllarda gözle görünür bir şekilde artış yaşayan fakat görece hala sınırlılığını koruyan, okul sisteminden kaynaklanan toplumsal kırılmaların yaşanması da sermaye konusunu gündeme getirerek birçok çalışmanın ortaya çıkmasına zemin

hazırlamıştır. Bu bağlamda yerli literatürdeki çalışmalara kısaca değinmek konunun daha iyi anlaşılması açısından fayda sağlayacaktır.

Sosyal sermaye üzerine dikkat çeken çalışmalardan ilki Mehmet Ali Aydemir'in 2011 yılında tamamladığı doktora tez çalışması olan "*Toplumsal İlişkilerin Sosyal Sermaye Değeri: Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Üzerine Bir Araştırma*" isimli çalışmadır. Mekâna dayalı sosyal ilişkileri kent, topluluk ve komşuluk ekseninde analiz eden bu çalışma, Türkiye'de sosyal sermayeye yönelik yapılmış öncül çalışmalar arasında yer almaktadır. Çalışmada sosyal sermaye literatürü geniş bir yelpazede incelenerek Konya'nın sosyal sermaye potansiyeline ilişkin genel bir çerçeve çizilmiştir (Aydemir M. A., 2011). Yine aynı yıl Erhan Tecim tarafından kaleme alınan "*Sosyal Güven Oluşumunda Dinin Etkisi*" isimli çalışma da sosyal sermaye kuramı üzerine inşa edilen bir başka doktora tezine dayanmaktadır. Tecim, bu çalışmada Konya ili özelinde sosyal güveni etkileyen faktörler üzerinden bir tartışma yapmaktadır. Sosyal güven ve dindarlık arasındaki ilişkinin önemine değinen bu çalışma, "din kurumunun ve dindarlığın güven üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir" (Tecim, 2011). Konuya ilişkin dikkat çeken çalışmalardan bir diğeri ise Tecim ve Aydemir'in birlikte kaleme aldığı "*Türk Toplumunda Aile ve Dinin Sosyal Sermaye Potansiyeli*" isimli çalışmadır. 2012 yılında yayımlanan bu çalışmada, sosyal sermaye kaynağı olarak sivil katılımı esas alan diğer çalışmaların aksine aile içi ilişkiler ve inanç temelli davranışlar esas alınarak Türkiye özelinde bir inceleme yürütülmüştür (Aydemir & Tecim , 2012).

Sosyal sermayeyi konu alan bir diğer çalışma ise Nurullah Altun ve İsmail Hira'nın birlikte kaleme aldığı "*Suçun Önlemede Sosyal Sermaye Olarak Sosyal Kontrolden Yararlanmak*" isimli çalışmadır. 2011 yılında yayımlanan çalışma, suç ve sosyal sermaye üzerine bir tartışma yürütmekte ve suç işleyen insanların suç işlemeyen insanlara kıyasla daha düşük sosyal sermaye ağlarına sahip olduğunu ileri sürmektedir (Altun & Hira, 2011). Sosyal sermaye ve suç olgusu üzerine odaklanan bir diğer çalışma ise Önder Karakuş'un 2013 yılında kaleme aldığı "*Suç Korkusunun Sosyolojik Belirleyenleri: Sosyal Sermaye Mi? Sosyal Kontrol Mü?*" isimli çalışmadır. Karakuş, bu çalışmada suç korkusunun farklı değişkenler (toplumsal sınıf, yaş, cinsiyet, gelir ve suçtan mağdur olma durumu) ile olan ilişkisini saha verileri üzerinden incelemektedir. Çalışmanın sonucunda ise; suç korkusunun kadınlarda, gençlerde ve geçmişte herhangi bir suçtan mağdur olmuş kişilerde diğer gruplara nazaran daha fazla yaşandığı tespit edilerek sosyal sermayenin suç korkusu üzerinde anlamlı ve azaltıcı bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur (Karakuş, 2013).

Sosyal sermayenin eğitim ve okul başarısı üzerindeki etkisini konu alan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu noktada Çetin Çelik'in 2014'te yayımladığı "*Sosyal Sermaye, Ebeveyn Ağları ve Okul Başarısı*" isimli çalışmada sosyoekonomik açıdan dezavantajlı mahallelerde yaşayan çocukların okul başarısı ve sosyal sermaye rezervi arasındaki ilişki konu edinilmiştir. Okula devam eden ve okulu terk eden öğrencilerin sosyal sermaye potansiyeline ilişkin karşılaştırmalı bir analiz yürüten bu çalışma, mevcut durumu saha verileri ile ortaya koyması açısından büyük bir önem taşımaktadır (Çelik, 2014). Müjde Keskin Algur'un yüksek lisans tezi olan "*Sosyal Sermaye ve Akademik Başarı İlişkisine Dair Bir Araştırma*" isimli çalışma da Çelik'in çalışmasıyla benzer şekilde sosyal sermayenin okul başarısı üzerindeki etkisini incelemektedir. Çalışmada, sosyal sermayenin okul başarısı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilirken, ekonomik sermayenin okul başarısı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ifade edilmiştir (Keskin Algur, 2019). Konuya ilişkin bir başka örnek ise Celal İnce'nin 2014 yılında kaleme aldığı aynı zamanda yüksek lisans tezi olan "*Sosyal Sermaye ve Akademik Başarı Arasındaki İlişkinin Sosyolojik Bir Analizi: Şanlıurfa'da Bir Alan Araştırması*" isimli çalışmadır. İnce, bu çalışmada öğrencilerin okul başarı (sızlık)ları ile sosyal ve kültürel sermayeleri arasındaki ilişki üzerine bir inceleme yürütmektedir. Çalışmanın sonunda ise fen ve Anadolu liselerinde okuyan çocukların, meslek ve düz liselerinde okuyan çocuklara kıyasla daha fazla sosyal sermaye potansiyeline sahip olduğu bununla birlikte sosyoekonomik durumlarının görece daha yüksek ve ailelerinin daha fazla kültürel sermaye birikimine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlave İnce bu çalışmasıyla, yaşanan coğrafyanın ve sosyal çevrenin akademik başarı üzerindeki etkisini somutlaştırması açısından literatüre önemli bir katkıda bulunmuştur (İnce C. , 2014).

Yerli literatürde çeşitli meslek gruplarının sosyal sermaye ağlarını ölçen çalışmalar da bulunmaktadır. Bu bağlamda Emre Toprak ve Hasan Bozgeyikli'nin 2011'de beraber kaleme aldıkları "*Öğretmen Adaylarının Sosyal Sermaye Düzeylerinin Karşılaştırmalı İncelemesi: Erciyes Üniversitesi Örneği*" adlı çalışmada öğretmen adaylarının belirli değişkenler (cinsiyet, lisans bölümü ve sınıfı) üzerinden farklılaşan sosyal sermaye ağları üzerine bir inceleme yürütülmektedir. Çalışmanın sonucunda "öğretmen adaylarının Eğitim Fakültesindeki zorlanma ve desteklenme algılarının onların sosyal sermayelerini etkileyen unsurlardan kaynaklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır" (Toprak & Bozgeyikli, 2011). Alpay Ersözülü'nün 2008 yılında kaleme aldığı "*Sosyal Sermayenin Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin İş Doyumuna Etkisi: Tokat İli Örneği*" adlı çalışma da öğretmenlerin sosyal sermaye düzeyleri ile iş doyumları arasındaki ilişkiyi anlamak amacıyla tasarlanmıştır.

Araştırmada Tokat ilinde görev yapmakta olan 601 öğretmene “Sosyal Sermaye Ölçeği” ve “İş Doyumu Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, “okulların sosyal sermaye düzeyleri ile öğretmenlerin iş doyumları arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır” (Ersözlü, 2008).

Yerli literatürde, sosyal sermayeyi konu alan çalışmaların yanı sıra kültürel sermayeyi konu alan çalışmaların da oldukça yaygın olduğu ve yapılan çalışmaların çoğunlukla kültürel sermaye ve eğitim düzeyi arasındaki ilişki üzerinde durduğu göze çarpmaktadır. Bu bağlamda dikkat çeken çalışmalardan ilki, M. Ruhat Yaşar’ın 2016’da kaleme aldığı “*Yoksulluk, Akademik Başarı ve Kültürel Sermaye İlişkisi*” adlı çalışmadır. Literatür incelemesine dayanan bu çalışmada, çocukların okul başarısı üzerinde etkili olan sosyokültürel ve sosyoekonomik faktörler üzerine bir tartışma yürütülmektedir. Çalışmanın temel iddiası, okul başarısında yaşanan farklılaşmanın salt bireysel sebeplerden kaynaklanmadığı aynı zamanda sınıfsal, kültürel ve toplumsal etkenlerin yapılandırıcı bir öneme sahip olduğu yönündedir (Yaşar, 2016). Yaşar’ın çalışmasıyla benzerlik taşıyan bir başka çalışma ise Cengiz Yanıklar tarafından 2010 yılında kaleme alınan “*Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu’nun Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış*” isimli çalışmadır. Teorik perspektiften meseleye odaklanan bu çalışma, eğitim ve fırsat eşitsizliği bağlamında toplumsal konumların yeniden üretimi üzerine bir tartışma yürütmektedir. Çalışmada, toplumsal eşitsizliğin yeniden üretiminde kültürel sermayenin yanı sıra ekonomik sermayenin daha belirleyici olduğu vurgusu bulunmaktadır (Yanıklar, 2010). Konuya ilişkin bir diğer çalışma ise Mehmet Cansız, Bilgehan Özbaylanlı ve M. Hilmi Çolakoglu tarafından 2018’de kaleme alınan “*Türkiye’de Kültürel Sermayenin Öğrenim Başarısı Üzerindeki Etkisi*” isimli çalışmadır. Bu çalışma, Millî Eğitim Bakanlığının öğrenci ve öğrenci ailelerine ilişkin verilerinden yararlanılarak kültürel sermayenin okul başarısı üzerindeki etkisini anlamak amacıyla tasarlanmıştır. Ancak çalışma hem belirlemiş olduğu değişkenler bakımından (anne babanın eğitim durumu, meslekleri, birlikte yaşama ve hayatta olma durumu, yaşanılan mekân, konut tipi ve cinsiyet) hem de çocukların yüksek kültürle kurduğu ilişkiyi göz ardı etmesi açısından birtakım sınırlılıklar taşımaktadır. Bu nedenle belirlenen değişkenlerin, öğrencilerin kültürel sermaye miktarından ziyade demografik özelliklerine hitap ettiği söylenilebilir (Cansız, Özbaylanlı, & Çolakoglu, 2018).

Türkiye’de kültürel sermaye üzerine gerçekleştirilen lisansüstü tezler de bulunmaktadır. Bunlardan ilki Ahmet Zeki Ünal tarafından 2004 yılında tamamlanan “*Sosyal Tabakalaşma Bağlamında Pierre Bourdieu’nun Kültürel Sermaye Kavramı*” isimli doktora tezine

dayanmaktadır. Çalışma temelde üç kısımdan oluşmaktadır: Birinci kısımda, Bourdieu'nun yaşamı, eserleri ve sosyoloji anlayışı; ikinci kısımda, genel hatları ile tabakalaşma kuramı, üçüncü kısımda ise Bourdieu'nun kuramsal zemini geniş bir yelpazede ele alınmıştır (Ünal, 2004). Kültürel sermayeyi konu edinen bir diğer çalışma ise yine doktora tezine dayanan Sema Misci Kip tarafından 2010 yılında kaleme alınan "*Kültürel Sermaye ve Televizyon İzleme Alışkanlıkları*" isimli çalışmadır. Bu çalışma, sosyal sınıfların kültürel sermayeleri ile televizyon izleme alışkanlıkları arasındaki ilişkiyi anlamak amacıyla, 1 Ocak-30 Haziran ve 1-29 Eylül 2008 tarihleri arasındaki izlenme oranlarını çeşitli değişkenler (sosyal grup, eğitim, yaş ve cinsiyet) açısından analiz etmektedir. Çalışmanın sonucunda, tv izleme davranışları açısından alt ve üst sınıf arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı tespit edilirken, cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılaşma yaşandığı tespit edilmiştir. Ancak izleyicilerin kültürel sermaye düzeyleri ile tv izleme alışkanlıkları arasındaki ilişkiyi anlamak amacıyla tasarlanan bu çalışmada, kültürel sermayeyi anlamaya yönelik belirlenen değişkenlerin oldukça kısıtlı hatta yetersiz olması nedeniyle anlamlı bir farklılığa ulaşılmadığı düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmada belirlenen değişkenlerin yanı sıra sosyokültürel özellikleri ve beğenileri kapsayacak daha detaylı değişkenler ile ulaşılan sonucun farklılaşabileceği düşünülmektedir (Misci Kip, 2010). 2019 yılında Özlem Ziyanoğlu tarafından kaleme alınan "*Orta Sınıf Ailelerin Kültürel Sermaye Aktarımlarının Sosyolojik İncelemesi*" adlı yüksek lisans tezi de konuya ilişkin bir başka çalışmadır. Orta sınıf ailelerin beğenilerini ve tüketim pratiklerini anlamak amacıyla tasarlanan bu çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılarak Sivas ilinde yaşamakta olan 332 katılımcıya anket uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda, orta sınıf mensubu ebeveynlerin çocuklarının eğitimi ve gelecek beklentisi konusunda olumlu bir tutuma sahip oldukları ve bu yönde fayda sağlayabilecek sanatsal- kültürel kurslara yönelik teşvik edici davranışlarda buldukları tespit edilmiştir.

Nihai olarak yerli literatür incelendiğinde; sermaye türlerini konu alan çalışmaların son yıllarda nicelik olarak artmasına rağmen hala sınırlılığını koruduğu bu nedenle yapılacak olan yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra konuya ilişkin teorik çalışmaların saha çalışmalarına kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. Sermaye türlerine göre yapılan araştırmalar dikkate alındığında ise sosyal sermayeyi konu alan çalışmaların diğer sermaye türlerini konu alan çalışmalara kıyasla niceliksel olarak daha fazla yer kapladığı görülmektedir. Dolayısıyla konuya ilişkin çalışmalar her ne kadar varlığını korusa da konunun muhteviyatına ilişkin yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, işçi ailelerinde aktarılan sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye miktarını detaylı bir şekilde inceleyerek, aile faktörünün çocukların yatkınlıkları ve toplumsal konumu üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın amacına uygun olarak, bireylerin toplumsal dünyayı nasıl deneyimlediklerini, anlamlandırdıklarını ve yorumladıklarını anlamaya yönelik bir bakış açısı sunan nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar, nicel verilerden farklı olarak bireylerin veya grupların duygularını, düşüncelerini, deneyimlerini ve tutumlarını anlamaya yönelik olarak tasarlanır. Bu yaklaşımda, katılımcıların ifadeleri ve anlatıları üzerinden derinlemesine bir keşif süreci gerçekleşmektedir (Neuman, 2022). Dolayısıyla, işçilerin ve çocuklarının yaşam süreçlerini anlamaya yönelik en uygun yöntemin nitel araştırma yöntemi olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın deseni olarak nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması benimsenmektedir. Durum çalışmaları, bir olgunun ya da durumun belirli bir zaman dilimi içinde çeşitli bilgi kaynakları (mülakat, gözlem, ses ve görüntü araçları, evrak, rapor vs.) aracılığıyla detaylı bir şekilde incelendiği ve toplanan verilerle bir durumun betimlendiği nitel bir yaklaşımdır (Creswell, 2013). Durum çalışmasının bu imkânı, işçilerin sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye birikimlerinin, çocuklarının yatkınlıklarıyla olan ilişkisini anlamaya, analiz etmeye ve betimlemeye olanak tanıdığı için çalışmada tercih edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, işçi ailelerinde aktarılan sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye miktarını ayrıntılı bir şekilde ortaya koyarak, bu sermayenin çocuklarının yatkınlıkları üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu çerçevede, araştırma, aile içindeki sermaye aktarımının çocukların okul başarısı, meslek seçimi, kültürel birikimleri ve geleceğe dair düşünceleri üzerindeki etkisini kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Adana'daki mevcut durumu sosyolojik açıdan değerlendirerek, bu dinamiklerin işçi sınıfı çocukları üzerindeki etkilerini anlamayı hedeflemektedir. Araştırmanın sonucunda, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı ailelerde büyüyen işçi çocuklarının eğitim ve iş yaşamındaki sermaye eksikliklerine dair somut çözüm önerilerinin sunulması öngörülmektedir. Ayrıca, eğitim ve iş

yaşamında başarılı olan katılımcılar ile başarısız olan katılımcılar arasındaki farklar analiz edilecek ve kültürel sermayenin bu farklılıklar üzerindeki etkisi de değerlendirilecektir.

2.3. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu araştırma, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bir grup olan işçilerin mesleğe başlama süreçlerini, bu süreçlerde etkili olan faktörleri, sahip oldukları sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye miktarını ve boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerini incelemektedir. Ayrıca, işçilerin çocuklarının günümüzde hangi mesleklerde buldukları, eğitim süreçlerinin nasıl şekillendiği, kültürel yatkınlıkları ve geleceğe yönelik beklentileri de araştırmanın odaklandığı önemli bir konudur. Pierre Bourdieu'nun kuramsal çerçevesinden faydalanılarak yapılan bu inceleme, toplumsal konumların yeniden üretimi bağlamında işçilerin çocuklarının meslek seçimlerini ve bu seçimlerin ardında yatan sosyal, kültürel ve ekonomik faktörleri derinlemesine analiz etmektedir.

Literatürde işçileri konu alan çalışmaların niceliksel olarak sınırlı olduğu ve mevcut çalışmaların çoğunun Marksist bir perspektiften ekonomik koşullar ve emek-sömürü bağlamına odaklandığı görülmektedir. Bu çalışmalar, işçilerin yaşamlarını ve toplumsal konumlarını daha çok ekonomik açılardan ele alırken, işçilerin kültürel yaşamlarına dair yapılan araştırmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, işçilerin çocuklarını doğrudan inceleyen başka bir çalışmanın bulunmaması, bu alandaki eksikliği gözler önüne sermektedir. Bu durum, işçilerin hem ekonomik hem de kültürel açıdan yaşamlarını ve yaşam şartlarının çocuklarının yatkınlıkları üzerindeki etkisini inceleyen araştırmaların gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmanın hem işçileri kültürel bir perspektiften incelemesi hem de çocuklarının mevcut konumlarını belirlemesi yönüyle özgün bir değere sahip olduğu söylenebilir.

2.4. Çalışma Grubu

Bu tez çalışması, Adana'da çalışan işçilerin ve çocuklarının sermaye birikimlerini (sosyal, kültürel ve ekonomik) nitel araştırma yöntemiyle incelemektedir. Araştırma kapsamında kartopu örnekleme tekniği benimsenmiştir. Çalışma grubunu, Adana Mobilyacılar Sitesi ve Adana Organize Sanayi Bölgesi'nde çalışan erkek işçiler ve onların çocukları oluşturmaktadır. Bu bağlamda, araştırma iki ana grup üzerinden şekillendirilmiş olup, birinci grup işçi babaları, ikinci grup ise çocuklarını kapsamaktadır. Araştırmanın amacına uygun olarak, görüşmelerin gerçekleştirileceği işçilerin çocuklarının en az 16 yaşında olmalarına ve hem kız hem de erkek katılımcıların yer almasına özen gösterilmiştir. Katılımcılar arasında

farklı yaş gruplarının ve cinsiyetlerin dahil edilmesi, değişkenler arasındaki olası farklılıkların belirlenmesi açısından önemlidir. Katılımcı seçimi, araştırmanın amacına ve kapsamına uygun biçimde titizlikle planlanmış olup, aynı zamanda araştırmanın bulgularının daha kapsamlı ve kıyaslanabilir olabilmesi adına, sermaye birikimi düşük olan katılımcılarla yüksek sermaye birikimi olan katılımcıların mümkün olduğunca yakın sayılarda seçilmesi sağlanmıştır. Bu sayede, benzer sosyoekonomik şartlara sahip çocuklar arasındaki sermaye birikimi farklarının derinlemesine incelenmesi mümkün olmuştur.

Araştırmanın ilk aşamasında, 39-57 yaş aralığında olan 14 erkek işçi ile görüşmeler yapılmıştır. İkinci aşamada ise, bu işçilerin 16-29 yaş aralığındaki çocuklarıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu grup, 9 katılımcıdan oluşmakta olup, bunlardan 5'i erkek, 4'ü ise kadındır. Böylece toplamda 23 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

2.5. Veri Toplama Teknikleri

Araştırmanın verileri, mülakat ve gözlem teknikleri kullanılarak, yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla toplanmıştır. Creswell'e göre, yarı yapılandırılmış görüşme formları, nitel araştırmalarda araştırmacıya esneklik sağlayarak katılımcıların deneyim ve görüşlerini derinlemesine keşfetmek için etkili bir araçtır (Creswell, 2017). Bu doğrultuda, işçilerin ve çocuklarının yaşam veçhelerini, kendi tecrübeleri ve düşünceleri çerçevesinde anlamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılarak mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu sayede, katılımcıların kendilerini daha rahat ifade etmelerine olanak tanınmış ve verdikleri cevaplar doğrultusunda araştırmacıya, konuyu derinleştirecek yeni sorular sorma fırsatı sağlanmıştır.

Görüşme formları, iki farklı katılımcı grubuna yönelik hazırlanmış sorulardan oluşmaktadır:

- **İşçilere yönelik sorular**, sermaye (sosyal, kültürel ve ekonomik) miktarını ve gündelik yaşam pratiklerini anlamaya yönelik sorulardan oluşmaktadır.
- **İşçilerin çocuklarına yönelik sorular**, eğitim ve iş durumlarını, yatkınlıklarını ve gelecek beklentilerini anlamaya yönelik olarak tasarlanmıştır.

Mülakatlar iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, 2024 Aralık ayında Adana Mobilyacılar Sitesi ve Adana Organize Sanayi Bölgesinde çalışan erkek işçilerle yüz yüze mülakatlar yapılmıştır. Katılımcıların araştırmacıya güven duyması ve doğru veriler sağlaması amacıyla, görüşmelere başlamadan önce kısa bir sohbet edilerek veya çay içilerek

güven ortamı oluşturulmuş ve katılımcılar rahatlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, kişisel verilerinin kimseyle paylaşılmayacağı ve görüşme boyunca ses kaydı alınacağı hususunda bilgilendirme yapılmış ve katılımcıların rızası alındıktan sonra görüşmelere başlanmıştır. Görüşmeden önce katılımcılara, araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında kısa bir bilgi verilerek araştırmanın neden yapıldığı hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Görüşmelerin tamamı katılımcıların iş yerlerinde yüz yüze yapılmıştır. Bu bağlamda en uzun görüşme 1 saat 50 dakika en kısa görüşme 45 dakika sürmüştür.

İkinci aşamada ise, görüşme yapılan işçilerin çocuklarıyla mülakat yapılmıştır. Çocuklarının farklı yerlerde bulunması, eğitim ve iş durumları, zaman tasarrufu gibi faktörler nedeniyle araştırmacının onlara ulaşma konusunda zorluklar yaşanabileceği düşünülerek, çocuklarla yapılan mülakatlar telefon üzerinden gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların kendilerini rahat hissetmeleri ve araştırmacıya güvenmeleri için, araştırmaya başlamadan önce onlarla sohbet edilerek babalarının yönlendirdiği ve mahrem soruların yer almayacağı konusunda güven duymaları sağlanmıştır. Yine babalarında olduğu gibi, onlara da görüşme sırasında ses kaydı alınacağı bilgisi verilmiş ve rızaları alındıktan sonra görüşmelere başlanmıştır. Aralık 2024 tarihinde gerçekleşen görüşmeler yaklaşık 1 saat sürmüştür.

2.6. Verilerin Analizi

Saha sürecinde, araştırma verilerinin tekrar ettiği ve doygunluğa ulaşıldığı gözlemlendikten sonra, veri toplama süreci sonlandırılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ve ses kaydı kullanılarak toplanan veriler, veri analiz sürecinin ilk aşamasında ses kayıtlarının titizlikle transkribe edilmesiyle yazılı hale getirilmiştir. Bu transkripsiyon işlemi, katılımcıların ifadelerinin doğru ve eksiksiz bir şekilde aktarılması amacıyla büyük bir özenle yapılmıştır. Yazıya dökülen veriler, araştırmacı tarafından dikkatle incelenmiş ve verilerin tekrar etme sıklıkları göz önünde bulundurulmuştur. Ardından, tekrar eden veriler ışığında başlıklar ve temalar oluşturulmuş; bu temalar betimsel analiz tekniği ile analiz edilip yorumlanmıştır.

2.7. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu araştırma, işçi ailelerinde sermaye aktarımının nasıl gerçekleştiğini ve bu aktarımın çocuklarının yatkinliklerine nasıl yansıdığını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın odaklandığı temel mesele, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı konumda olan işçi ailelerinin sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye düzeyini ortaya koyarak, bu sermayelerin çocuklarının yatkinlikleri, kültürel kodları, meslek seçimleri ve gelecek beklentileri üzerindeki etkilerini

incelemektir. Bu bağlamda, Adana Mobilyacılar Sitesi ve Adana Organize Sanayi Bölgesi'nde çalışan, yaşları 39 ile 57 arasında değişen 14 erkek işçi ve bu işçilerin çocuklarından oluşan 9 katılımcı olmak üzere toplamda 23 kişiyle görüşme sağlanmıştır. Araştırmacının Adana il merkezinde ikamet etmesi ve araştırma sahasına olan aşinalığı nedeniyle çalışma yalnızca Adana ili ile sınırlandırılmıştır. İşçilerle yapılan görüşmelerin tamamı mesai saatleri içinde, iş yerlerinde yüz yüze gerçekleştirilmiş olup, görüşmeler katılımcıların rızası dahilinde ses kaydına alınmıştır.

İşçi ailelerinin sermaye birikimi ve çocuklarının yatkinlıkları üzerine odaklanan araştırmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle, coğrafi açıdan yalnızca Adana iline odaklanması, bulguların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Adana ilinde yaşayan işçi aileleri üzerine yapılan bu araştırma, diğer illerdeki işçi ailelerinin deneyimleriyle paralellik göstermeyebilir. Diğer bir sınırlılık ise örneklem seçimidir. Çalışma, Adana Mobilyacılar Sitesi ve Organize Sanayi Bölgesi'nde çalışan 14 işçi ve onların çocuklarından oluşan 9 katılımcıyı kapsamaktadır. Ayrıca, araştırma yalnızca erkek işçilerle gerçekleştirilmiş olup, kadın işçilerin dahil edilmemiş olması, çalışmanın önemli sınırlılıkları arasında yer almaktadır. Bir diğer sınırlılık ise veri toplama sürecinin belirli bir zaman diliminde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu durum, işçilerin çocuklarıyla yapılan mülakatların telefonla yapılmasına yol açmıştır. Mesai saatleri, iş yoğunluğu ve şehir dışında olma gibi sebeplerle işçilerin çocuklarıyla yalnızca telefonla görüşme sağlanabilmiş, bu da görüşmelerin derinliğini sınırlayan bir diğer faktör olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1. İŞÇİLERE DAİR BULGULAR

3.1.1 Sosyodemografik Özellikler

Araştırmanın çalışma grubunu mobilya ve kapı fabrikalarında çalışmakta olan 14 erkek işçi oluşturmaktadır. Katılımcıların iş koluna göre dağılımları incelendiğinde mobilya ustalarının sayısı daha fazla olmakla birlikte kapı ve boya ustası olan katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcıların yaş dağılımlarına bakıldığında 2 kişinin 39-42 aralığında, 11 kişinin 50-54 aralığında 1 kişinin ise 57 yaşında olduğu görülmektedir. Çalışma grubunun yaş ortalaması 50'dir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde tamamına yakınının ilkokul mezunu olduğu görülmekle birlikte az sayıda da olsa ortaokul ve lise mezunu katılımcılara rastlanılmıştır. Bu durum katılımcıların düşük eğitim seviyesine sahip olduğunu göstermekle birlikte ekonomik kaygıların iş hayatına sürüklediğini destekler niteliktedir. Katılımcıların aylık gelir durumuna bakıldığında 5 kişinin 24.000- 27.000 aralığında, 6 kişinin 30.000- 38.000 aralığında, 3 kişinin 40.000- 45.000 aralığında ortalama gelire sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük bir bölümü emekli maaşının bu tutara dahil olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla birçoğunun vermiş olduğu tutar mevcut maaşının ve emeklilik maaşının toplamını oluşturmaktadır.

Katılımcıların medeni durumuna bakıldığında tamamının evli ve çocuk sahibi olduğu göze çarpmaktadır. Katılımcıların çocuk sayısı incelendiğinde büyük bir kısmının 2 çocuk sahibi olduğu görülmekle birlikte 3 ile 5 aralığında çocuk sahibi olan katılımcılara da rastlanılmıştır. Bu minvalde katılımcıların ortalama çocuk sayısı 2'dir.

Katılımcı eşlerinin eğitim durumuna bakıldığında ilkokul mezunu 8 kişi, lise mezunu 4 kişi, ortaokul mezunu 2 kişi, üniversite mezunu 1 kişi bulunmaktadır. Katılımcı eşleri arasında ilkokul mezunu olanların sayısının daha fazla olduğu görülmekle birlikte lise mezunu veya ortaokul mezunu olanların sayısının da azımsanmayacak bir seviyeye sahip olduğu söylenilebilir. Bununla birlikte katılımcıların eğitim seviyesinin oldukça düşük olması sebebiyle katılımcı eşleri arasında üniversite mezunu birisine rastlanması öngörülemez bir durum olmuştur. Öte yandan işçilerin eğitim durumu ile eşlerinin eğitim durumu arasında her

ne kadar yakınlık olsa dahi eşlerin eğitim durumu (işçilere kıyasla) daha heterojen bir yapıya sahiptir.

Katılımcı eşlerinin mesleğine bakıldığında ise tamamına yakınının ev hanımı olduğu göze çarpmakta olup geçici gündelik işlerde çalışan kadınların da bulunduğu söylenilebilir. Bunun yanı sıra çaycı, okul servis hostesi ve sınıf öğretmeni olan katılımcı eşleri de bulunmaktadır. Katılımcı eşleri arasında çalışmak her ne kadar yaygın olmasa dahi işçilerin kadının çalışmasına yönelik olumsuz bir tutuma sahip olmadığı, aksine eşlerinin çalıştığından ya da yüksek eğitime sahip olduğundan bahsederken olumlu bir yaklaşıma sahip olduğu göze çarpmaktadır. Fakat değinmek gerekir ki işçiler arasında ilkokul mezunu olan bir katılımcının, üniversite mezunu ve sınıf öğretmeni olan eşinden bahsederken her ne kadar gururlandığı belli olsa dahi eşinin mesleği karşısında kendisini dezavantajlı bir konumda gördüğü kolayca anlaşılabilir.

Kod No	Kod Adı	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	İş Kolu	Aylık Ort. Gelir	Çocuk Sayısı	Eşinin Eğitim Durumu	Eşinin Mesleği
K1	Muammer	57	Evli	İlkokul	Mobilya Ustası	38.000TL	2	İlkokul	Ev hanımı
K2	Mustafa	50	Evli	İlkokul	Kapı ustası	27.000TL	2	İlkokul	Ev hanımı
K3	Abdullah	39	Evli	Lise	Kapı ustası	30.000TL	4	Ortaokul	Ev hanımı
K4	Okan	51	Evli	Ortaokul	Mobilya ustası	40.000TL	2	Lise	Ev hanımı
K5	Mehmet	54	Evli	İlkokul	Boya ustası	27.000TL	4	İlkokul	Ev hanımı
K6	Erdal	50	Evli	İlkokul	Mobilya ustası	40.000TL	3	Üniversite	Öğretmen
K7	Alim	42	Evli	Ortaokul	Kapı ustası	24.000TL	3	Lise	Çaycı
K8	Hüsnü	52	Evli	İlkokul	Mobilya ustası	30.000TL	2	İlkokul	Gündelik geçici işler

K9	Burhan	50	Evli	İlkokul	Mobilya ustası	30.000TL	3	İlkokul	Ev hanımı
K10	Adem	53	Evli	İlkokul	Mobilya ustası	30.000TL	2	İlkokul	Gündelik geçici işler
K11	Raşit	52	Evli	İlkokul	Mobilya ustası	35.000TL	2	Lise	Ev hanımı
K12	Tahsin	52	Evli	İlkokul	Mobilya ustası	45.000TL	2	İlkokul	Okul servisi hostesi
K13	Asaf	54	Evli	İlkokul	Mobilya ustası	25.000TL	5	Ortaokul	Ev hanımı
K14	Seyit	50	Evli	İlkokul	Mobilya ustası	24.000TL	2	Lise	Gündelik geçici işler

3.1.2. Eğitim Süreçleri ve Mesleğe Başlama Hikayeleri: “47 Senedir İşçiyim”

İşçilerin eğitim süreçlerine ve mesleğe başlama hikayelerine bakıldığında çoğunlukla birbirine benzer anlatılara ve hayat hikayelerine sahip oldukları göze çarpmaktadır. Özellikle bu süreçte yaşanan sorunlar ve iş yaşamına sürükleyen etkenler konusunda benzer yönlere dikkat çektikleri görülmektedir. Temelde işçilerin ekonomik sorunlar nedeniyle ilkokul çağından itibaren hem okuyup hem de çalışmak durumunda kaldıkları, ilkokulu bitirdikten sonra ise temelli olarak çalışma hayatına başladıkları görülmektedir. İşçilerin mesleğe başlama yaşı 7 ile 15 arasında değişmekte olup yaş ortalaması 11’dir. İşçilerin erken yaşlarda çalışma hayatına başlamasının en önemli sebebi sosyoekonomik sebepler olsa dahi aile faktörünün bu süreçte önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Özellikle hanenin kalabalık ve çok çocuklu olması işçileri gerek kendi istekleriyle gerekse aile fertlerinin isteğiyle ev ekonomisine katkıda bulunmaya zorlamıştır.

“11 yaşından beri bu meslekteyim. İlkokul zamanında yarım gün okula giderdik, yarım gün çalışırdık tabi ki ekonomik sebeplerle fakirlik vardı. Çalışmayı ben istedim ama babam yönlendirdi beni. Okumayı ben istemedim o zaman durumumuz yoktu. İlkokul bittikten sonra bizi hemen işe verdiler çalış dediler para getir dediler çünkü durumumuz

yok. Biz 10 kardeşiz en büyükleri benim en büyük ben olduğum için mecbur çalıştım eve para getirmek için çalıştım aileye baktım sorumluluk bendeydi.” (Tahsin, 52).

“Hem okula gidiyordum hem çalışıyordum. İlkokula gidiyordum eve ekmek getiriyordum. Valla geçim zordu. Bir ayakkabıyı iki kişi değiştirerek giyerdik. 1983-1984’den beri çalışma hayatımız var. Hiç elimiz bol para görmedi yani. Buna da şükür. Küçükken çıraklıkta geldim çekirdekten yetiştim yani. Teyzemin oğlunun dükkânı vardı evimizin ordaydı yolun sonunda annem her gün oraya bırakırdı eti senin kemiği benim. Yeter ki sokakta kalmasın çalışsın. Adamlar bize pek iş vermezdi şunu getir bunu götür öyle yetiştik harçlık verirlerdi onu eve getirirdik annemler bize para vermezdi. Yani ilkokul 3’ten beri hala çalışıyorum hesapla yani 41 yıldır”. (Asaf, 54).

Diğer taraftan işçilerin çalışma yaşamına başlamasında baba faktörünün önemli bir yere sahip olduğu göze çarpmaktadır. İşçilerin bir kısmı babasının kararı ve yönlendirmesi üzerine çalışma hayatına başladığını belirtirken diğer bir kısmı ise babasının vefat durumundan dolayı bu sürece başladığını ifade etmiştir. Bu noktada Mehmet’in mesleğe başlama hikayesi oldukça dikkat çekici bir örnektir:

“7 yaşında işe başladım, mobilya boyası işine. Bu yaşıma kadar bu mesleği yaptım. 47 senedir işçiyim. Rahmetli babamın o zamanlar bir tane arkadaşı vardı anlarsınız ya sevgilisi vardı yani. Boyacının karşısında oturuyordu. O zamanlar işte o eve rahat gidip gelmesi için beni boyacının yanına işe soktu. İşte oğlumun yanına gidiyorum felan diye beni getirip götürürdü orada yanımda otururdu işte o şekilde boyahaneye başladım. Çırak olarak gidiyordum çok saat çalışıyordum. sabah 8 de giderdim öğlen 11 buçuk gibi çıkar okuluma giderdim sonra geri gelirdim. hem okudum hem çalıştım.” (Mehmet, 54).

Mehmet’in çalışma hayatına başlama hikayesi düşünce dünyasının sınırlarını oldukça zorlamaktadır. Babasının özel hayatından ötürü bu sürece başladığını aktaran Mehmet, 47 sene önce ilk nüveleri atılan mevcut konumunu bugün hala farklı fraksiyonlarda devam ettirmektedir.

İşçilerin diğer bir bölümü ise babalarının vefat durumundan ötürü bu sürece yöneldiğini belirtmiştir. Özellikle babasını erken yaşlarda kaybetmiş olan işçilerin ekonomik sorunlar sebebiyle oldukça zor günler geçirdikleri ve eğitim hayatlarına devam edemedikleri, diğer aile fertlerine bakmak ya da yük olmamak için okulu bırakarak kazanç sağlayacak işlere yöneldikleri tespit edilmiştir. Bu yönde işçilerden Hüsnü eğitim sürecini ve mesleğe başlama hikayesini şu sözler ile aktarmıştır:

“Babam 5 yaşımıdayken vefat etti. Başınızda büyük olmazsa siz de ister istemez hayatta bir yerlere savruluyorsunuz. Yol gösteren olmazsa. İlkokul bitti bir yıl kuran kursuna gittim, o zaman kuran kursu hocam sağ olsun o zaman maddi durumumuz hiç iyi değildi beni ortaokul imam hatibe yazdırdı. Okul kitaplarımı bir fotoğrafçı aldı, takım elbisemi kuran kursu hocam aldı. Allah razı olsun yaşıyorsa hürmetler versin. Şöyle söylüyüm 1985’te o zamanlar başladım sanayiye, yaz dönemiymi o zamanlar 3 tane zayıfım vardı. Ekonomik durum olmadığı için yaz tatilinde dayım abimle beraber ikimizi sanayiye götürdü. O yaz tatilinde sanayiye başladık tabi o ara sınavlar geçti giremedim. Gittiğimde sınav gününü kaçırdım. Birine girdim başarısız oldum kaldım sınıfta. O günden sonra 1986-1987 başladık sanayiye o gün bu gündür aynı devam ediyor” (Hüsni,52).

Babanın hayatta olmamasıyla ilgili dile getirilen bir diğer durum ise diğer aile üyelerine yük olmamak için eğitim sürecinden feragat edildiği yönündedir. Bu yönde işçilerden Adem, ailesinin desteklerine rağmen onlara ekonomik anlamda yük olmamak için okulu bıraktığını şu sözler ile ifade etmiştir:

“11 yaşında başladım. Çocuk yaşıyordum aklım çok ermeyebilirdi okumak istemedim. Benim abimin oğlu yaşıttım o okula giderken çok baskı yaptı abim üzerimde evin küçüğü sensin işte hiçbirimiz okumadık sen oku diye babamın vefatından dolayı ben abimlere yük olmak istemedim açıkçası. Tabi bunu hala söylemedim abilerime o bende gizli kaldı ama çok teşvik ettiler işte şu bu bisiklet alacağız şunu alacağız felan diye yük olmak istemedim. O dönem 15 tane büyükbaş hayvanımız vardı onların her şeyiyle ben ilgilenirdim. Düşünün o yaştaki bir çocuk olarak onlara bakarak para kazanıyordum” (Adem,53)

Nihai olarak katılımcıların işçilik habitusunu oluşturmasında ekonomik sermaye yetersizliğinin ve aile faktörünün önemli bir rol üstlendiği, aile içinde maddi sıkıntılar çekilmesi sebebiyle çocukların erken yaşlardan itibaren çalışma hayatına yöneldiği/yönlendirildiği, ailelerin düşük eğitim seviyesine sahip olması sebebiyle çocuklarının eğitim hayatına gereken ilgi ve desteği göstermediği/gösteremediği tespit edilmiştir.

3.1.3. Gündelik Hayat Pratikleri: “Evden İşe İşten Eve”

İşçiler, gündelik hayatının büyük bir bölümünü ev ve iş yeri arasında mekik dokuyarak; çoğunlukla iş yerinde çalışarak geriye kalan zaman dilimini ise tekrar çalışmak için evde dinlenerek geçirmektedir. Görüşülen işçilerin tamamına yakını gündelik hayatından bahsederken “evden işe işten eve başka hiçbir şey yok” ifadesini kullanmış olup bu durumun kaynağını uzun çalışma saatlerine ve yorgun hissetmelerine bağlamıştır. Bununla birlikte

işçilerin bir kısmı hafta içi olağanüstü bir durum ya da önemli bir etkinlik olmadığı sürece evden dışarı çıkmadığını belirtirken nadiren de olsa bazı akşamlar arkadaş gezmelerine ya da aile ziyaretlerine katıldıklarını ifade etmiştir. Yaşanan durum, işçilerin gündelik hayatını çoğunlukla kısır bir döngü içinde geçirmesine neden olmaktadır. Öyle ki işçilerin tamamına yakını işten geldikten sonra temel ihtiyaçlarını karşılayarak hemen uyumaya yöneldiğini ifade etmiştir:

“Sabah iş, akşam ev. Sabah 8'de burada oluruz. Evden çıkma saatimiz 6 buçuk. 6.30'da evden çıkıyoruz. Benim eve giriş saatim akşam 19:30. O saatten sonra bir şey yapma şansımız kalmıyor zaten duşumuzu alırsın, yemek yeriz, televizyonda uyur kalırsınız zaten” (Okan,51).

“Sabah 6 buçukta kalkarım akşam 7'de de eve giderim. Yemeğimi yerim televizyonun karşısında uyurum günüm böyle geçer öyle pek bir şeyim yok hafta sonu da. Cumartesi çalışıyorum zaten 4te evde oluyorum tıraş miraş banyo derken al gün bitti. Pazar günü de dinleniyorum. Kahvehane alışkanlığım yok kumarım yok içkim yok sigara desen sıfır.” (Asaf, 54)

“Buraya gelmek için saat beş buçukta kalkıyorum. Yedi buçukta evden çıkıyorum. Sekizde burada oluyoruz. Burada 18.30'da iş bitiyor. Eve gittikten sonra yemek yiyorum biraz televizyon seyredip yatıyorum her gün böyle işte.” (Muammer,57)

Görüldüğü üzere akşamları televizyon izleme hatta karşısında uyuya kalma durumunun gündelik hayatın bir parçası olarak rutin haline geldiği, işçilerin uzun süreli ve ağır çalışma koşullarından ötürü uykuya ve dinlenmeye eğilimli oldukları söylenilebilir. Öte yandan bu durumun kaynağında her ne kadar uzun çalışma saatleri ve yorgunluk durumu etkili olsa dahi ekonomik ve kültürel sermaye faktörünün etkisi yadsınamaz niteliktedir. Öyle ki işçilere çalışmadıkları günlerde ve bayram tatillerinde ne yaptıkları sorulduğunda çoğunlukla düşük sermaye gerektiren aktivitelere ya da kazanç sağlayacak ek işlere yöneldikleri tespit edilmiştir:

“Akşamları herkesin elinde bir telefon anca yemekte birbirimizi görürüz sonra herkes köşesine çekilir. Hafta sonları da eğer o anki ekonomimiz iyiyse çocuklarla beraber yemeğe falan gideriz bazen pikniğe. Bazen komşuların işi olur ek iş yaparım çeşme falan bozulur, ev işleri olur soba kurma gibi o tür şeyler yaparım. Evle ilgili hanıma yardım ederim. Bayramlarda eğer durum müsaitse köye gideriz. Hanımın annesigile gideriz. Yaz döneminde de onlar gider ben burada kalırım. En son geçen bayram döneminde gittim.” (Hüsnü,52)

“Eve gidince evden dışarı çıkmıyorum. Çıktığım zaman çocukların yanına gidiyorum bir çay içiyorum. Kahvehane kültürüm yok, eğlence kültürüm yok, bir sigaram var alkolüm yok ne başka bir şeyim var. Mesela bazen akşamları dinleniyorum ya ek iş çıktığı zaman gidip saatlerce işi yapıp geri geliyorum. Yeter ki çocuklarım aç kalmasın. Ailecek akşamları çocuklarla birlikte oluruz. Hafta sonları erken kalkar yürüyüş yaparım, çocukları çağırırım kahvaltı yaparız. Birbirimize yakın oturuyoruz. Otel tatiline falan maddi şeyimiz yok zor geçiniyoruz zaten gidemiyoruz bir yere. Pikniğe araç olmadığı için gidemiyoruz. Onlar bir yerlere giderse bizi de götürürler denize bile gitmeyiz. Hanım gezmeyi sevmez sosyal hayatı hiç yok. Abla hem maddi durum hem de eşim istemez o da masraf olmasın diye istemez yani. (Mehmet, 54)”

“Valla hiçbir şey yapmam evde otururum. Biraz spor falan yaparım. Namaz kılarım. İbadet yaparım. Onları yapıyorum. Giderim alışveriş yaparım, pazara giderim. Ondan sonra biraz yürüyüş yaparım. Arkadaşlarıma giderim. Mesela geçen hafta kayınbabam vardı şeyde, Salbaş'ta Zeytinleri vardı, ailemle gittik, topladık geldik. Zaman olmuyor. İşten eve, evden işe. Bazen de boş zamanda ek iş yapıyorum. Öyle tatil şeyimiz felan yok çünkü aldığımız para kadar gezme şansımız oluyor ekonomi belli yani. Öyle otel tatili falan elimize geçiyor mu? nerede? keşke geçse de gitsek” (Mustafa, 50)

İşçilerin gündelik hayatında çoğunlukla düşük sermaye gerektiren piknik, yürüyüş, akraba ziyareti ve dışarıda yemek yeme gibi pratiklere sahip oldukları söylenilebilir. Bu pratiklerin yanı sıra her yıl düzenli olarak otel ya da deniz tatiline gitme durumunun işçiler arasında azımsanmayacak bir orana sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Bodrum, Antalya, İzmir ve Mersin gibi şehirlerde ortalama 1 hafta konakladıkları ya da yazlık eve sahip oldukları gözlemlenmiştir. Ancak bu koşullara sahip olan işçilerin 4-5 kişi arasında olduğu ve çoğunlukla eşlerinin çalıştıkları ifade edilmelidir. Yine de bu veri işçilerin sosyoekonomik şartlarından ötürü beklenmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Adana'da benzer konular üzerine çalıştığımız bir başka araştırmada (Küsin, 2020), işçilerin tatile çıkma davranışına dair herhangi bir bulguya rastlanılmazken aradan dört yıl gibi kısa bir zaman geçmesine rağmen burada karşılaşılan sonuç önemli bir değişimi göstermektedir. Buradan hareketle işçilerin refah koşullarında görece bir artışın yaşandığı ve boş zaman pratiklerinin çeşitlendiği söylenilebilir:

“Mesela Karadaş'a giderim, tatile Mersin'e giderim, Muğla'ya giderim. Otel tatiline her sene yaz çor çocuk hep beraber gider bir hafta kalırız yani. En son geçen yaz gittik. (Seyit,50)”

“Denize gideriz. Mersin, Antalya Bodrum buralara gideriz her sene. Eşim de öğretmen olduğundan dolayı denk getiriyoruz. Çocuklarla gidiyoruz. Genelde otel tatiline giderdik son zamanlarda ev kiralamaya başladık ekonomik durumdan dolayı. En son geçen yıl gittim. (Erdal,50)”

“Yazlığa gideriz, yazlığımız var Karataş'ta. İşte bazen oraya gidip balık tutuyoruz güzel geçiyor. Hava güzel olunca genelde oraya gidiyoruz. Hafta sonları falan hep oradayız. Onun dışında tatile de gideriz tabi ki bayramlarda genelde. Otel olur, şehir dışı gezme olur ben yurt dışlarında da çalıştım ya zaten severim gezmeyi. Ailemi toplar götürürüm gezdiririm” (Tahsin,52).

3.1.4.Kültürel Bagajları ve Boş Zamanları Değerlendirme Biçimleri

Bir önceki bölümde işçilerin yaşam veçheleri ve gündelik hayat pratikleri üzerine eğilerek ekonomik sermayenin gündelik hayat üzerindeki etkisini konu edindik. Bu bölümde ise konunun muhteviyatına dair daha kapsamlı bilgi etmek için, işçilerin kültürel sermaye birikimi ve boş zamanları değerlendirme biçimi üzerine bir inceleme yürütülecektir. Bunun için sırasıyla işçilerin sinema, tiyatro ve müzeye gitme tercihleri, kitap ve dergi okuma pratikleri, Televizyon izleme alışkanlıkları ve boş zamanları değerlendirme biçimleri konu edinilecektir. Hatırlatmak gerekir ki Bourdieu'ya göre kültürel sermayenin varlığını ya da yokluğunu belirleyen temel mesele onun niteliğinde yatmakta ve yüksek kültürel öğeler içermesi üzerinedir. Bu bilginin göz önünde bulundurulması neticesinde araştırma yapılan işçilerin kültürel sermaye bakımından oldukça yetersiz ve yoksun oldukları söylenilebilir. Nitekim işçilerin çoğunlukla alt kültüre özgü mevcut kültürel kodları barındırdıkları görülürken, yüksek kültüre özgü pratiklere neredeyse hiç rastlanılmadığı söylenilebilir. Bu durumun kaynağında sosyoekonomik sebepler olmakla birlikte aile yapılarının ve yetiştikleri mekânın önemli bir etkisi bulunmaktadır. Öyle ki işçilerin ilkokuldan itibaren yaşamlarının büyük bir bölümünü sanayide ya da mobilya atölyelerinde geçirmiş olmaları o mekanların kültürünü mevcut haliyle benimsemelerine ve içselleştirmelerine sebebiyet vermiştir. Fakat her ne kadar genele yayılmasa da ifade etmek gerekir ki az sayıda da olsa yüksek kültüre özgü pratikleri barındıran ya da beğeni duyan katılımcılara da rastlanılmıştır.

3.1.4.1. Sinema, Tiyatro ve Müzeye Gitme pratikleri

Bourdieu' ya göre bireyin bilinçli ya da bilinçsiz olarak kültürel malları üretmesi ya da tüketmesi rastlantısal bir seçimden ziyade onun habitusu, sermaye miktarı, eğitimi, gelir

seviyesi ve toplumsal konumu ile doğrudan ilişkilidir. Ona göre eğitim düzeyi ve gelir seviyesi arttıkça kültürel malların tüketimi de artış göstermektedir. Bu anlamda Bourdieu 1966 yılında “Sanat Sevdası” başlığıyla yayınladığı eserinde, “müzeye düzenli olarak gitme alışkanlığının eğitim düzeyine koşut olarak arttığını, öyle ki sanat müzelerinin, kâğıt üstünde herkese açık olmasına rağmen fiiliyatta neredeyse kültürlü sınıfın ayrıcalıklı alanı haline geldiğini tespit etmiştir” (Bourdieu, 2023). Benzer bir durum tabakalaşma ve eşitsizlik bağlamında toplumsal sınıfların kültürel pratiklerini konu edindiği “Ayrım” (Bourdieu, 2021) adlı çalışmasında da görülmektedir. Burada da toplumsal ayrımın salt ekonomik nedenlerden kaynaklanmadığı aynı zamanda seçkin ve avam olan kültürel pratiklerin benimsenmesiyle ilişkili olduğunu aktarmıştır. Dolayısıyla Bourdieu’nun çalışmalarında toplumsal sınıflar ile kültürel malların tüketimi arasında daima anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Buradan hareketle işçilere sinema, tiyatro ve müze gitme durumları sorulmuştur. Bu soruların sorulmasındaki temel amaç, işçilerin yüksek kültürel pratiklerle kurdukları ilişki düzeyini anlayarak, kültürel sermaye birikimleri hakkında genel bir bilgi elde etmektir. İşçilerin bu soru karşısında verdikleri yanıtlar Bourdieu’nun tezini destekler niteliktedir. Öyle ki işçilerin kültürel pratiklere katılım durumunun oldukça düşük seviyede olduğu, büyük bir bölümünün daha önce hiç müze ziyaretinde bulunmadığı ve tiyatroya gitmediği tespit edilmiştir. Bu durumun sebebi sorulduğunda ise zihinlerinde tam bir karşılığının olmadığı görülürken; çoğunlukla ekonomik sorunların ve zaman probleminin dayanak olarak gösterildiği gözlemlenmiştir. İşçilerin ifadeleri şu şekildedir:

“Sinema tiyatro müze filan yook. Sinema falan para mı var sanki şimdi beni konuşurma. Paran olsa sinemaya gidersin. Üç tane çocuk okuttum ben ay sonunu zor getiriyorum açık konuşmak gerekirse. Biri üniversiteye gidiyor biri liseye gidiyor biri ilkokul nasıl yetiştirim ben yetişmiyor yani şimdi konuşturmayın beni ekonomi ne durumda. Gidemiyoruz yani açık yani cebinde para olsa gidicen.” (Burhan,50)

“Valla gençliğimde giderdim sinemaya ama şimdi gitmiyorum genelde ailem gider çocuklar gider ben gideli en son beş sene oldu. Müzeye hiç gitmedim öyle pek bir şeyim olmadı isteğim müzeye yani” (mustafa,50)

“Ben gitmiyorum eşim gidiyor çocuklar da gidiyor benim hevesim yok öyle şeylere bir sebebi yok.” (Muammer,57)

“Severim eskiden giderdim evlendikten sonra yok artık hem ekonomik hem bir arkadaşın olmasa gider misin? Hadi gidelim dedin karım ya yok evde oturalım diyor tek de gidilmiyor.”

Tek gidecek olsan hayırdır arkadaşın mı var kız arkadaşın mı var böyle şeyler söylüyor. Suratını kaldırsan ona niye baktın. Sinemaya en son bekarken gittim tiyatroya ben gitmedim ama bütün çocuklarımı gönderdim her şeylerini karşıladım. Mesela kızım baba müzeye gideceğiz der al kızım bu harçlık sen git yeter ki mutlu ol, çoğu kişi maddi durumdan dolayı gidemiyor ama ben gönderiyorum. Yarın demesin baba sen beni bir yere göndermedin. Müze ve gezme tabii severim ama hem zamandan dolayı hem evlilikten dolayı. Müzeye bir kere gittim Urfa'da. Beğendim tabi. (Mehmet, 54)

“Sinemaya ara da sırada o çok fazla değil yani yeni filmler çıktığında ara da sırada gidiyoruz. Tiyatroya gitmem bir kere gittim pek hoşuma gitmedi pek gitmedim. Müzeye ben gitmem sevmem fena değil ama çocuklar için birkaç defa gittik.” (Alim,42)

Öte yandan işçiler arasında az sayıda da olsa müzeleri sevdiğini ve ziyaret ettiğini belirten katılımcılara da rastlanılmıştır. Sayıları 2-3 arasında olan işçilerin farklı şehirlerde bulunan müzeleri ziyaret ettiği ve müzelere yönelik olumlu bir tutuma sahip olduğu söylenilebilir:

“Sinemayı seviyorum yani eşimle çocuklarımla giderim 1 ay önce gittim tiyatroyu da askerden önce çok severdim arkadaşlarla giderdik 25 yaşına kadar iki ayda bir giderdik. Eskiden Nejat Uygur falan ona giderdik. Aksiyon filmleri severim. Müzeyi severim gittim en son ne zaman gittim iki yıl önce gittim Niğde'de. Severim müze gezmeyi fırsat oldu mu.” (Erdal,50.)

“Sinemaya eskiden giderdim ama şu an zaman bulamıyorum ekonomiden ziyade zaman pek olmuyor yani, çocuklarda küçükler bilmezler yani sinema gibi şeyler onlar parka gitmek isterler. Tiyatroya lise döneminde okurken gitmiştim yani okulda izlemiştim ama şimdi pek gitmem Müze gezdim. Yani buradaki müzeye gittim Urfa'ya müzeye gittim, Batman'da müzeye gittim müzeleri gezerim. Mersin'e de gittim. Ben eski tarihi şeyleri severim yani o yüzden severim Müzeleri”. (Abdullah,39).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere işçiler arasında sinema, tiyatro ve müzeye gitme durumu oldukça düşük düzeye sahiptir. İşçiler bu durumun sebebini çoğunlukla ekonomik sebeplere ve zaman kısıtlılığına bağlarken bu durumdan kaynaklanan memnuniyetsizliklerini de dile getirmiştir. Katılımcıların şikayetleri özellikle sinemaya gidemedikleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Diğer taraftan işçilerin çeşitli sebeplerden dolayı bu

etkinliklere katılmamasına rağmen eşlerinin ya da çocuklarının katılımı konusunda mümkün olduğunca destek verdikleri görülmektedir.

3.1.4.2. Kitap ve Dergi Okuma Pratikleri

Kültürel sermaye birikimini anlamaya yönelik ele alınan bir diğer unsur katılımcıların kitap ve dergi okuma pratikleridir. Kültürel sermayenin bu unsuruna dair bulguların sinema, tiyatro ve müzeye gitme pratiklerini ele aldığımız bir önceki bölümde olduğu gibi düşük düzeyde seyrettiği tespit edilmiştir. Öyle ki işçilerin tamamına yakını kitap ve dergi okuma alışkanlığının bulunmadığını ifade ederek bu durumun kaynağını kitap okurken yorulmalarına, sıkılmalarına ya da gözlerinin rahatsızlanmasına bağlamıştır. Bununla birlikte az sayıda da olsa kitap okumayı seven işçilere de rastlanılmıştır. Özellikle gençlik çağında ya da okul döneminde düzenli olarak kitap okuduğunu belirten işçilerin günümüzde zaman bulamamaları ya da evli olmaları nedeniyle uzun zamandır kitap okumadıkları görülmektedir. İşçilerin ifadeleri şu şekildedir:

“Kitap okumaya çok çalıştım ama hiçbirini bitiremedim severim ama yavaş okuduğum için sıkılıyorum hızlı okuyamadığım için. (Erdal,50.)”

“Kitap okumayı severim ama okul öneminden sonra bıraktım kitabı. Gerçekten zaman olmuyor eskiden dergi felan roman olsun okumak güzeldi gerçekten ama zamanımız olmuyor şimdi eve git çocuklarla ilgilen felan çalışan insan çok zor oluyor.” (Abdullah,39)

“Şimdi yalan söylemiyim kitap okumam ama kitap kadar olmasa da haber okurum yani. (Hüsnü,52)”

“Kitap okuma severim, roman severim ama gözler okuduğum zaman fena oluyor, mide bulandırıyor göz tansiyonum var o yüzden pek okuyamıyorum önceden roman okurdum aşk romanlarını. (Mehmet,54)

Nihai olarak işçilerin tamamına yakını kitap ve dergi okuma alışkanlığına sahip olmadığını aktarırken, bu durumun kaynağını farklı gerekçeler ile ifade etmişlerdir. İşçilerin okuma alışkanlığı ile eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu söylenilebilir. Nitekim işçilerin büyük bir bölümünün ilkökul mezunu olması, hatta ilkökul sıralarından itibaren kazanç sağlayacak işlere yönelmesi yeterli düzeyde eğitim alamamasına dolayısıyla okuma pratiklerinin gelişmemesine sebep olmuştur. Öyle ki işçilerden bazıları kitap okumak istemesine rağmen yavaş okuması ya da sayfalara bakarken gözlerinin yorulması nedeniyle daha fazla

devam edemediğini aktarmıştır. Bununla birlikte işçilerin okuma alışkanlığı kazanamamasında en önemli etkenlerden birisi de ailelerinin eğitime önem vermemesi ve düşük eğitim düzeyine sahip olmasıdır. Bu bağlamda Bourdieu'nun habitus yaklaşımına atıfla, bireyin yatkınlıklarını ve alışkanlıklarını ilk olarak aile içinde yani çocukluk döneminde kazandığı savını hatırlatmak gerekir. Dolayısıyla işçilerin kitap ve dergi okuma alışkanlığının bulunmamasını bireysel bir tercihten ziyade toplumsal ve tarihsel bir bağlam içinde değerlendirmek gerekir.

3.1.4.3. Televizyon İzleme Alışkanlıkları

Görüşme yapılan katılımcıların hemen hemen hepsinin gündelik yaşamında rutin haline gelen televizyon izleme durumu, sadece boş zamanları değerlendirmek için tercih edilen bir pratikten ziyade; aile üyelerini bir araya getiren ve birlikte zaman geçirmelerine aracılık eden sosyal bir işleve sahiptir. İşçilerin televizyon izleme davranışı kimi zaman aileleriyle birlikte vakit geçirmek için, kimi zaman gündemi takip etmek için, kimi zamanda ise boş zamanları değerlendirmek için tercih edilen bir pratiktir. Elde edilen bulgular televizyon izleme davranışının işçiler arasında yaygın bir alışkanlık türü olduğunu göstermektedir. Özellikle hafta içi akşamlarının vazgeçilmez bir parçası haline geldiği ve TV izleme süresinin 2-4 saat arasında değişim gösterdiği tespit edilmiştir. İşçilerin en çok tercih ettiği program türlerinin başında haberler olup ardından dizi ve filmler gelmektedir. En çok izlenen diziler arasında tarihi dizilerin öne çıktığı görülürken, aile ve aşk temalı dizilerin de tercih edildiği tespit edilmiştir. En çok tercih edilen film türleri ise aksiyon ve komedi olup bunların ardından aşk, tarih ve kovboy filmleri gelmektedir. İlgili katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Dizi olarak tek gönül dağı izlerim başka bir şey izlemem. Akşamları haber izlerim gündemi sıkı takip ederim bu yüzden bolca günaha girerim” (Burhan,50)

“Televizyon izlemeyi çok sevmem orta yani. İzlersem tarihi şeyleri izlerim Kuruluş Osman olsun, Diriliş Ertuğrul olsun. Gündemi genelde haberlerden takip ederim çok sık olmasa da akşamları biraz bakarım.” (Alim,42)

“Televizyon izlemeyi severim şimdi akşam vardım mı eve haberleri izlerim dizi sevmem ama hanım izler dizileri. Ekonomi haberlerini çok takip ederim (Hüsnü, 52)”

“Genelde televizyon izlerim. Tarihi dizileri severim dün akşam Kuruluş Osman vardı mesela çok severim, Diriliş Ertuğrulu’da izledim TRT’deki tarihi dizileri severim (Okan,51)

Nihai olarak televizyon izleme alışkanlığının işçiler arasında oldukça yaygın bir davranış türü olduğu, haberlerin ve dizilerin öne çıkan programlar arasında bulunduğu, izlenen programlar arasında kültürel sermaye birikimi gerektiren belgesel ve bilgi yarışması gibi kategorilere hiç rastlanılmadığı söylenilebilir. Bu sonucu işçilerin eğitim düzeyi ve kültürel bagajı ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Benzer şekilde gelir seviyesi de bu iki unsur ile bağlantılı olarak dolaylı yönden etki etmektedir. Daha açık bir ifadeyle işçilerin ekonomik imkanlardan dolayı sermaye gerektirmeyen pratiklere yönelmesi ve genellikle işten arta kalan zamanını evde geçirmesi sebebiyle televizyon izleme alışkanlığına sahip olduğu düşünülmektedir. Öyle ki yemek sofralarından sonra aile üyelerini bir araya getiren en yaygın unsurun birlikte televizyon izleme davranışı olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda televizyonun işçi ailelerinde birleştirici bir rol oynadığı ve sermaye harcamadan sosyalleşmelerine katkı sağladığı söylenilebilir.

3.1.4.4. Boş Zamanları Değerlendirme Biçimleri

Tezin buraya kadar olan kısmında işçilerin kültürel sermaye birikimini anlamak için sırasıyla; gündelik hayat pratikleri, sinema, tiyatro ve müzeye gitme pratikleri, kitap ve dergi okuma alışkanlıkları ve televizyon izleme pratikleri konu edinmiştir. Tüm bu başlıklar göz önüne alındığında; işçilerin kültürel sermaye bakımından oldukça yetersiz ve yoksun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan işçilerin boş zamanları değerlendirme biçimi olarak kuşçuluk, balıkçılık, kampçılık ve kâğıt oyunları gibi görece düşük sermaye gerektiren pratiklere yöneldiği tespit edilmiştir. Öne çıkan pratiklerin hemen hemen hepsinin düşük sermaye gerektiren pratikler olması, ekonomik sermayenin kültürel sermaye üzerindeki etkisini gösterir niteliktedir. Bu durum ekonomik sebeplerden kaynaklanmakla birlikte işçilerin yetiştikleri ortamın sosyokültürel yapısını benimsemesiyle yakından ilgilidir. Nitekim işçilerin kentin dezavantajlı noktalarında gelir düzeyi ve eğitim seviyesi düşük gruplar içinde yaşaması o grubun yani alt sınıfın beğenilerini ve pratiklerini içselleştirmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla işçilerin boş zamanları değerlendirme pratikleri her ne kadar bireysel bir tercih gibi görünse dahi toplumsal ve tarihsel bir arka plana sahiptir. Konuya ilişkin ilgili katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Balık tutarım balık tutmayı seviyorum. Güvercin beslerim ben. Kuşçuyum. Evimin üstünde yerim var. 11-12 yaşımdan beri kuş besliyorum. Niye besliyorum sırf kahveye falan sağ sola gitmeyim diye besliyorum. Çünkü o ortam çok pis olduğu için bilhassa kahvehane tam pislik yeri zaten. İşte kendi evimde dama çıkıp kuşlarımla ilgilenirim çayımı kahvemi içerim öyle zaman geçiririm” (Tahsin,52).

“Ben kampı çok severim. Doğayı çok severim tüm ekipmanım var. Şimdi havalar soğuk diye gidemiyorum ama havalar iyiyken giderim. İnsanların böyle olmadığı yerlere giderim genelde Niğde taraflarına. Eşim ve çocuklar sevmiyor diye tek giderim bazen de arkadaşlarım var onlarla giderim (Erdal,50.)”

“Ben evde güvercin besliyorum. Tavuk var, muhabbet kuşu var. Damın üstünde iki tane taht yapmıştım orada onlarla ilgileniyorum. Ama kumarla, içkiyle, eğlenceyle şunla bunla işimiz yok öyle özel bir eğlenceyle yok otele gidek yok eğlenek öyle şeyle işimiz yok çünkü paramız yok. Para yetmiyor. Bir elektrik su faturası geliyor mesela şu an ısınmak için klimayı bile açmıyorum. Dünya kadar para gidiyor. Hobi olarak kuşçulukla ilgileniyorum başka da bir şeyimiz yok.” (Asaf,54)

“Allah’a ibadet ediyorum. En büyük hobim o yani. Geceleri ibadet ederim”. (Mustafa,50)

Balık tutarım ara sıra arkadaşlarımla kamp yaparım. Bazen kahvede kâğıt oynarız (Seyit, 50)

Biraderlerimle tavla olsun kâğıt olsun bunları oynamayı severim akşamları bir araya gelerek oynarız bu yani (Burhan,50).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, işçiler arasında doğa temelli aktivitelerin ve kuş besleme alışkanlığının oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların bazıları her ne kadar kâğıt, tavla, okey gibi oyunlar oynadığını ifade etse de büyük bir bölümünün bu tür oyunlara ve kahvehaneye karşı olumsuz bir algıya sahip olduğu söylenilebilir. Öyle ki kahvehaneye gitmemek için yeni uğraş alanları oluşturan ya da farklı mekân arayışlarına giren işçiler oldukça fazladır. Bu noktada kuşçuluk ve kampçılık en çok başvurulan pratikler arasında yer almaktadır.

3.1.5. Ekonomik Sermayeleri

Bourdieu ekonomik sermayeyi, maddi kazanca dönüştürülebilir ya da mülkiyet haklarını içeren sermaye türü olarak tanımlamıştır. Ona göre ekonomik sermaye kazanç, gelir, araç, toprak ve mülk gibi maddi unsurları kapsayan sermaye türüne karşılık gelmektedir. Ekonomik sermayenin diğer sermaye türlerinden ayrılan en temel özelliği ise maddi değerinin bulunması ve istenildiği zaman paraya çevrilebilir olmasıdır. Bu bağlamda işçilerin ekonomik sermaye miktarını öğrenmek için; ev, otomobil, arsa vb. gibi unsurlara sahip olma durumları incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda, işçilerin beklenenden daha fazla ekonomik sermaye

miktarına sahip olduğu; neredeyse hepsinin kendi mülkiyetinde bulunan konutta oturduğu ve birçok kişinin arsa, bağ, bahçe, tarla vb. gibi toprak mülkiyetine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte otomobil sahibi olma oranının ev ve arsa sahibi olma oranına kıyasla daha düşük seviyede olduğu fakat kendi kategorisi içinde değerlendirildiğinde yine azımsanmayacak bir orana sahip olduğu söylenilebilir. Bu minvalde işçiler arasında; ev sahibi olanlar %78, arsa sahibi olanlar %57, otomobil sahibi olanlar ise %35 oranına sahiptir.

Mülkiyet Durumu	Sayı	Yüzde
Konut Sahipleri	11	78,57
Arsa Sahipleri	8	57,14
Otomobil Sahipleri	5	35,71
Hem konut Hem Arsa Sahipleri	7	50
Hem Konut Hem Araç Sahipleri	4	28,5

İfade etmek gerekir ki işçilerin ekonomik sermaye miktarına ilişkin bulgular araştırmanın öngörülemeyen sonuçları arasında yer almaktadır. Özellikle işçilerden 11 kişinin konut, 8 kişinin arsa, 7 kişinin hem konut hem arsa sahibi olması ekonomik kaynaklar açısından oldukça dikkat çekici bir sonuçtur. İşçilerin toplumsal uzamda dezavantajlı bir konuma sahip olmasına rağmen ekonomik kaynaklar açısından önemli bir avantaja sahip oldukları ve toplumsal konumları ile ekonomik kaynakları arasında anlamlı bir farklılaşma yaşadıkları söylenilebilir. Bu noktada ifade etmek gerekir ki işçilerin büyük çoğunluğu oturdukları evin ya da sahip oldukları arsaların kendi ailelerinden ya da eşlerinin ailelerinden miras olarak kaldığını ifade etmiştir. İlaveten katılımcıların çoğunlukla işçi sınıfına mensup ailelerde yetiştiklerini hatırlatmak gerekir. Bu durum dikkate alındığında aile tarafından gerçekleştirilen ekonomik sermaye aktarımının katılımcıların ekonomik sermaye miktarına önemli ölçüde katkı sağladığı hatta bazı katılımcıların düşük gelir grubuna dahil olmasına rağmen sahip oldukları kaynaklar bakımından orta sınıfı andırıldığı söylenilebilir. Söz konusu birden fazla mülkiyete sahip olan ya da üstüne 10 tane tapu kaydı bulunan işçilere dahi rastlanılmıştır. Fakat ifade edilmelidir ki işçilerin ekonomik kaynakları her ne kadar beklenenin üstünde dahi olsa aylık gelir bakımından alt sınıfa ve alt sınıfın yaşam tarzına sahip oldukları görülmektedir. Nihai olarak

araştırmanın bulgularından hareketle görüşme yapılan katılımcıların ekonomik kaynak bakımından zengin, gelir bakımından yoksun olduğu gözlemlenmiştir.

3.1.6. Sosyal Sermayeleri

Sosyal sermaye, işçilerin gündelik yaşamında sıklıkla etkileşimde bulunduğu, muhatap olduğu ve zaman geçirdiği kişiler olarak görülebilir. Bu kişilerin meslekleri, eğitim düzeyi, toplumsal konumu özetle niteliği üzerine bir inceleme yürütülerek işçilerin sosyal ağları hakkında bilgi sahibi olmak amaçlanmıştır. Çünkü işçilerin sahip oldukları sosyal sermaye ağlarının aileleri ve çocukları üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkide bulunabileceği düşünülmektedir. Daha açık bir ifadeyle işçilerin çevresinde yüksek kültüre ve eğitime sahip olan kişilerin bulunma olasılığı çocuklarının sanat ya da eğitim alanında teşvik edilmesine veya desteklenmesine yönelik bir fırsat oluşturabilir. Nitekim sosyal sermaye alanında yapılan araştırmalar; eğitim başarısının artmasında sosyal çevrenin önemini vurgulamaktadır.

Elde edilen bulgular sonucunda, işçilerin sosyal sermaye ağlarının kendileriyle benzer statülerde bulunan düşük eğitimli kişiler tarafından temsil edildiği, aynı zamanda yüksek kültüre ve eğitime sahip olan insanların neredeyse hiç bulunmadığı söylenilebilir. Bu bağlamda işçilere yöneltilen “Etrafınızdaki insanlar ve arkadaşlarınız genelde hangi mesleklere sahipler? Sorusuna verilen bazı yanıtlar aşağıdaki gibidir:

“Fabrikada çalışanlar var, şoförlük yapanlar var, genelde mahalleden okuldan eski arkadaşlarım bazılarıyla akrabalık var” (Abdullah,39)

“Aynı onlarda benim gibi çoğu buradan (işten) arkadaşım zaten, mahalleden var onlarda benim gibi (Raşit,52)

“Çoğu benim yaşında emekliler zaten önceden ustabaşı olan var usta var böyleler” (Mehmet,54)

“Burada çalışan da var başka da var ama genelde aynı işi yapıyoruz” (Adem,53)

İşçilerin yanıtlarından anlaşılacağı üzere zihinlerindeki biz ve ötekiler algısı “benim gibiler” ifadesiyle vuku bulmakta olup, sosyal çevrelerinin kendilerine benzer nitelikteki insanlardan oluştuğunu göstermektedir. Ek olarak çevrelerinde yüksek eğitime ya da mesleğe sahip olan birilerinin bulunma durumu sorulduğunda ise, neredeyse tamamının olumsuz yanıt verdiği görülmektedir. Bu bakımdan işçilerin sosyal sermaye açısından oldukça homojen bir yapıya sahip olduğu söylenilebilir. Sosyal sermaye bağlamında öğrenilmek istenen bir diğer konu ise arkadaşlarıyla ailece görüşüp görüşmeme durumudur. İşçilerin bu konuda daha

bireysel davrandığı ve çoğunlukla aileleriyle arkadaşlarını bir araya getirmediği tespit edilmiştir. Bu durumun sebebini kimileri güven problemine bağlarken kimileri ise eşlerinin görüşmek istememesine bağlamıştır.

3.1.7. Din- İbadet ile Kurulan İlişki

İşçilerin sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye birikimini konu edindiğimiz çalışmamızda öne çıkan bir diğer sermaye türü ise dinsel sermayedir. Bu bağlamda işçilerin büyük bir bölümünün dini konularda hassasiyet gösterdiği ve günlük yaşamında namaz, oruç, zikir gibi ibadetlerle meşgul olduğu tespit edilmiştir. Özellikle ilgili katılımcılar arasında beş vakit namaz kılma durumunun oldukça yaygın olduğu görülmüştür. Ayrıca görüşülen işçilerin çoğunun gerek dini vecibelerle gerekse başka nedenlerle alkol, kumar ve gece hayatı gibi davranışlardan kaçındığı ve bu davranışlara yönelik olumsuz bir tutuma sahip olduğu tespit edilmiştir.

Farklı bir kategoride işçilerin ilgi alanlarını anlamak için hobi sahibi olup olmadıkları sorulduğunda işçilerden Mustafa şaşırtıcı bir cevap vererek en büyük hobisinin Allah'a ibadet etmek ve namaz kılmak olduğunu söylemiştir:

“En çok Allah'a ibadet ediyorum ben. En büyük hobim o yani. Namazımı kılarım geceleri teheccüde kalkarım. Zikrimi yaparım” (Mustafa,50.)

Abdullah'ta benzer şekilde dini pratiklere ve ibadetlere önem verdiğini belirterek bu durumun ailesinden kaynaklandığını ifade etmiştir:

“Beş vakit namazımı kılarım çok şükür, orucumu tutarım. Hem kızı hem oğlanı camiye Kuran öğrenmeye gönderdik hem kuranı hem dini öğrensinler diye. Biz anamızdan babamızdan böyle gördük din çok önemli.” (Abdullah,39)

Son olarak işçilerin din ve ibadetle olan ilişkisini anlamak açısından Raşit'in önemli anlatımlara sahip olduğu söylenilebilir. Raşit'in yaşamında dini esasların önemli bir yer tuttuğu ve çocuklarına bu esasları aktarmaya çalıştığı söylenilebilir:

“Abla ben dindar bir insanım namazımı kılarım kaçırmam. Kuranımı okurum. Bak mesela çocuklar küçüktü dedim ki Yasin suresini ezberlerseniz size 500 TL vereceğim. Şu an bunu 5000 TL'ye çıkardım. Benim kızım açık mesela ona çok diyorum kapan telefon alırım, para veririm diye. Yine de dinlemiyor ama biz de dizden yukarı giymek yasaktır ona dikkat ediyor. Hep derim çocuklara Allah'a ibadet edin günaha girmeyin diye” (Raşit, 52).

Raşit'in kızına örtünmesi konusunda yapmış olduğu teşvikler benzer şekilde Mustafa'nın ifadelerinde de görülmektedir. Fakat Raşit'in çabaları her ne kadar istediği yönde sonuç vermemiş olsa da Mustafa'nın istediği yönde sonuç aldığı tespit edilmiştir:

“Benim kızın başı açıktı. Güzel bir dille örtün dedim günah dedim çok istedim çok anlattım. Şimdi çok şükür kapandı.” (Mustafa,50.)

Nihai olarak işçilerin yaşamında dinin önemli bir yere sahip olduğu ve mümkün olduğunca dini esasların uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu durumun çoğunlukla işçilerin yetişmiş oldukları aile yapısının geleneksel ve dinsel bir yaşama sahip olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Aynı şekilde işçilerin de kendi ailelerine ve çocuklarına yönelik dini sermaye aktarımı yaptığı gözlemlenmiştir. Bu yönde çocuklarının dini eğitim alması için camiye gönderilmesi, tesettüre girmesi için teşvik edilmesi ve dua ezberlemesi yönünde ödüllendirilmesi en çok karşılaşılan örnekler arasındadır.

İşçilerin dinsel sermaye birikimine ve aktarımına dair bulguların devamı ise bir diğer başlık olan işçilerin çocuklarına vermiş oldukları nasihatler bağlamında tekrar gündeme alınarak değerlendirilecektir.

3.1.8. Çocuklarına Verdikleri Nasihatler

Bu bölümde, işçilerin çocuklarına verdikleri nasihatler ve bu nasihatlerin hangi kategoriler altında toplandığı incelenmektedir. İşçilerin çocuklarına en çok verdiği nasihatler arasında öne çıkan başlıca konular şunlardır: alkol, sigara ve uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıklardan uzak durulması; dini ve ahlaki değerlere her zaman özen gösterilmesi; aile ilişkilerine önem verilmesi, maddi açıdan kendi ayakları üzerinde durulması ve eğitime önem verilmesidir. Bununla birlikte hem erkek hem de kız çocuklarına verilen nasihatler arasında namus konusunun özel bir öneme sahip olduğu ve işçilerin bu konuda oldukça hassas davrandıkları tespit edilmiştir. Hatta katılımcıların namus konusundan bahsederken diğer konulara kıyasla daha fazla kaygılandıkları göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda, işçilerden Erdal, namus konusu ile ilgili olarak kızından daha çok oğullarına nasihat ettiğini şu ifadeler ile özetlemiştir:

“Zaman kötü, bir belaya bir pis işe karışmayın derim. Kıza da erkeğe de aynı şeyi derim. Oğullarıma sizin de bacınız var dikkat edin derim. Kızıma da kendine dikkat et derim. Erkeklerle de aynı şeyi derim herhangi bir kızla görüşürken yani. Oğullarıma daha çok şey yapıyorum namus konusunda özellikle uyarıyorum. Bir şey yapmadan önce bacınızı

düşünün sizin de bacınız var derim. Beladan da uzak durun derim o şekilde genelde bunlar.”(Erdal,50)

Benzer şekilde, Mehmet’te kızlarının güvenliğinden endişe duyduğunu belirterek, onlara sık sık nasihat verdiğini eklemiştir:

“Ben çoğunlukla namus konusuyla ilgili öğütler veririm derim ki kızlarıma; kızım bak okuyorsunuz arkadaşınız da olacak her insanın bir arkadaşı var sevgiliniz de olacak ama haberim olsun ben başkasından duymayım bana söyleyin ki görmediğiniz bir şey olur bilmediğiniz şey olur ben bilirim” (Mehmet,54)

Kızını yetiştirirken oldukça zorlandığını ve çok üzüldüğünü ifade eden Hüsnü de diğer katılımcılarla benzer noktalara işaret etmiştir:

“Of kızım bizi çok üzdü özellikle lise son sınıftayken. Şu şeydeki Atatürk caddesindeki kız lisesine gidiyordu sürekli devamsızlık yapıyordu arkasını takip etmek gerekiyor. Okul çıkışlarında hep erkekler bekliyor çok pis ortam yani. Bir de kötü bir kız arkadaşı vardı o kızıma hep kötü örnek oluyordu. Diyordum kızım bak ona uyma dikkat et kendine falan anlarsınız namus konusuyla ilgili yani hep söylerim o diğer kız iyi biri değil diye. Yani çok af edersiniz artık şu zamanda kızlar erkekleri geçmiş durumda yani. Dikkat etmek gerekiyor kızım ile hep bu konuda konuşurum.” (Hüsnü, 52)

İşçilerin namus konusunda benzer kaygılara sahip oldukları ve çocuklarının güvenliğini tehdit edebilecek durumlara karşı önlem almaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. Bu bağlamda hem kızlarına hem de oğullarına namusla ilgili telkinlerde bulunarak, bu konuda bir bilinç oluşturmaya gayret ettikleri görülmektedir. Bu kaygılara paralel olarak öne çıkan bir diğer konu ise, genel olarak zararlı alışkanlıklara, özelde ise madde kullanımına yönelik duyulan endişe ve yapılan uyarılardır. Nitekim, bu konu işçiler arasında yaygın bir kaygı biçimi olarak öne çıkmakta ve özellikle erkek çocuklarının zararlı alışkanlıklar edinmesinden korkularak onlara sık sık nasihatlerde bulunmaktadır. İşçilerin çoğunlukla kentin dezavantajlı bölgelerinde yaşamaları ve diğer bölgelere kıyasla bu bölgelerde suç oranlarının daha yüksek olması, katılımcıları kaygılandırarak bu duruma karşı önlem almaya, dolayısıyla çocuklarına nasihatlerde bulunmaya yönlendirmiştir. Konuya ilişkin ilgili katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Aman diyorum sigara, uyuşturucu sakın ha uzak durun diyorum. Biri gelir gel şunu kullanmak bunu deneyek der aman uzak durun derim böyle şeyler bir kere diyerek başlar hevesle başlar beleş verirler alıştırtırlar sonra önünü alamazsın diyorum. Kızıma da

diyorum aman hiç girme böyle şeylere diye. Okuldan çıktığın zaman direk ara bizi ben çıktım otobüse bindim diye. Neleri var kızlar babası yaşındaki adamlarla para için geziyorlar. Çocuklarla ilgilenmek gerekiyor ben hep konuşurum.” (Asaf,54)

“Misal kötü alışkanlıklardan uzak durun derim uyuşturucu madde falan sakın bulaşmayın derim” (Seyit,50)

“Tutumlu olun, kumar falan oynamayın, para biriktirin zararlı şeylerden uzak durun böyle şeylere bulaşmayın madde olsun uyuşturucu olsun” (Muammer,57)

Katılımcı ifadeleri incelendiğinde, işçilerin çocuklarına genellikle uyuşturucu ve benzeri madde kullanımından uzak durmaları konusunda nasihat verdikleri, bu konuda şüphe ve tereddüt taşıdıkları, aksi takdirde hem kendilerinin hem de çocuklarının çeşitli sorunlarla karşılaşacaklarına inandıkları görülmüştür. Ayrıca, işçilerin çoğunlukla namus ve zararlı alışkanlıklardan uzak durma konusunda öğütler verdikleri, bunun yanı sıra maddi açıdan bağımsız olmaları, eğitimlerine önem vermeleri ve ahlaki değerlere riayet etmeleri gerektiği konusunda da çocuklarını uyardıkları gözlemlenmiştir.

3.2. İŞÇİLERİN ÇOCUKLARINA DAİR BULGULAR

Tezin buraya kadar olan kısmında, işçilerin gündelik yaşamı ve sermaye birikimi üzerinden işçilik habitusuna dair genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bölümde ise işçilerin çocuklarıyla yapılan mülakatlardan elde edilen bulgulara yer verilecektir. Toplamda 9 kişiyle yapılan görüşmeler sonucunda, katılımcıların meslek ve iş durumları, eğitim süreçleri ve bu süreçte karşılaşılan zorluklar, aile yapıları, kültürel pratiklerle kurdukları ilişki biçimleri ve geleceğe dair beklentileri analiz edilecektir. Böylece, sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye açısından dezavantajlı ailelerde yetişen işçi çocuklarının toplumsal konumu ile aile yapıları arasındaki ilişkinin izleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3.2.1. Sosyodemografik Bilgiler

Kod No	Kod Adı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Mesleği	Babasının Mesleği	Dedesinin Mesleği
Ç1	K2'nin Oğlu	Erkek	26	Bekar	Lisans	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni	İşçi	İşçi
Ç2	K2'nin Kızı	Kadın	22	Bekar	Lisans	Ebe	İşçi	İşçi
Ç3	K12'nin Oğlu	Erkek	16	Bekar	Lise	Tamirci	İşçi	İşçi
Ç4	K14'ün oğlu	Erkek	17	Bekar	Lise	Öğrenci	İşçi	Çiftçi
Ç5	K5'in kızı	Kadın	29	Evli	Lise	Ev hanımı	İşçi	Şoför
Ç6	K1'in Oğlu	Erkek	29	Bekar	Ön lisans	Çağrı Merkezi Çalışanı	İşçi	İşçi

Ç7	K8'in Kızı	Kadın	20	Bekar	Lise	Züccaciye Çalışanı	İşçi	İşçi
Ç8	K13'ün kızı	Kadın	19	Bekar	Lise	Öğrenci	İşçi	Çiftçi
Ç9	K6'nın Oğlu	Erkek	20	Bekar	Üniversite	Öğrenci	İşçi	İşçi

İşçilerin çocuklarından oluşan katılımcılar Ç koduyla kodlanmış ve bu kodlara da sırasıyla katılımcı sayısı kadar numaralar eklenmiştir (Örn. Ç1, Ç2). Kod adları ise işçilere ait demografik bilgileri içerir tabloda yer alan katılımcıların kod numarası olup hangi katılımcının hangi işçinin çocuğu olduğunu anlamak amacıyla oluşturulmuştur (Örn. K2'nin oğlu Ç1 yani Mustafa'nın oğlu Ç1).

İşçilerin çocuklarından oluşan katılımcı grubunu 5 erkek 4 kadın oluşturmaktadır. Yaş dağılımlarına bakıldığında 3'ünün 16-19, 3'ünün 20-22, diğer 3'ünün ise 26-29 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların medeni durumu incelendiğinde, neredeyse tamamının bekar olduğu, yalnızca bir kişinin evli olduğu görülmektedir. Eğitim durumlarının ise lise ve lisans kategorisinde yoğunlaştığı tespit edilmektedir. Bu bulgu, katılımcıların anne ve babalarının eğitim düzeyleriyle karşılaştırıldığında dikkat çekmektedir. Ebeveynlerin büyük çoğunluğunun ilkokul mezunu olmasına rağmen, çocuklarının en az lise düzeyinde eğitim almış olması, ailelerin çocuklarının eğitimine verdikleri önemin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Katılımcıların meslekleri incelendiğinde, belirli bir çeşitlilik olduğu gözlemlenmektedir. Ancak, tabloda yer alan katılımcıların yalnızca görüşme yapmayı kabul eden kişiler olduğunu belirtmek gerekir. Bu katılımcıların dışında, görüşme yapılan tüm işçilerin çocuklarının mesleklerine odaklanmak, konuyu daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, görüşme yapılan tüm işçilerin çocuklarının eğitim ve meslek bilgileri aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Kod No ve Adı	Çocuklarının Eğitim ve Meslek Bilgileri
K1 Muammer	2 oğlu da Müşteri hizmetlerinde çalışmakta
K2 Mustafa	Kızı Ebe, Oğlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni

K3 Abdullah	-
K4 Okan	Oğlu Mersin Tıp Fakóltesi 5. Sınıf öğrencisi
K5 Mehmet	Oğlu futbolcu alt yapıda oynuyor, Kızlarından birisi ÇÜ Tıp Sekreterliği mezunu diğerisi ise ev hanımı
K6 Erdal	Oğullarından biri Şehir ve Bölge Planlama bölümünde diğerisi ise meslek lisesinde okumaktadır.
K7 Alim	-
K8 Hüsnü	Kızı lise mezunu Şu anda tezgahdar olarak çalışmakta.
K9 Burhan	En büyük çocuğu makine mühendisliği bölümünü okumakta, diğer çocuğu ise sağlık meslek lisesinde eğitimine devam etmektedir.
K10 Adem	Oğlu İngilizce öğretmeni, kızı işletme bölümü mezununu.
K11 Raşit	Kızı güzel sanatlar fakóltesinde okumakta, oğullarından birisi işçi diğerisi öğrenci.
K12 Tahsin	Oğullarından biri tamirci diğerisi işçi
K13 Asaf	Oğullarının çeşitli yerlerde işçi olduğu, kızının ise sağlık meslek lisesi mezunu olup Şu anda üniversiteye hazırlandığı aktarılmıŐtır.
K14 Seyit	Oğlu meslek lisesinde eğitim görmektedir.

Katılımcıların çocuklarının meslekleri çeşitlilik gösterse de, eğitim, sağlık, sanat ve mühendislik gibi prestijli alanlarda mesleklerin bulunduğu göze çarpmaktadır. Öte yandan, işçilik mesleğini sürdüren katılımcıların da azımsanmayacak bir orana sahip olduğu ifade edilmelidir. Ancak, çocukların meslekleriyle ilgili ortaya çıkan tablo, beklenenden daha fazla çeşitlilik göstererek önemli bir bulgu oluŐturmuŐtur. Konuya ilişkin daha kapsamlı bilgilere ilerleyen bölümlerde tekrar değinilecektir.

3.2.2. Eğitim Süreçleri ve Bu Süreçte Yaşanan Zorluklar

Konuya ilişkin yerli literatürde, eğitim başarısını etkileyen birçok faktörün olduğu ifade edilmekle birlikte, yapılan araştırmalar çoğunlukla ailenin ekonomik durumu ile çocukların eğitim başarısı arasında güçlü bir bağ bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Taner Atmaca'nın doktora tezine dayanan ve (2019) yılında yayımlanan “*Eğitimde Toplumsal Eşitsizliğin Kültürel Sermayenin Aktarımıyla Yeniden Üretilmesi*” başlıklı çalışması, Tuğba Hoşgör ve diğer araştırmacılar tarafından (2024) yılında kaleme alınan “*Kent Yoksulu Ebeveynlerin Bakış Açısından Yoksulluk ve Eğitim İlişkisi*” adlı makale ile Züleyha Akkurt ile Esra Karabağ Köse'nin (2019) yılında yayımladığı “*Öğrenci Başarısının Okul, Öğretmen ve Aileyle İlgili Değişkenler Açısından İncelenmesi*” başlıklı çalışmalar saha verileri temelinde sosyoekonomik koşulların okul başarısı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Bourdieu'nun çalışmaları da okul başarısının yalnızca bireysel çabalarla değil, aynı zamanda ailelerin toplumsal konumu ve sosyoekonomik durumu ile yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır (Bourdieu, 2024).

Konuyla ilgili olarak, Adana'da yürütmekte olduğumuz işçi ailelerin çocuklarını konu alan araştırmamızda, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı ailelerden gelen katılımcıların eğitim süreçleri ve okul başarı durumları incelenerek, bu süreçlerin nasıl şekillendiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında, katılımcılara eğitim süreçlerinde karşılaştıkları zorluklar, okullarından ve öğretmenlerinden duydukları memnuniyet, ayrıca ailelerinin eğitime olan ilgisi ve desteği ile ilgili sorular sorulmuştur. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların neredeyse tamamı, ekonomik faktörlerden kaynaklanan nedenlerle eğitim süreçlerinde çeşitli zorluklar yaşadığını ifade etmişlerdir.

Bu doğrultuda İşçilerden Mustafa'nın kızı Zeynep'in eğitim sürecine dair anlatıları ve beklentileri, sadece onun değil, benzer ekonomik koşullara sahip birçok öğrencinin yaşadığı sorunları da yansıtması sebebiyle oldukça önemlidir:

“Genelde lisede çok çalışmıyordum benim hatam olduğunu düşünüyorum sınıfı geçmeye çalıştım sonra mezuna kaldım dershaneye gittim. Ailem zaten çok üniversite lise okumadığı için çok fazla önemsenmiyordu eğitimimi şimdi yalan söylemiyim. Tamam diyorlardı arada çalışın diye ama yine de öyle pek ilgilenmiyordu, kendimizin başarısı oldu daha çok. Kendi çabamızla oldu. Bu süreçte çok zorlandım. Tabi şimdi durumu çok daha iyi olanlarda vardır değil mi? mesela ben tam hatırlamıyorum o dershaneye 5-6 bin TL'ye gitmiştim galiba ama şu anda 50 bin TL'ye gönderenler de var. Aileleri her

şeylerini alır mesela değil mi? Mesela ben her zaman istediğim kadar kitap alamadım. Çünkü kitaplar pahalıydı yani şu an kitaplar ne kadar bilmiyorum ama durumu daha iyi olanlar daha fazla kitap alıp soru çözerdi o açıdan çok zorlandım her zaman istediğim kitapları çözemiyordum. Daha kaliteli eğitim alabilirdim mesela özel okula gidenler var. Bizde sınavlarda baya zorluyorlardı ama özel okullarda belki de sözlüsüne hemen yüz veriyor çünkü başarı puanı diye bir şey var o da sınavda sizi öne atıyor. İşçi çocuklarının. Ben daha çok desteklenmelerini beklerdim okul hayatında ya da küçüklükte sadece lisede de değil ilkokulda ortaokulda desteklenmelerini isterdim. Beklerdim” (Ç2 Kadın, 26, ebe).

Şu anda ebeklik bölümünde okuyan Zeynep, eğitim sürecinde ebeveynlerinden beklediği ilgi ve desteği alamadığını, yeterli eğitim materyallerine ulaşamadığını ve dershaneye gitmesine rağmen istediği kalitede bir eğitim alamadığını aktarmıştır. Zeynep, bu zorlukların eğitim hayatını oldukça güçleştirdiğini ve başarılı olabilmek için karşılaştığı engellerin önemli bir sorun teşkil ettiğini belirtmiştir. Benzer şekilde, Zeynep’in Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olan ağabeyi de eğitim hayatında pek çok zorlukla karşılaştığını dile getirmiş ve başarılı olmanın tek seçeneği olduğunu şu sözlerle vurgulamıştır:

“Genel olarak çalışkan elinden geleni her zaman yapan bir öğrenciydim. Ailem bana illa okuyacaksın, çalışacaksın demezdi. Ben kendim çalışırdım kendi içimde çalışma isteği vardı. Sadece 8. Sınıfta dershaneye gittim onun dışında hiç destek almadım. İmam hatip lisesinde okudum. Okulum genel olarak yüksek puanlı öğrencileri alırdı başarılı sınıflar vardı hocalar iyiydi başarılıydı okulumuz. Ekonomik olarak ne kadar düşük bir ailede yetişerseniz o kadar mücadele etmek zorunda hissediyorsunuz mesela ben de bunu zamanında yaşadım. İlkokul ve ortaokul yıllarında yaşadım. Belirli bir hedefim vardı tabi ki elimden geleni yaparım bir şekilde bir şeyler yapmak zorunda hissediyor insan ama çabalamadıktan sonra gayret etmedikten sonra bir sonucu yok.”(Ç1 26, erkek, öğretmen).

İşçilerden Mehmet’in kızı Derin Sera ise, okuduğu okulun kentin dezavantajlı mahallelerinden birinde bulunması ve burada yaşayan insanların suça yatkın, onun tabiriyle ahlaki açıdan "pis insanlar" olması nedeniyle çeşitli zorluklar yaşadığını ve bu yüzden okulu terk etmek zorunda kaldığını belirtmiştir:

“Bizim çocukluğumuz babamın iflas dönemine denk geldi biraz zordu o yüzden. Eğitim anlamında baskınlardı okulumuzu bitirmemizi çok istediler. Ama lise döneminde ben

çok sorunlar yaşadığım için eğitimime devam etmek istemedim. Midik'ta okuyordum madde bağımlısı çok insan vardı etrafımda da madde bağımlısı çok insan vardı tehditler alıyordum işte benimle sevgili olmazsan babanı öldürürüm diye tehditler alıyordum o yüzden okula daha fazla devam etmek istemedim nişanlandım 17 yaşında nişanlımla sorunlar yaşadım 1,5 yıl sonra ondan ayrıldım. 2-3 yıl tekstilde çalışma hayatım oldu onun dışında eşimle tanıştım daha doğrusu aileler tanıştırdı görücü usulü evlendim. Aslında okumaya çokta düşkün değildim ama ilkokulda düşkündüm okumaya sonra liseye geçince o ortamdan çok midem bulandı. Şu an dışarıdan bitirmeye çalışıyorum. Elimde diplomam olsun da çalışma hayatım olsun diye yaşıam 29 bu saatten sonra ne yapabilirim bilmiyorum üniversite hakkında bir fikrim yok şu an ilkokul seviyesindeyim muhasebe öğrenmeye çalışıyorum. Staj görüyorum. Muhasebeyi daha iyi öğrenerek yolumu o şekilde çizmek istiyorum KPSS bana çok zor gelecek artık.” (Ç5, Kadın,29, Ev hanımı).

Derin Serra'nın anlatımlarına ayrıntılı olarak yer verilmesinin nedeni, okulun konumu ve kitlesinden kaynaklanan sorunların bireylerin yaşamında yaratabileceği derin etkileri göstermektir. İfadelerden, katılımcının yaşadığı sorunlardan kaçış için herhangi bir alternatifi olmadığı ve tek seçeneğinin okulu bırakmak olduğu anlaşılmaktadır. Oysa okul değiştirme ya da okula servisle ulaşım gibi bazı alternatifler mevcutken, ekonomik şartlar nedeniyle bu seçenekler hayata geçirilememiştir. Dolayısıyla, ailesi her ne kadar eğitimine devam etmesini istemiş olsa da karşılaşılan sorunlar ve sınırlı ekonomik imkanlar nedeniyle bu zorluklara çözüm bulamamışlardır.

Bunun yanı sıra, eğitim sürecinde karşılaşılan zorluklarla başa çıkmak için çeşitli stratejiler geliştiren aileler de bulunmaktadır. İşçilerden Asaf bu örneklerden önemli bir tanesidir. Ekonomik açıdan sınırlı imkânlarla sahip olmasına rağmen, kızının eğitimine devam edebilmesi ve bu süreçte dikkatini dağıtacak hiçbir olumsuz faktörle karşılaşmaması için elinden gelen her şeyi yaptığını ve yapmaya da devam ettiğini şu sözler ile açıklamıştır:

“Ben kızıma aylık 12 bin lira dersane parası veriyorum. Etimden tırnağımdan arttırıyorum aç kalıyorum onu ödemek için günü geldi mi hemen öderim. Yatırmazsan hemen haber geliyor kızın şeyi yatmadı diye. Aylık 12.500tl bir de dolmuşu var çift dolmuş, yemesi var. Kızıma eski telefon vermiştim e diyor ki baba arkadaşlarım benimle alay ediyorlar telefonum eski diye. Gittim kıza yeni telefon aldım 50.000 liralık hala taksitlerini ödüyorum. Maksat onlardan geri kalmasın, düşük seviyede görmesinler. Şimdi öyle bir ortama gelmişiz ki giyime bile bakıyorlar şu nasıl giyinmiş diye. Tamam

da kızım sen onlara bakma sen okumana bak beynine bak. Ya işte baba alay ediyorlar diyor. E bu sefer mecbur elbise alıyoruz, şunu alıyoruz, bunu alıyoruz mecburiyetten yani. Valla ben onun bunun artığını giyiyorum. Eski kıyafet var getirsem giyer misin diyorlar getir giyerim diyorum bu üstümdeki de öyle. Bir kazak olmuş 500 lira napayım çocuklarımızı giydiriyoruz mesela. Aman onun bunun ağzına bakmasınlar aman biz okumadık onlar okusun diye”(Asaf,54).

Özetle, yapmış olduğumuz bu araştırmada, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı ailelerde yaşayan çocukların eğitim hayatlarında çeşitli sorunlarla karşılaştığı ve diğer sınıflara kıyasla daha fazla mücadele içinde olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, öne çıkan başlıca sorunlar arasında eğitim kaynaklarına erişim zorluğu, altyapı eksiklikleri, ailenin yeterli ilgi ve yönlendirmede bulunamaması, nitelikli eğitime ulaşamama ve takviye derslerden (özel ders, dersane vb.) faydalanamama gibi şikayetler yer almaktadır. Katılımcılar arasında başarılı olmuş ve prestijli mesleklere sahip bireyler bulunmasına rağmen, yapılan görüşmelerden elde edilen ifadeler, katılımcıların ekonomik yetersizlikler nedeniyle potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştiremediklerini ve istedikleri başarıyı ya da mesleği elde edemediklerini düşündüklerini ortaya koymaktadır. Katılımcılar, bu durumu çoğunlukla ekonomik yetersizliklerle ilişkilendirirken, söz konusu durum eğitim süreçlerine yönelik hüznün ve zaman zaman öfke duygularına yol açmaktadır. Bu ifadeler, katılımcıların yaşadıkları ekonomik zorlukların, eğitimle ilgili beklentilerini ve duygusal durumlarını nasıl şekillendirdiğini gözler önüne sermekte ve toplumsal eşitsizlikler karşısında karşılaştıkları sorunları açığa çıkarmaktadır.

Eğitim sürecinde yaşanan sorunlara ve başarı durumuna ilişkin veriler, her ne kadar konuya ilişkin literatürle paralellik göstermekteyse de işçilerin çocuklarının başarı düzeyleri ve meslek seçimleri göz önünde bulundurulduğunda, başarı oranının ve prestijli mesleklerin oldukça dikkate değer bir seviyeye ulaşmış olduğu görülmektedir. Bu bulgu, işçilerin çocuklarının toplumsal konumlarında belirgin bir dalgalanma ve çeşitlenme yaşandığını göstermekte ve çalışmanın özgün yönünü ortaya koymaktadır. Öte yandan, işçilerin çocuklarının eğitim hayatlarının serüvenine bakıldığında, eğitim kurumlarının dolayısıyla okulların toplumsal konumların değiştirilmesinde ve iyileştirilmesinde aracı bir rol oynadığı, katılımcıların ifadelerinden ve demografik bilgilerinden yola çıkarak söylenebilir. Bu, Pierre Bourdieu'nun toplumsal eşitsizliğin yeniden üretiminde okul faktörünün pekiştirici bir rol oynadığı tezinin (2018) aksine, bu araştırmada okul faktörünün toplumsal konumların değiştirilmesinde ve iyileştirilmesinde olumlu bir etkide bulunduğunu göstermektedir.

3.2.3. Meslek- İş Durumları

Meslek, en genel anlamıyla, bireylerin uzmanlık ve becerileriyle topluma sundukları hizmet karşılığında ekonomik kazanç elde etmelerini ifade etmektedir (Sunar , 2020). Ancak meslekler, yalnızca bir geçim kaynağı olmanın ötesinde, bireylerin toplumsal konumunu, statüsünü, prestijini ve sosyal ilişkilerini belirleyen önemli bir faktördür. Bu yönüyle meslekler, bireyin toplumsal uzamdaki yeri ve sosyoekonomik durumu hakkında değerli bir bilgi kaynağı sunmaktadır (Mills, 1964). Bu başlık altında, araştırmanın en önemli amaçlarından biri olan sosyoekonomik açıdan dezavantajlı ailelerde yetişen işçilerin çocuklarının günümüzde hangi mesleklerde yer aldıkları ele alınmaktadır. Elde edilen veriler, katılımcıların farklı meslek gruplarında yer aldığını ve önemli bir kısmının yüksek öğrenim gerektiren prestijli mesleklere sahip olduğunu göstermektedir. İşçilerin çocuklarının sahip olduğu prestijli mesleklere bakıldığında doktor, ebe, mühendis ve öğretmen gibi mesleklerin öne çıktığı görülürken, işçi sayısının da azımsanmayacak bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu veri, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı ailelerde yetişen işçilerin çocuklarının mesleklerinde yaşanan çeşitlenmeyi ve daha yüksek eğitim gerektiren mesleklere erişimlerini ortaya koyarak literatüre özgün bir katkı sağlamaktadır. Nitekim, konuya ilişkin literatürdeki diğer çalışmalar incelendiğinde, Seydenur Özsemiz Şerif (2023) tarafından yapılan lise öğrencilerinin meslek seçiminde ailenin etkisini, Arif AYTEKİN (2005) tarafından sosyoekonomik faktörlerin meslek seçimi üzerindeki etkisini ve Fuat VURUCU (2010) tarafından meslek seçiminde etkili faktörleri ele alan çalışmalarda, bireylerin meslek seçimleri ile ailelerinin eğitim düzeyi ve sosyoekonomik durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada elde edilen veriler, toplumsal konumların yeniden üretilmesinin henüz sonlanmadığını, ancak önemli kırılmalar ve belirgin çatırdamaların yaşandığını ortaya koymaktadır. Aileden çocuğa meslek aktarımının devam etmesine rağmen, çocukların meslek çeşitliliği ve prestijli mesleklerde yer alma oranlarındaki artış, bu kırılmaların somut bir yansımasıdır. Meslekler arasındaki çeşitlenmenin sebepleri arasında, ailelerin eğitime yönelik tutumları ve sağladıkları destek, eğitim ve bilgiye erişimdeki artış, özellikle de ekonomik özgürlük kazanma isteği gibi faktörlerin etkili olduğu, katılımcıların ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Araştırmanın bir diğer dikkat çekici bulgusu, işçilik mesleğinin babadan çocuğuna aktarımındaki kırılmadır. İlk aşamada, işçilerle yapılan görüşmelerde katılımcıların neredeyse tamamının babalarının da işçi olduğu ve bu mesleği babalarından devraldıkları görülmüştür. Ancak ikinci aşamada, işçilerin çocuklarıyla yapılan görüşmelerde, katılımcıların mesleklerinin daha heterojen bir yapıya büründüğü ve babaları ile dedelerinin işçi olmasına rağmen, kendi

mesleklerinin çeşitlenmeye başladığı gözlemlenmiştir. Bu durum, dede, baba ve çocuktan oluşan zincirin üçüncü halkasının yavaş yavaş kırılmaya başladığını, ancak hala tamamen kırılmadığını göstermektedir. Yine de meslek seçiminde yaşanan bu değişiklik, toplumsal konumların aileler aracılığıyla yeniden üretildiği tezini tamamen geçersiz kılmamaktadır. Meslek çeşitliliği, toplumsal hareketliliğin bazı bireyler için kısmen mümkün hale geldiğini gösterse de, ailelerin ekonomik ve kültürel sermaye miktarının meslek seçiminde hâlâ önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Bu durum, işçi sınıfı çocuklarının sosyal hareketlilik sürecinin başladığını, ancak bunun zaman alıcı ve uzun vadeli bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2.4. Boş Zamanları Değerlendirme Biçimleri

Önceki bölümlerde, işçilerin boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri ve kültürel pratiklerle kurdukları ilişki biçimleri incelenerek kültürel sermaye birikimleri hakkında bazı bilgilere yer verilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda, çoğu işçinin kültürel sermaye açısından yetersiz kaldığı, yüksek kültürel pratiklere temas etmediği ve alt sınıfa özgü kültürel kodları benimsediği tespit edilmiştir. Bu bölümde ise kültürel sermaye açısından yoksun ailelerde büyüyen çocukların boş zamanlarını nasıl değerlendirdiği ve yüksek kültürel pratiklerle kurdukları ilişki biçimleri incelenmiş, aile faktörünün bireylerin kültürel yatkınlıkları üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular, çocukların büyük bir kısmının babalarına kıyasla daha fazla kültürel sermaye birikimine sahip olduğunu ve pek çok katılımcının yüksek kültürel pratikleri benimseyip düzenli olarak uyguladığını ortaya koymaktadır. Özellikle, katılımcıların çoğunun düzenli olarak kitap okuma alışkanlığına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, öne çıkan yüksek kültürel pratikler arasında düzenli kitap okuma, profesyonel olarak resimle ilgilenme, dil öğrenme çabaları, sinema ve tiyatroya gitme, klasik müzik dinleme ve müzik aleti çalma gibi faaliyetler yer almaktadır.

Konuya ilişkin işçilerin bulgularında, yüksek kültürel pratikleri benimseyen katılımcılara neredeyse hiç rastlanmazken, çocuklarının kültürel alana yatkın olması, kültürel yatkınlıklarını aileden miras almak yerine sonradan edindikleri sonucunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu Bourdieu'nun kültürel sermaye miktarı ile ailenin eğitim seviyesi ve gelir durumu ile arasında güçlü bir bağ bulunduğu iddiasını yeniden sorgulatırken kendi habitusundan yola çıkarak örneklendirdiği kırık habitus kavramının geçerliliğini tekrar gündeme getirmektedir. Ancak ifade etmek gerekir ki, kültürel sermaye birikimi açısından babalarıyla benzer özelliklere sahip olan katılımcıların sayısı da azımsanmayacak bir orana sahiptir. Katılımcıların kültürel sermaye miktarına ilişkin bulguların farklılaşma sebebi olarak eğitim düzeyinin önemli bir

değişken olduğu söylenilebilir. Öyle ki yüksek kültürel pratiklere sahip olduğunu ifade eden katılımcıların genellikle ön lisans ve lisans düzeyinde eğitim seviyesine sahip olduğu görülürken, lise düzeyinde eğitime sahip olan katılımcıların alt kültüre ait pratikleri benimsediği gözlemlenmektedir. Konuya ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Çalışma odasının ve masasının motivasyon üzerinde gerçekten çok etkili olduğunu düşünüyorum. Ben kitap okumayı çok severim; tarih kitapları olsun dini kitaplar olsun. Masamın başında kitap okurken kitabın başında uyuduğum zamanlar çok olmuştur. Onun haricinde güzel bir film olursa sinemaya bazen de tiyatroya gitmeye çalışırım okuldan fırsat oldukça (Ç1, 26 Erkek, Öğretmen).”

“Pek hobim ilgilediğim bir şey yok aslında. Dil öğrenmeye çalışıyorum boş zamanlarda. Bir tane uygulama var telefonumda oradan İtalyanca ve İngilizce çalışıyorum.” (Ç2,22, Kadın, Ebe).

“Hobi olarak resimle ilgileniyorum. Baya çizimlerim var birkaç yıl oldu profesyonel olarak ilgilenmeye çalışıyorum tekniklerini falan öğreniyorum boş zaman buldukça. Kitap okumak ve test çözmeyi severim. Genelde gerçek yaşam hikayelerini severim. Kitap koleksiyonu yaparım sık sık okurum kitaplığım var” (Ç4, 17,erkek, lise öğrencisi).

“Boş zamanlarımda kedimle, ailemle vakit geçiririm maçları izlemeye stada giderim. Kitap okurum film izlerim normalde her gün kitap okurdum macera fantastik kitapları genelde ama bu aralar başımda biraz dertler var o yüzden okuma alışkanlığıma ara verdim. Tiyatroya çok gitmem ama sinemayı severim giderim.”(Ç6,29, erkek, Çağrı merkezi çalışanı).

“Rutinim vardır sabah kalkar evimi toparlarım kızımı okul hazırlar götürürüm o sırada vaktim varsa arkadaşlarımla otururum ya da ailemle otururum kahve içerim sonra kızımı okuldan alırım rutinim böyle. Salı akşamımı bahar dizisine ayırmaya çalışırım. Müzik dinlemeyi seviyorum her tarzdan dinlerim kulağıma hangisi hoş gelirse Farid Farjad da dinlerim Müslüm Gürses te dinlerim” (Ç5, 29, Kadın, Ev hanımı).

“İşten evime gelirim hafta sonları babamla dama çıkarım kuş uçururuz. Boş zamanlarda motorum var onu yıkar temizlerim, babamla vakit geçiririm. Tamir ve araba ilgi alanım başka yok. Sinema tiyatro falan takip etmem gitmem evden dışarı çıktığım yok. Hep kuzenlerimle akrabalarımıyla ya bizim orda otururuz ya da onların evinde genelde böyle” (Ç3, 16, erkek, tamirci).

“Boş zamanlarımda bizim arka bahçemiz var oraya bitki ekerim bahçeyle uğraşırım yapı kulübe falan kendi çapımda el işçiliği bir şeyler yapmayı severim, balık tutmayı severim, sinema ve tiyatroyla aram pek fazla yok aslında. Kitap pek okumam da manga tarzı animeler okuyorum. Vücut sporlarıyla uğraşıyorum spor salonlarına gidiyorum dersten zaman buldukça spor salonlarına gidiyorum” (Ç9, 20, Erkek, Şehir ve Bölge Planlama öğrencisi).

Nihai olarak, işçilerin çocuklarının yüksek kültürel pratiklerle kurdukları ilişki biçimini keşfetmek amacıyla boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerini irdeleyen bu bölümde önemli sonuçlara ulaşılmıştır. İlk olarak, görüşme yapılan işçilerin neredeyse tamamının yüksek kültürel pratiklerle hemen hemen hiç ilişki kurmadığı, dolayısıyla kültürel sermaye miktarının oldukça düşük seviyelerde seyrettiği ve alt kültüre özgü pratiklere sahip oldukları gözlemlenmiştir. Ancak çocuklarının durumunun, ebeveynleriyle kıyaslandığında daha belirsiz ve çeşitlilik gösteren bir yapı arz ettiği anlaşılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, işçilerin çocukları arasında yüksek kültürel pratiklere erişimi olan ve kültürel bagajı görece daha fazla olan katılımcılara rastlanması, kültürel sermaye bakımından dezavantajlı ailelerden gelen bireylerin sermaye miktarındaki farklılaşmayı ve iyileşmeyi araştırma verileri üzerinden somutlaştırmaktadır. Bu bulgu, literatürde yaygın bir görüş olan, kültürel sermaye miktarının ailenin gelir ve eğitim düzeyiyle paralel olarak arttığı teziyle (Rahkonen, 2019; Avcı, 2015) çelişmekte ve konuya farklı bir perspektif sunmaktadır. Ancak burada vurgulanması gereken temel nokta, araştırmacının toplumsal konumların yeniden üretiminde ailenin etkisini kabul etmekle birlikte, sahada gözlemlenen farklılaşma ve çeşitlenmeleri dikkate alarak, toplumsal konumların yeniden üretiminde meydana gelebilecek kırılmaların yalnızca mümkün olmadığını, aynı zamanda giderek daha belirgin bir hale geldiğini savunmasıdır.

3.2.5. Geleceğe Yönelik İstekleri

Gelecek, henüz deneyimlenmemiş bir dönem olup, bireyin istekleri doğrultusunda şekillendirmeyi arzuladığı ve insanı sürekli ileriye taşıyan bir süreçtir. Gelecek beklentisi ise, bireyin gelecekte nasıl bir yaşam sürmek istediği; nerede, kimlerle, hangi konumda olacağı gibi arzularına dayalı olarak kişisel ve toplumsal yaşamdan beklentilerini ifade etmektedir (İkizoğlu, Önal Dölek , & Gökçearsan Çifci, 2007). Günümüz toplumlarında ise bireylerin en yaygın beklentilerinin, genellikle maddi refah, kariyer ve evlilik gibi unsurlar etrafında şekillendiği ve bu beklentilerin çoğunlukla yüksek sosyoekonomik düzeylere ulaşma isteğiyle ilişkili olduğu

düşünülmektedir (Moore, 2003). Bu bölümde ise araştırmaya konu olan işçilerin çocuklarının geleceğe dair beklentilerinden ziyade, geleceğe dair istekleri ve hayalleri konu edinmiştir. Bu bağlamda, katılımcıların kendilerini gelecekte nasıl, nerede ve hangi şartlar altında görmek istediklerine dair ifadeleri dikkate alınarak, zihinlerindeki ideal yaşamın kodları belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcılara, “Gelecekte kendinizi nerede görmek istersiniz? Nasıl bir yaşamınız olsun istersiniz?” gibi sorular yöneltilmiştir.

Konuya ilişkin ilgili katılımcı ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“Geleceğe yönelik isteklerim çok fazla okulu bitirme çabam bundan dolayı bari elimde diplomam olsun diye. Ben kızım için çok fazla şey yapmak istiyorum maddi anlamda. Kendi olduğum bölümde yükselip hâkim olup, müdür konumuna geçip ki inanıyorum zaten böyle bir şey olacağına evrene güzel mesajlar gönderiyorum. İlerde kızıma ev almak istiyorum, araba almak istiyorum. İlk arabasını ben almak istiyorum. Çok iyi şartlarda büyümüş istiyorum. Kızımın alakalı yani çok iyi okullarda okutayım her isteğini karşılayabileyim. Kendimle ilgili çok daha güzel bir çocukluk yaşayabilirdim annemin bana daha çok sevgi göstermesini isterdim çocukluğumda şartlardan dolayı onu daha iyi anlıyorum ve okulumu bitirmek isterdim evlendikten sonra aklım başıma geldi içimde kalanlar bunlar. Yaşanan sorunlar ve maddi durumun okulu bırakmamda etkisi vardı çünkü okulum biraz uzaktı ve yürüyerek gitmek durumunda kalıyordum dolmuş veya servis maddi açıdan olmuyordu o da tabii etken ama annem babam her şartta her koşulda okumamı istediler” (Ç5, 29, Kadın, Ev hanımı).

“Geleceğe yönelik güzel bir memur olmak isterim yani memur olsam yeterli diye düşünüyorum çünkü memurlar daha güzel devlete dayamak istiyorum sırtımı. Gardiyan olabilir güvenlik olabilir öğretmen olabilir muhasebe olabilir. Bunlar olursa çok iyi olur. Düzenli bir gelir olsun. Yani düzenli ben düzensizlik sevmiyorum mutlaka bir düzenlilik olsun içim rahat etmez yoksa. Onun dışında tatil planları olabilir mesela Muğla, Antalya, İstanbul buralara çok gitmek istiyorum” (Ç4, 17, Erkek, öğrenci).

“Geleceğe ilişkin bir kere en önemli planım gönül verdiğim öğretmenlik mesleğini devlette yapmak. İkincisi ekonomik olarak kuracağım ailenin rahat etmesi, kendi yaşadığım zorlukları yaşamaması. Bir de tabii ki ilahiyat mezunu olduğum için hep şey diye dua ederim Allah’ım ilmimi arttır diye. İlmimi ne kadar arttırırsam o yani benim en büyük hayallerimden biri. Okuduğum kitap sayısını arttırmak. Ya da işte bir alanda İslami alanda derinleşmek. Öyle hedeflerim aslında” (Ç1, 26, Erkek, öğretmen).

“Geleceğe yönelik isteğim aslında bir üniversite okuyup çocuk gelişiminden devam edip anasınıflı öğretmeni olmaktı ya da klasik her kızın istediği gibi güzel bir evlilik iş güç bunun gibi ama en istediğim şey üniversite okumak olurdu” (Ç7, 20, Kadın, Tezgâhtar).

“Gelecekte böyle iyi bir eş güzel bir yuva, istediklerimi yapabilmek genel olarak hem ekonomik hem de kendi ayaklarım üzerimde durmak inşallah iyi şeyler olur iş hayatına atılmış olurum (Ç8,19, Kadın, Öğrenci).

Katılımcıların ifadeleri, genellikle mevcut yaşamlarında karşılaştıkları zorluklar ve bu zorlukları aşma arzuları üzerine odaklanmaktadır. Yanıtlarda, özellikle düzenli gelir, ev ve araba sahipliği gibi ekonomik unsurların ön planda olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, mesleklerine dair olumlu temennilerde bulunan katılımcıların sayısının oldukça yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, katılımcıların büyük bir kısmının, özellikle kadınların, mutlu ve huzurlu bir aile hayatı kurma hayali taşıdığı ve bu ailede çocuklarına gereken tüm imkânları sağlama arzusunda oldukları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, katılımcıların beklentilerinin, geçmişte yaşadıkları ekonomik yetersizliklerden kaynaklanan sorunları bir daha deneyimlememek ve yaşam standartlarını iyileştirmek üzerine yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, katılımcılar, ekonomik dezavantajların yanı sıra kültürel pratiklere erişim eksikliklerinden kaynaklanan zorlukların da gelecekte iyileşmesini temenni etmektedir. Bu bağlamda, katılımcıların ifadelerinde kültürel birikimle ilgili iyileşme taleplerinin önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Geleceğe yönelik isteklerinde, eğitime ve kariyere ilişkin beklentilerin yanı sıra tatil ve gezi gibi sosyal yaşamla ilgili arzularının da yer aldığı gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda, katılımcıların tahayyül ettikleri ideal geleceğin, ekonomik refah, sosyal yaşantılar ve aile yaşamı üzerine odaklandığı söylenebilir. Bu durum, katılımcıların yaşam kalitelerini arttırmaya ve iyileştirmeye yönelik güçlü bir istek içinde olduklarını, aynı zamanda bireysel ve toplumsal menfaatleri göz önünde bulundurduklarını göstermektedir.

SONUÇ

Türkiye’de işçi sınıfına yönelik yapılan çalışmaların niceliksel açıdan sınırlı olduğu ve mevcut araştırmaların büyük çoğunluğunun, Marksist bir perspektife dayanarak, ekonomik koşullar ile emek-sömürü ilişkisini incelemeye odaklandığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmalar, işçilerin yaşamlarını ve toplumsal konumlarını çoğunlukla ekonomik bağlamda ele alırken, işçilerin kültürel yaşamlarına dair yapılan araştırmaların oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, işçilerin çocuklarını doğrudan inceleyen çalışmalara rastlanmaması bu alandaki önemli bir eksikliği ortaya koymaktadır. Bu çalışma ilk olarak işçilerin sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye düzeyini ortaya koymayı amaçlamış; ardından bu sermayelerin çocuklarının yatkınlıkları üzerindeki etkisini keşfetmeye çalışmıştır. Bu çerçevede, araştırma, aile içindeki sermaye aktarımının çocukların okul başarısı, meslek seçimi, kültürel birikimleri ve geleceğe yönelik düşünceleri üzerindeki etkilerini, Pierre Bourdieu’nun kuramsal perspektifi ışığında Adana örneği üzerinden incelemiştir. Bu kapsamda ilk olarak, Adana’daki işçilerin ve çocuklarının saha bulgularında öne çıkan başlıca unsurlar maddeler halinde sunulacak; ardından bu bulgular ışığında genel duruma dair kapsamlı bir tartışma yapılacaktır.

1. Araştırmamızın ilk sorularından biri, görüşme yapılan işçilerin meslek hayatına nasıl başladığı ve bu süreçte etkili olan faktörlerin neler olduğudur. Bu konu, işçilerin mesleğe başlama süreçlerine dair elde edilen önemli verilere ışık tutmaktadır. İşçilerin eğitim süreçlerine ve mesleğe başlama hikayelerine bakıldığında çoğunlukla birbirine benzer anlatılara ve hayat hikayelerine sahip oldukları göze çarpmaktadır. Özellikle bu süreçte yaşanan sorunlar ve iş yaşamına sürükleyen etkenler konusunda benzer yönlerle dikkat çektikleri görülmektedir. Temelde işçilerin ekonomik sorunlar nedeniyle ilkokul çağından itibaren hem okuyup hem de çalışmak durumunda kaldıkları, ilkokulu bitirdikten sonra ise temelli olarak çalışma hayatına başladıkları görülmektedir. İşçilerin erken yaşlarda çalışma hayatına başlamasının en önemli sebebi sosyoekonomik sebepler olsa dahi aile faktörünün bu süreçte önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Özellikle hanenin kalabalık ve çok çocuklu olması işçileri gerek kendi istekleriyle gerekse aile fertlerinin isteğiyle ev ekonomisine katkıda bulunmaya zorlamıştır. Nihai olarak katılımcıların işçilik habitusunu oluşturmasında ekonomik sermaye yetersizliğinin ve aile faktörünün önemli bir rol üstlendiği, aile içinde maddi sıkıntılar çekilmesi sebebiyle çocukların erken yaşlardan itibaren çalışma hayatına yöneldiği/yönlendirildiği sonucuna ulaşılmıştır.

2. Küçük yaşlardan itibaren çalışma hayatına atılan ve yaşamının büyük bir kısmını işçi olarak geçiren katılımcıların gündelik hayatlarının nasıl şekillendiği, araştırmanın merak ettiği bir diğer önemli konuyu oluşturmaktadır. Görüşülen işçilerin tamamına yakını gündelik hayatından bahsederken “*evden işe işten eve başka hiçbir şey yok*” ifadesini kullanmış olup bu durumun kaynağını uzun çalışma saatlerine ve yorgun hissetmelerine bağlamıştır. Yaşanan durum, işçilerin gündelik hayatını çoğunlukla kısır bir döngü içinde geçirmesine neden olmaktadır. Bu durumun kaynağında her ne kadar uzun çalışma saatleri ve yorgunluk durumu etkili olsa dahi ekonomik ve kültürel sermaye faktörünün etkisi yadsınamaz niteliktedir. Öyle ki işçilerin gündelik hayatında çoğunlukla düşük sermaye gerektiren piknik, yürüyüş, akraba ziyareti ve nadiren de olsa dışarıda yemek yeme gibi pratiklere yöneldikleri tespit edilmiştir.
3. Araştırmanın önem verdiği bir diğer unsur ise işçilerin kültürel sermaye düzeyinin anlaşılması olmuştur. Bunun için işçilerin sinema, tiyatro ve müzeye gitme tercihleri, kitap ve dergi okuma pratikleri, televizyon izleme alışkanlıkları ve boş zamanları değerlendirme biçimleri incelenmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda işçilerin kültürel sermaye düzeyinin oldukça yetersiz ve yoksun olduğu; büyük bir kısmının daha önce hiç müze ziyaretinde bulunmadığı ve tiyatroya gitmediği, kitap ve dergi okuma alışkanlığının bulunmadığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan işçilerin boş zamanları değerlendirme biçimi olarak kuşçuluk, balıkçılık, kampçılık ve kâğıt oyunları gibi görece düşük sermaye gerektiren pratiklere yöneldiği tespit edilmiştir. Öne çıkan pratiklerin hemen hemen hepsinin düşük sermaye gerektiren pratikler olması, ekonomik sermayenin kültürel sermaye üzerindeki etkisini gösterir niteliktedir. Nitekim işçilerin çoğunlukla alt kültüre özgü mevcut kültürel kodları barındırdıkları görülürken, yüksek kültüre özgü pratiklere neredeyse hiç rastlanılmadığı söylenilebilir. Bu durumun kaynağında sosyoekonomik sebepler olmakla birlikte aile yapılarının ve yetiştikleri mekânın önemli bir etkisi bulunmaktadır. Öyle ki işçilerin ilkokuldan itibaren yaşamlarının büyük bir bölümünü sanayide ya da mobilya atölyelerinde geçirmiş olmaları o mekanların kültürünü mevcut haliyle benimsemelerine ve içselleştirmelerine sebebiyet vermiştir.
4. Kültürel sermayenin yanı sıra, araştırmada incelenen bir diğer sermaye türü ise işçilerin sahip oldukları ekonomik sermaye düzeyidir. İfade etmek gerekir ki işçilerin ekonomik sermaye miktarına ilişkin bulgular araştırmanın öngörülemez sonuçları arasında yer almaktadır. İşçilerin beklenenden daha fazla ekonomik sermaye miktarına sahip olduğu; neredeyse hepsinin kendi mülkiyetinde bulunan konutta oturduğu ve birçok kişinin arsa,

bağ, bahçe, tarla vb. gibi toprak mülkiyetine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte otomobil sahibi olma oranının ev ve arsa sahibi olma oranına kıyasla daha düşük seviyede olduğu fakat kendi kategorisi içinde değerlendirildiğinde yine azımsanmayacak bir orana sahip olduğu söylenilebilir. Bu sonuçtan hareketle, işçilerin toplumsal uzamda dezavantajlı bir konuma sahip olmasına rağmen ekonomik kaynaklar açısından önemli bir avantaja sahip oldukları ve toplumsal konumları ile ekonomik kaynakları arasında anlamlı bir farklılaşma yaşadıkları söylenilebilir.

5. İşçilerin sermaye miktarına ilişkin olarak, kültürel ve ekonomik sermaye düzeylerinin ardından araştırma kapsamına alınan bir diğer sermaye türü ise sosyal sermaye olmuştur. Elde edilen bulgular sonucunda, işçilerin sosyal sermaye ağlarının kendileriyle benzer statülerde bulunan düşük eğitilmiş kişiler tarafından temsil edildiği, aynı zamanda yüksek kültüre ve eğitime sahip olan insanların neredeyse hiç bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu bakımdan işçilerin sosyal sermaye açısından oldukça homojen bir yapıya sahip olduğu söylenilebilir.
6. Saha sürecinden elde edilen bir diğer bulgu, işçiler arasında dinsel sermaye ve pratiklerin yaygın olduğudur. Bu bağlamda, işçilerin büyük bir kısmının dini konularda hassasiyet gösterdiği ve günlük yaşamlarında namaz, oruç, zikir gibi ibadetlerle meşgul olduğu tespit edilmiştir. Özellikle, beş vakit namaz kılma davranışı, ilgili katılımcılar arasında oldukça yaygın bir durumdur. Ayrıca, görüşülen işçilerin çoğunun, dini vecibelerin yanı sıra, alkol, kumar ve gece hayatı gibi davranışlardan kaçındığı ve bu tür davranışlara karşı olumsuz bir tutuma sahip olduğu görülmüştür.
7. İşçilere dair öne çıkan bir diğer bulgu, çocuklarına verdikleri nasihatlerdir. Katılımcı ifadeleri incelendiğinde, işçilerin çocuklarına genellikle uyuşturucu ve benzeri maddelerden uzak durmaları gerektiğini öğütledikleri, bu konuda şüphe ve tereddüt taşıdıkları ve aksi takdirde hem kendilerinin hem de çocuklarının çeşitli sorunlarla karşılaşacaklarına inandıkları gözlemlenmiştir. İşçilerin çoğunun çocuklarına namus ve zararlı alışkanlıklardan kaçınmaları gerektiği yönünde öğütler verdikleri, bunun yanı sıra maddi açıdan bağımsız olmaları, eğitimlerine önem vermeleri ve ahlaki değerlere riayet etmeleri gerektiğini de vurguladıkları tespit edilmiştir. Bu nasihatler, Adana'nın içinde bulunduğu sosyolojik koşullarla doğrudan ilişkilidir. Özellikle, kriminolojik olayların görece yaygın olması, çocukların suça eğilim gösterme ya da suça karışma riskini artırdığı için ebeveynlerinin bu konuda kaygı duymalarına yol açmaktadır. Bu kaygılar, ebeveynlerin çocuklarına yönelik verdikleri nasihatlerde belirgin bir şekilde kendini göstermektedir.

8. Çalışmanın bu kısmına kadar, işçilerin sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye birikimlerine dair elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Şimdi ise, işçilerin çocuklarına ilişkin ulaşılan verilere odaklanılacaktır. Araştırma kapsamında, katılımcılara eğitim süreçlerinde karşılaştıkları zorluklar, okullarından ve öğretmenlerinden duydukları memnuniyet, ayrıca ailelerinin eğitime olan ilgisi ve desteği ile ilgili sorular sorulmuştur. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların neredeyse tamamının, ekonomik faktörlerden kaynaklanan nedenlerle eğitim süreçlerinde çeşitli zorluklar yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda, öne çıkan başlıca sorunlar arasında eğitim kaynaklarına erişim zorluğu, altyapı eksiklikleri, ailenin yeterli ilgi ve yönlendirmede bulunamaması, nitelikli eğitime ulaşamama ve takviye derslerden (özel ders, dersane vb.) faydalanamama gibi şikayetler öne çıkmaktadır.
9. Eğitim süreçlerinde ekonomik faktörler nedeniyle zorluklar yaşayan ve bu süreci güçlükle tamamlayan katılımcıların, şu anda hangi mesleklerde çalıştıkları, araştırmanın önemli amaçlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, katılımcıların meslekleri incelendiğinde, çeşitli meslek gruplarında yer aldıkları ve birçoğunun ebeveynlerinden farklı alanlarda çalıştıkları tespit edilmiştir. Özellikle, katılımcılar arasında doktor, mühendis, öğretmen, hemşire ve ebe gibi prestijli meslekler öne çıkarken, bunun yanı sıra işçilik mesleğinin de hâlâ mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Burada odaklanması gereken konu işçilik mesleğinin babadan çocuğa aktarımında yaşanan kırılmadır. Nitekim ilk etapta işçilerle yapılan görüşmelerde, katılımcıların neredeyse tamamının babalarının da işçi olduğu ve bu mesleği babalarından miras aldıkları görülürken, ikinci etapta yapılan görüşmelerde, babaları ve dedeleri işçi olan katılımcıların mesleklerinin çeşitlenmeye başladığı saptanmıştır. Bu durum, işçi sınıfı çocuklarının sosyal hareketlilik sürecinin başladığını, ancak bunun zaman alıcı ve uzun vadeli bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.
10. Araştırmanın önemli bulgularından bir diğeri, işçiler ve çocuklarının kültürel sermaye miktarında yaşanan farklılıklardır. Bu noktada, çocukların büyük bir kısmının babalarına kıyasla daha fazla kültürel sermaye birikimine sahip olduğu ve birçok katılımcının yüksek kültürel pratikleri benimseyip düzenli olarak uyguladığı gözlemlenmiştir. Özellikle, katılımcıların çoğunun düzenli olarak kitap okuma alışkanlığına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, öne çıkan yüksek kültürel pratikler arasında düzenli kitap okuma, profesyonel olarak resimle ilgilenme, dil öğrenme çabaları, sinema ve tiyatroya gitme, klasik müzik dinleme ve müzik aleti çalma gibi faaliyetler yer almaktadır. Bununla birlikte katılımcıların sahip oldukları kültürel

sermaye miktarıyla eğitim seviyeleri arasında da anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

11. Araştırmanın son bulgusu, işçilerin çocuklarının geleceğe dair isteklerine yönelik elde edilen verilerdir. Katılımcıların istekleri, genellikle mevcut yaşamlarında karşılaştıkları zorluklar ve bu zorlukları aşma arzuları üzerine odaklanmaktadır. Yanıtlarda, özellikle düzenli gelir, ev ve araba sahipliği gibi ekonomik unsurların ön planda olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, katılımcılar ekonomik dezavantajların yanı sıra kültürel pratiklere erişim eksikliklerinden kaynaklanan zorlukların da gelecekte iyileşmesini temenni etmektedirler. Bu bağlamda, katılımcıların ifadelerinde kültürel birikimle ilgili iyileşme taleplerinin önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Sonuç olarak, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bir grup olan işçileri ve onların çocuklarını sosyal, kültürel ve ekonomik bir perspektiften inceleyen bu çalışma, işçilerin sosyal ve kültürel sermaye düzeyinin oldukça düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, ekonomik sermaye düzeyinin diğer sermaye türlerine kıyasla daha yüksek bir seviyede seyrettiği ve ekonomik sermaye ile ilgili elde edilen verilerin, işçilerin yaşam koşullarında belirgin bir iyileşme yaşandığını gösterdiği tespit edilmiştir. Buna ek olarak, çocuklarının hangi mesleklerde ve konumlarda bulduklarına dair elde edilen bulgular, katılımcıların büyük bir kısmının çocuklarının, yüksek öğrenim gerektiren doktor, ebe, hemşire, öğretmen ve mühendis gibi prestijli mesleklerde çalıştığını ortaya koymaktadır. İşçilerin çocuklarının mesleklerinde yaşanan bu çeşitlilik, araştırmanın en önemli bulguları arasında yer almaktadır. Bu durum, Pierre Bourdieu'nun toplumsal konumların yeniden üretimi tezinin Adana'daki işçiler ve aileleri için geçerliliği üzerine önemli bir tartışma açmaktadır. Çalışmanın ilk aşamasında, görüşme yapılan işçilerin hemen hemen tamamının babalarının da işçi olduğu tespit edilirken, ikinci aşamada, işçilerin çocuklarının mesleklerinin daha heterojen bir yapıya büründüğü ve çeşitlendiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, prestijli mesleklerin varlığını sürdürdüğü görülse de düşük eğitim gerektiren işlerde çalışan ve işçi olan katılımcıların varlığı da söz konusudur. Bu bağlamda, araştırmacı, toplumsal konumların yeniden üretiminde ailenin rolünü kabul etmekle birlikte, bunun tek belirleyici faktör olmadığını ve bireylerin kültürel ve eğitimsel sermaye birikimlerinin, onları ailesinden farklı bir konuma taşıyabileceğini saha verilerinden hareketle ileri sürmektedir. Ancak işçilerin çocukları arasındaki meslek çeşitliliği, toplumsal hareketliliğin bazı bireyler için kısmen mümkün hale geldiğini gösterse de ailelerin ekonomik ve kültürel sermaye miktarının meslek seçiminde hâlâ önemli bir rol oynadığını

göstermektedir. Bu durum, işçi sınıfı çocuklarının sosyal hareketlilik sürecinin başladığını, ancak bunun zaman alıcı ve uzun vadeli bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, işçilerin çocuklarının kültürel sermaye düzeyine ilişkin elde edilen veriler, meslek seçimlerinde olduğu gibi, ailelerinin kültürel sermaye birikiminden belirgin bir şekilde farklılık göstermektedir. Araştırma bulguları, işçilerin neredeyse tamamının Bourdieu'nun kültürel sermaye birikimini belirlemeye yönelik ölçütlerini taşımadığını gösterirken, çocuklarının babalarına kıyasla daha fazla yüksek kültürel pratiklere erişim sağladığını ve bu pratikleri içselleştirdiğini göstermektedir. Bu farklılık, Bourdieu'nun "kırık habitus" kavramıyla ifade ettiği durumu karşılamaktadır. Daha açık bir ifadeyle Bourdieu her ne kadar metinlerinde toplumsal konumların yeniden üretiminde aileye başat bir rol atfetmiş olsa da henüz yerli kaynaklarda çok yaygın olmayan *kırık habitus* kavramıyla bu durumun tam tersinin de mümkün olabileceğini kendi habitusundan yola çıkarak aktarmaktadır. Bu perspektif bireylerin toplumsal konumlarını sadece içine doğdukları yapı ve aileleri aracılığıyla değil aynı zamanda dışsal ve çevresel faktörlerden de etkilenecek şekilde şekillendirebileceklerini ileri sürmektedir. Dolayısıyla bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular işçilerin çocuklarının, ailelerinin sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye miktarından farklı sermaye düzeyine sahip olabileceğini saha verileri üzerinden ortaya koymaktadır. Bu durum sosyoekonomik açıdan dezavantajlı ailelerde yetişen çocukların eğitim ve kültürel alanda edindikleri sermaye miktarı ile toplumsal konumlarını değiştirme ve iyileştirme potansiyeline sahip olduklarını gösterir niteliktedir.

Bu bağlamda, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı mahallelerde açılacak kültür ve sanat merkezleri, spor kompleksleri, kütüphaneler ve meslek edindirme kurslarının, toplumsal konumların değiştirilmesi ve iyileştirilmesinde önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, bu mahallelerdeki okulların denetimi ve eğitim kalitesinin artırılması, bölgede yaşayan çocukların eğitime katılımını ve başarılarını artırma açısından önemli bir adım olabilir. Son olarak, ekonomik sermaye yetersizliği nedeniyle lise ve üniversite sınavlarına hazırlık sürecinde zorluk yaşayan öğrencilere yönelik düzenli eğitim ödemelerinin yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu tür müdahaleler, toplumsal eşitsizliklerin neden olduğu fırsat eşitsizliklerini azaltmaya yardımcı olabilir.

Kaynakça

- Akçaoğlu, A. (2020). *Zarif ve Dinin Makbul Muhafazakar Üst-Orta Sınıf Habitusu* (4. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akkurt, Z., & Karabağ Köse, E. (2019). Öğrenci Başarısının Okul, Öğretmen ve Aileyle İlgili Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(47), s. 1-16.
- Altun, N., & Hira, İ. (2011). Suçu Önlemede Sosyal Sermaye Olarak Sosyal Kontrolden Yararlanmak. *6(1)*, 111-124. Akademik İncelemeler Dergisi.
- Atay, M. (1991). Gelişmekte Olan Hindistan'da Değişen Kast Sistemi. *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, 5(1), s. 5-68.
- Atmaca , T. (2019). *Eğitimde Toplumsal Eşitsizliğin Kültürel Sermayenin Aktarımıyla Yeniden Üretilmesi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi .
- Avcı, Y. (2015). Öğretmenlerin Kültürel Sermaye Yeterliliklerinin İncelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Doktora Tezi*, 134-138. Gaziantep.
- Aydemir , M. A. (2011). Toplumsal İlikilerin Sosyal Sermaye Değeri: Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Üzerine Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi. Doktora Tezi .
- Aydemir, M., & Tecim , E. (2012). Türk Toplumunda Aile ve Dinin Sosyal Sermaye Potansiyeli. (28), 43-59. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Aytekin , A. (2005). Meslek Seçimini Etkileyen Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faktörler . Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Tezi .
- Bottomore, T. (2019). Toplumsal Tabakalaşma. *8(1)*, 247-249. (M. Tezcan , Çev.)
- Bourdieu , P. (2021). *Genel Sosyoloji Collège de France Dersleri (1981- 1983)*. (Z. Emirosmanoğlu, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu , P. (2024). *Devlet Soyluları: Büyük Okullar ve Zümre Ruhu*. (A. Sümer , Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Bourdieu , P., & Chartier, R. (2021). *Sosyolog ve Tarihçi*. (Z. Emirosmanoğlu, Çev.) İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Bourdieu , P., & Passeron, J. C. (2018). *Varisler Öğrenciler ve Kültür* (2. b.). (L. Ünsaldı, & A. Sümer, Çev.) Ankara: Heretik Yayın.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler* (2 b.). (H. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler* (2. b.). (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Hil Yayınları.
- Bourdieu, P. (2010). Sermaye Biçimleri. s. 45-77.
- Bourdieu, P. (2010). Sermaye Biçimleri. M. Şahin, & A. Ünal içinde, *Sosyal Sermaye* (s. 60-61). İstanbul: Değişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2021). *Ayrım*. (D. Fırat, & G. Berkkurt, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Bourdieu, P. (2022). *Dünyanın Sefaleti* (2. b.). (L. Ünsaldı, A. Sümer, & vd. , Çev.) Ankara: Heretik Yayın.
- Bourdieu, P. (2023, Ocak 6). *Jakoben İdeolojisi: Eğitimin Toplumsal Eşitsizliklerin İdamesindeki Rolü*. e-skop sanat tarihi eleştirisi: <https://www.e-skop.com/skopbulten/jakoben-ideolojisi-egitimin-toplumsal-esitsizliklerin-idamesindeki-rolu/6520> adresinden alındı
- Bourdieu, P. (2023). *Kültür Üretimi: Sembolik Ürünler Sembolik Sermaye*. (S. Yardımcı , & E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2024). *Devlet Soyluları Büyük Okullar ve Zümre Ruhü*. (A. Sümer , Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P., & Passeron, J. C. (2018). *Varisler; Öğrenciler ve Kültür* (2. b.). (L. Ünsaldı, & A. Sümer, Çev.) Ankara: HeretikYayın.
- Bourdieu, P., & Passeron, J. C. (2019). *Yeniden Üretim Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri* (3. b.). (A. Sümer , L. Ünsaldı , & Ö. Akkaya, Çev.) Ankara: Heretik Yayın.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2021). *Düşünümsel Sosyolojiye Davet*. (N. Ökten, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Calhoun, C. (2016). Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı , & Ü. Tatlıcan içinde, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi* (s. 107). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cansız, M., Özbaylanlı, B., & Çolakoğlu, M. (2018). Türkiye'de Kültürel Sermaye'nin Öğrenim Başarısı Üzerindeki Etkisi. *Journal of Economy Culture and Society*(58), s. 127-152.
- Coşkun , M. (2017). İşçi Sınıfı Kültürü, Deneyim ve Gündelik Hayat. *Emek Araştırma Dergisi*, 8(17), s. 41-54.
- Creswell, J. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Desenleri* (3. b.). (M. Bütün , & S. Demir, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. (2017). *Araştırma Deseni: Nitel Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (3 b.). (S. Demir, Çev.) Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.
- Çelik, Ç. (2014). Sosyal Sermaye, Ebevyn Ağları ve Okul Başarısı. *Cogito*(76), s. 265-289.
- Çetinkaya, D. (2014). “Sefaletten ihyaya”: Türkiye işçi sınıfı tarihi ve E.P. Thompson. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*(17), s. 204-205.
- Çınar, S. (2014). Taşeron Çalışma İlişkilerinde İnşaat İşçileri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 17(2), s. 36-70.
- Demir , M. (2011). Sinemada İşçi Sınıfı Temsilleri. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*(22), s. 55-65.
- Eğri, T., & Sunar , L. (2010). Türkiye'de İş Ahlakı Çalışmaları: Mevcut Durum ve Yönelimler. *İş Ahlakı Dergisi*, 3(5), s. 41-67.
- Engels, F. (1997). *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*. Ankara: Eriş Yayınları.
- Engels, F. (2003). *Konut Sorunu*. Eriş Yayınları.
- Ersözlü, A. (2008). Sosyol Sermayenin Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin İş Doyumuna Etkisi . *Fırat Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi*.
- Field, J. (2008). *Sosyal Sermaye* (2. b.). (B. Bilgen, & B. Şen , Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Field, J. (2008). *Sosyal Sermaye* (2. b.). (B. Bilgen , & B. Şen , Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Geçer, H. (2021). *Muhafazakar Habitus ve Sanal Mekan Dindarların Sosyal Medyada Var Olma Sorunu*. Ankara: Eskiyeeni Yayınları.
- Giddens , A. (2016). *Sosyoloji*. (Ş. Mesut, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A. (2009). *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, A., & Sutton , P. (2016). *Sosyoloji*. (M. Şenol, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gürler, D. (2022). Fabrika Kapanmaları Sonucu Karşılaşılan İşsizlik Riskine İşçi Sınıfının Bir Yanıtı Olarak “Geri Kazanılmış İşletmeler. *Çalışma ve Toplum*, 2(73).
- Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis örneği”. *Göç Dergisi*, 3(1), s. 29-63.
- Hoggart , R. (2022). *Okurazarlığın Kullanımları: İşçi Sınıfı Yaşamının Veçheleri*. (M. Kirik, & L. Ünsaldı, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Hoşgörür, T., Karaca Evren, M., & Vd. (2024). Kent Yoksulu Ebevyenlerin Bakış Açısından Yoksulluk ve Eğitim İlişkisi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 13(2), s. 353-368.
- İkizoğlu, M., Önal Dölek , B., & Gökçearsan Çıfci, E. (2007, Ekim). Çalışan Çocukların Sorunları ve Geleceğe İlişkin Beklentileri. *18(2)*, 25. Toplum ve Sosyal Hizmet.
- İnce , C. (2014). Sosyal Sermaye ve Akademik Başarı Arasındaki İlişkinin Sosyolojik Bir Analizi: Şanlıurfa'da Bir Alan Araştırması. *Anadolu Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi*.
- İnce , M. (2017). Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), s. 294-319.
- Jourdan, A., & Naulın, S. (2020). *Pierre Bourdeiu'nun Kuramı ve Soyolojik Kullanımları* (2. b.). (Ö. Elitez, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jourdan, A., & Naulın, S. (2020). *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Soyolojik Kullanımları* (2. b.). (Ö. Elitez, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kahraman, A., & Özden, M. (2017). Çocuk Yoksulluğu ve Sokakta Çalışan Çocuk İşçiler Üzerine Bir İnceleme: Ankara Sincan Örneği. *The Journal of Social Sciences*, s. 311-327.

- Karakuş, Ö. (2013). Suç Korkusunun Sosyolojik Belirleyenleri : Sosyal Sermaye Mi? Sosyal Kontrol Mü? (14), 1-19. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- Keskin Algur, M. (2019). Sosyal Sermaye ve Akademik Başarı İlişkisine Dair Bir Araştırma. *Mardin Artuklu Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, 101.
- Küsin, T. (2020). İşçi Ailenin Habitusunu Miras Almak: İşçi Çocuğu Olmak. N. Akçakaya içinde, *Selçuk Sosyoloji Atölyesi: Türkiye'de Aile Kurumunun Mikro Dinamikleri Üzerine İncelemeler* (s. 67-94). Konya: Ada Yayıncılık.
- Marx , K. (2019). *Kapital cilt 1 Ekonomi Politğin Eleştirisi*. Yordam Kitap.
- Marx, K., & Engels, F. (2008). *Komünist Manifesto*. (C. Üstüner , & N. Deriş , Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (2008). *Komünist Manifesto*. (C. Üstüner, & N. Deriş , Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (2008). *Komünist Manifesto*. (C. Üstüner , & N. Deriş , Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Mills, W. (1964). Toplumsal Tabakalaşma Sosyolojisi. *19(3)*, 125-142. (Ö. Ozankaya, Çev.)
- Misci Kip, S. (2010). Kültürel Sermaye ve Televizyon İzleme Alışkanlıkları. *Ege Üniversitesi. Doktora Tezi*.
- Moore, D. (2003). Perceptions of Self Control, Relative Deprivation and Expectations of Young Jews and Palestinians in Israel. *4(143)*, 521-540. *The Journal of social psychology*.
- Neuman, W. (2022). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. (Ö. Akkaya, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özet, İ. (2020). *Fatih Başakşehir Muhafazakar Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus* (3. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özsemiz Şerif, S. (2023). LiseÖğrencilerinin Meslek Seçiminde Aile Etkisi Ve Özerk-İlişkisel Benliğin İncelenmesi . Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rehberlik ve PsikolojikDanışmanlık Bölümü Yüksek Lisans Tezi .
- Putnam, R. (2010). Tek Başına Bowling: Amerika'nın Azalan Sosyal Sermayesi. M. M. Şahin, & A. Z. Ünal içinde, *Sosyal Sermaye Kuram Uygulama Eleştirisi* (s. 125). Değişim Yayınları.

- Rahkonen, K. (2019). Bourdieu ve Nietzsche: Mücadele Olarak Beğeni. S. Susen, & B. Turner içinde, *Pierre Bourdieu'nun Mirası: Eleştirel Söylemler* (s. 151-173). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Sennet, R., & Cobb, J. (2021). *Sınıfın Gizli Yaraları* (3. b.). (M. K. Coşkun, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Sunar, L. (2020). Türkiye’de Mesleki İtibar: Dönüşen Çalışma Hayatı ve Mesleklerin Sosyal Konumu. *Journal of Economy Culture and Society*(Özel Sayı 1 / Supplement), s. 29-58.
- Sunar, L. (2020). Türkiye’de Mesleki İtibar: Dönüşen Çalışma Hayatı ve Mesleklerin Sosyal Konumu. *Journal of Economy Culture and Society*(Özel Sayı 1), s. 32.
- Sunar, L. (2018). *Sosyal Tabakalaşma: Kavramlar, Kuramlar ve Temel Meseleler*. Ankara : Nobel Yayınları .
- Sunar, L. (Dü.). (2018). *Beğeniler Gündelik Hayatta Toplumsal Değişimin Yansımaları*. Ankara: İlem Yayınları.
- Sunar, L. (2019). *Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim* (4. b.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Sunar, L., & Koytak, E. (2019). IHEC 2019., (s. 239).
- Swartz, D. (2018). *Kültür ve İktidar Pierrre Bourdieu'nun Sosyolojisi* (4. b.). (E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, M. (2021). *Türk Sinemasında Seküler ve Muhafazakar Sınıf Habitusu*. Konya: Literatürk Academia.
- Tatlıcan, Ü., & Çeğin, G. (2016). Bourdieu ve Giddens: Habitus veya Yapının İkiliği. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, & Ü. Tatlıcan içinde, *Ocak ve Zanaat Pieere Bourdieu Derlemesi* (s. 317). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tecim, E. (2011). Sosyal Güven Oluşumunda Dinin Etkisi. *Selçuk Üniversitesi. Doktora Tezi*, s. 163.
- Tekin, F. (2015). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Beden ve Habitus: Bedenleşmiş Habitus. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 13(26), s. 85-100.
- Tezcan, M. (1993). Alamancı Aile Ülkemizde Yeni Bir Aile Türü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 26(1), s. 51-66.

- Toprak, E., & Bozgeyikli, H. (2011). Öğretmen Adaylarının Sosyal Sermaye Düzeylerinin Karşılaştırılmalı İncelenmesi: Erciyes Üniversitesi Örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(31), s. 125-147.
- Ünal, A. (2004). Sosyal Tabakalaşma Bağlamında Pierre Bourdieu'nun Kültürel Sermaye Kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Doktora Tezi*.
- Vurucu , F. (2010). Meslek Lisesi Öğrencilerinin Meslek Seçimi Yeterliliği Ve Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler . İstanbul : YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Eğitim Yönetimi ve Denetimi Yüksek Lisans Tezi.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum* (Cilt 2). (F. Boyacı , Çev.) İstanbul: Yarı Yayınları .
- Willis, P. (2016). *İşçiliği Öğrenmek*. (D. Elhüseyni, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Yanıklar, C. (2010). Kültürel Sermaye Eğitim ve Toplumal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nun Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış. *Sosyoloji Dergisi*(22), s. 121-138.
- Yaşar, M. (2016, Haziran). Yoksulluk, Akademik Başarı ve Kültürel Sermaye İlişkisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), s. 202-237.
- Yılmaz, Ç. (2017). Özelleştirme Karşıtı Mücadele ve İşçi Sınıfı Bilinci: Petkim Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(4), s. 915-943.

Ek1: İşçilere Yönelik Görüşme Formu

- İsim: Yaş: İş Kolu: Medeni Durum:
 - Eğitim Düzeyi: Aylık Gelir: Çocuk Sayısı:
 - Çocukların eğitim durumu ya da meslekleri:
 - Eşinin Mesleği: Eşinin Eğitim durumu:
1. Çalışma hayatına kaç yaşında ve nasıl başladınız kısaca bu süreci anlatır mısınız?
 2. Bu işi seçmenizde etkili olan sebeplerden bahseder misiniz? Daha önce hangi işlerde çalıştınız?
 3. Sıradan bir gününüzde neler yaparsınız? (iş günleri vs)
 4. Hafta sonları neler yaparsınız? Genellikle nerelere gidersiniz?
 5. Bayramlarda neler yaparsınız? Nerelere gidersiniz?
 6. En son ne zaman tatile gittiniz? Nereye? (Köye, otel tatiline, denize, yaylaya vs.)
 7. Sahip olduğunuz bir yeteneğiniz ya da hobiniz var mı? Varsa neler? Yoksa ne olmasını isterdiniz?
 8. Spor yapar mısınız? Hangi sıklıkta? Hangi sporları? müzik dinlemeyi sever misiniz? Hangi tür müzikler dinlersiniz? En çok sevdiğiniz sanatçı kimdir?
 9. Çalabildiğiniz bir müzik aleti var mı? evet ise hangisi? Hayır ise en çok hangi müzik aletini çalmak isterdiniz?
 10. Daha önce sinemaya gittiniz mi? Evet ise en son ne zaman gittiniz? Ne sıklıkla gidersiniz? Hangi türde filmler izlemekten hoşlanırsınız? (Aksiyon, aşk, dram, dini, tarihi vs.)
 11. Daha önce tiyatroya gittiniz mi? Evet ise ne zaman? Hangi oyuna? Hayır ise neden ?
 12. Daha önce hiç müze ziyaretinde bulundunuz mu? evet ise hangi müzeye ya da müzelere gittiniz? Müzeyi gezerken nasıl hissettiniz? İlginizi çekti mi?
 13. Televizyon izlemeyi sever misiniz? Televizyonunuzda genellikle hangi programlar açık olur? (dizi, film, belgesel, bilgi yarışması, haberler, komedi programları, gündüz kuşağı)
 14. Kitap okumayı sever misiniz? Ne sıklıkla kitap okursunuz? Hangi türde kitaplar okumayı seversiniz? En son okuduğunuz kitabın ismi ve yazarını hatırlıyor musunuz?
 15. Düzenli takip ettiğiniz bir dergi var mı? Varsa hangi alanda (dini, siyasi, tarihi, gezi vs.)?
 16. Gündemi ne sıklıkta takip edersiniz? Hangi kanallardan?
 17. Yabancı dil biliyor musunuz? Hangisini?

18. Evinizde kitaplık var mı?
19. Evinizde genellikle hangi yemekler pişer? En çok hangi yemekleri seversiniz?
20. Yakın arkadaş çevrenizde kimler yer alır? Onlar hangi meslek gruplarındalar?
21. Yakın arkadaşlarınızla hangi zaman aralıklarıyla bir araya gelirsiniz? Genellikle nasıl zaman geçirirsiniz?
22. Herhangi bir kişisel sorunla karşılaştığınızda yakınlarınızın yardımına başvurur musunuz? Hangi konularda?
23. Çocuklarınız yakın arkadaşlarınızı tanır mı? Onlarla görüşür mü?
24. Nerede oturuyorsunuz? Evinizin mülkiyeti size mi ait? Oturduğunuz ev dışında başka bir yeriniz var mı? (köy evi, yazlık, yayla, devre mülk vs.)
25. Aracınız var mı?
26. Çocuklarınızla birlikte nasıl zaman geçirirsiniz? Beraber aktiviteler yapar mısınız? Evet ise neler? (Spor, gezi, sinema vs)
27. Aile üyelerinin bir arada olduğu vakitlerde nasıl zaman geçirirsiniz? Neler yaparsınız?
28. Çocuklarınızın veli toplantısına ya da okul ziyaretine gider misiniz? Neden?
29. Çocuklarınızın okul başarı durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Eğitim süreciyle yakından ilgileniyor musunuz?
30. Çocuklarınızın geleceğiyle ilgili planlarınız var mı? Varsa neler?
31. Çocuklarınızın sizinle aynı işi yapmasını ister misiniz? Neden? Hangi işi yapmasını istersiniz?
32. Sizin içinizde kalan ama çocuklarınızın gerçekleştirmesini istediğiniz bir şeyler var mı? Evet ise kısaca bahsedebilir misiniz?
33. Çocuklarınızı dini eğitim alması için kurslara ya da cemaatlere gönderdiniz mi? Evet ise hangi kurslara ya da cemaate kaç yaşlarında? Ne kadar süre zarfında?
34. Çocuklarınıza genellikle hangi konularda öğüt verirsiniz?

Ek 2: İşçilerin Çocuklarına Yönelik Görüşme Formu:

1. Kendinizden bahseder misiniz? (Demografik bilgiler), Sıradan bir gününüz nasıl geçiyor? Boş zamanlarınızda neler yaparsınız? İlgi alanlarınız nelerdir?
2. Nasıl bir ailede yetiştiğinizden bahseder misiniz? (Aile yapısı, ekonomik durum, kültürel yapı dini yapı vs.)
3. Eğitim sürecinizden ve başarı durumunuzdan bahseder misiniz? Okuduğunuz okuldan memnun musunuz? Okuduğunuz okulun başarı durumunuzu etkilediğini düşünüyor musunuz? Neden?
4. Sizce okul başarısında ailenin nasıl bir etkisi var? (Olumlu olumsuz)
5. Eğitim sürecinizin ve okulunuzun hayatınızda belirleyici bir etkisi oldu mu?
6. Evinizde size ait odanız ve çalışma alanınız var mı?
7. Geleceğe ilişkin beklentileriniz ve planlarınız var mı? Varsa neler? Bizimle paylaşır mısınız?
8. Babanızla aynı mesleği yapmak ister misiniz? neden?
9. Ailenizin yakın çevresiyle ya da onların çocuklarıyla görüşür müsünüz ne sıklıkta?
10. Hangi mahallede oturuyorsunuz? Oturduğunuz mahalleden memnun musunuz? Yaşadığımız yeri ve oradaki insan ilişkilerini kısaca anlatır mısınız?
11. Çevrenizde en çok hangi meslek gruplarından insanlar var?